

**COURSE
GUIDE**

**HAU 114
DABI'UN HAUSAWA**

Course Team Dr. Ibrahim Abdullahi Sarkin Sudan (Course
Writer)- UDUS
Professor Aliyu Muhammad Bunza
(Course Editor)- UDUS

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

© 2023 by NOUN Press
National Open University of Nigeria
Headquarters
University Village
Plot 91, Cadastral Zone
Nnamdi Azikiwe Expressway
Jabi, Abuja

Lagos Office
14/16 Ahmadu Bello Way
Victoria Island, Lagos

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng
URL: www.nou.edu.ng

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher.

Printed 2023

ISBN: 978-978-058-847-2

CONTENT	PAGE
Gabatarwa (Introduction)	iv
Manufar darasi (Course Aim).....	iv
Yadda za a nazarci kwas (working through the Course),.....	iv
Kashe-kashen kwas (study Units).....	iv
Auna fahimta (Assignment).....	v
Jinga (Tutor Marked Assignment)	vi
Jarabawar {arshen darasi (End of Course Examination)	vi

GABATARWA (INTRODUCTION)

Wannan darasi Hau114, babban ɓangare ne wurin nazarin Hausa musamman al'adun Hausawa. Darasi ne wanda zai koyar da dalibai ɗabi'un Hausawa da suka danganci zamantakewar rayuwa da yadda suke aiwatar da su a yanzu. Darasin yana ɗauke da fasula masu kunshe da rukunai da kashe-kashe waɗanda suka fara da bayanin ɗabi'u masu nuna karamci tsakanin al'umma. An yi bayanin ɗabi'u waɗanda suke na ɗaiɗaikun mutane bisa tsarin rayuwa. Haka kuma, an yi bayanin wasu kyawawan ɗabi'u da ake aiwatar da su a yayin zamantakewa ta yau da kullum, da kuma ɗabi'u na samar da haɗin kai da taimakon juna tsakanin mutane.

Daga ƙarshen darasin, an kawo wasu tambayoyin auna fahinta da ake ganin in har ɗalibai suna iya amsa su, to lallai sun shirya wa jarabawa tun kafin ta zo. Akwai tushen bayani wanda zai yi jagorancin wurin da ɗalibai za su samu ƙarin bayani domin nazari cikin wasu ayyuka masu alaƙa da wannan kwas. An samar da wata kafa wadda ɗalibai za su yi amfani da ita domin tuntuɓar malamai saboda neman bayanan abin da suka shige duhu a kowane lokaci.

MANUFAR DARASI (COURSE AIM)

Kowane darasi akwai wasu sakonni da suka zama su ne ake son isarwa ga ɗalibai. Saboda a sami ingantaccen karatu da koyarwa, an fitar wa da kowane kashi manufa ta gaba ɗaya tun daga farkon darasi. Kawo wannan manufa daga farko za ta ba ɗalibai damar sanin inda kwas ɗin ya fuskanta tun farkonsa, da abin da ake sa ran su gane cikinsa. Wannan zai taimaka wa ɗaliban su san cewa ga abin da kwas ya futsa da abin da ake son su sani ko su yi. Darasin ya ƙunshi darussa masu yawa, to amma muhimmai daga ciki su ne kamar haka:

- Gane ma'anar ɗabi'a da abin da ta futsa
- Sanin ma'anar karimci
- Hanyoyin da Hausawa suke aiwatar da kyawawan ɗabi'u na karimci.
- Nazarin ɗabi'un Hausawa da suka kebanta ga mutun guda.
- ɗabi'un Hausawa kyawawa da suka shafi zaman tare.
- Yadda ɗabi'a take shafar haɗin kai da taimakon juna tsakanin Hausawa.

YADDA ZA A NAZARCI KWAS (WORKING THROUGH THE COURSE)

Darasin yana da tsari wanda zai ba ɗalibai damar yi wa kansu jagoranci cikin sauki ba tare da wata matsala ba. Hakan zai samu ne ganin an yi wa

kwas ɗin tsarin rukuni-rukuni mai kunshe da kashi-kashi da suke bi-da-bi. Kowane kashi yana da dangantaka da ɗan'uwansa bisa rabon da aka yi masu. Don haka, natsuwar ɗalibi zai taimaka wurin gane darasi tare da auna fahimta ta yin la'akari da auna fahimta da jingar da ake gabatarwa a ƙarshen kowane darasi. Jingar da ke zuwa a duk ƙarshen kowane kashi, za ta taimaki ɗalibai yin hasashen irin tambayoyin da za a yi na jarabawa a ƙarshen kwas. Bin wannan mataki dama ce wadda idan an bi, ɗalibai suna iya dogaro da kansu ba tare da neman gudummuwar Malami ba. Kwas ɗin yana da lokaci na tsawon sati 15, wannan ya nuna cewa kowane kashi na kwas za a koyar da shi a kowane sati. Hakan ya sa aka yi jadawalin kwas ɗin daidai da lokacin da zangon karatun ya kunsu.

Idan ɗalibai suka dage da nazarin kwas lokaci bayan lokaci, dama ce wadda ba sai ɗalibi ya dinga kasancewa tare da malami ba a kowane lokaci. Wato ɗalibi zai sauka wa kansa ba tare da ya yi ta tuntubar malamansa domin neman ƙarin bayani ba. Bin kowane kashi mataki-mataki zai taimaka tare da amfani da jerin abubuwan da malami ya bayar domin yin jagoranci wurin samun ƙarin bayanai na faɗaɗa bincike da nazari. Akwai abin da ya dace ɗalibai su mayar da hankali kansu. Wadannan abubuwa su ne:

1. Duk darasi ko kwas ya funshi rukuni 4.
2. Kowane rukuni yana da kashi 3 ko 4.
3. Kowane kashi yana da sashen auna fahimta.
4. Kowane darasi yana da jingar da za a yi a gida.
 - a. Kowane darasi ko kwas akwai manazarta da wasu wuraren da ake iya nemo ƙarin bayanai domin yin nazari.

KASHE-KASHEN KWAS (STUDY UNITS)

An raba wannan kwas zuwa rukuni huɗu, kowane rukuni yana kunshe da kashi huɗu in ban da rukuni na huɗu wanda kashi biyu ne rak. Kowane rukuni yana matsayin darasin da za a gudanar a sati (mako) guda. Ke nan ana da darussan sati 14 kafin kwas ɗin ya kammala. An yi tambayoyin auna fahimta a ƙarshen kowane kashi. Wadannan tambayoyi idan ɗalibai suka nazarce su tare da yin jingar da ke biye, darasin zai yi taushi ƙwarai ga ɗalibai.

A ƙoƙarin ganin ɗalibai sun fahimta tare da samun cikakken bayani, an kawo manazarta domin ta taimaka wurin samun bayanai game da darussan da aka gabatar. Neman su tun wuri zai taimaka, ba sai lokaci ya ƙure an nema a rasa ba. Littafin Umar (1980) da Bunza (2006) da na Funtua da Gusau (2010) ya kyautu a neme su. Sauran litatafai masu bayanin al'adu da ɗabi'un Hausawa waɗanda ba a ambace su ba, su ma za su taimaka ƙwarai in an same su.

AUNA FAHIMTA (ASSIGNMENT)

Fasalin irin wannan karatu ya nuna cewa dalibi ba sai ya ga malami a zahiri ba, don haka ne aka samar da hanyoyi na jaraba fahimtar dalibi. Hanyoyin da ake amfani da su suna da yawa. Daga cikin hanyoyin akwai kawo tambayoyin auna fahimta a karshen kowane darasi, daga bisani a bayar da jingar wadda dalibai za su yi a karshen darasi; daga karshe kuma a gabatar da jarabawar karshen zangon karatu mai nuni da darasi ya kare.

Zubin auna fahimtar da ake yi a duk karshen darasi, tamkar wata jarabawa ce karama; to sai dai tana dauke da maki 30 daga cikin kaso 100. Wannan ya nuna idan dalibi ya amsa tambayoyi 2 cikin uku da za a bayar, ke nan kowace tambaya tana da maki 15. Ragowar maki 70 su ne za a samu daga jarabawar karshen kwas din.

Tsarin hanyar da aka yi amfani da ita wurin koyar da dalibai ba tare da dole sai sun ga malami ba, haka ya sa ana yin jarabawa daga gida, amma ba a cikin ajin darasi ba. Za a tsara rana da lokacin da za a gudanar da jarabawa kamar yadda aka tsara koyar da darussa a wasu kayyadaddun lokuta. Ana yin jarabawar ta hanyar intanet. Hakan ya nuna tilascin sani da nakaltar na'ura mai kwakwalwa abu ne da ya zama wajibi baya ga muhimmancinsa ga dalibai.

JINGA (TUTOR MARKED ASSIGNMENT)

A duk lokacin da aka bai wa dalibi jinga, to ya sani cewa, wani shiri ne da zai ba dalibai dama ta ganin yadda tambayoyin jarabawa za su iya kasancewa tun kafin zuwanta. {okarin iya amsa jingar kowane kashi na darasi ga dalibi, dama ce gare su da su fara nakaltar yadda jarabawa za ta kasance a karshen zangon karatu. daliban da suka yi azama wurin yin kokarin amsa jinga, sun sauka wa kansu fuskantar amsa tambayoyin jarabawa wadda za a yi a karshen darasi. Saboda haka, yana da kyau idan an bayar da jinga a yi mata nazari mai kyau tun daga fahimtar tambaya, da irin bayanai da misalai nagartattu da suka dace. Jingar da ake bai wa dalibai tana da wani kaso a matsayin ɓangare wanda shi zai samar da kasha 30 cikin dari na makin wannan kwas. Yin aikin jinga a tsarin karatu wajibi ne. Tsallakewa ko cin kwas ga dalibi ba zai yiwu ba, sai ya kasance ya yi aikin jinga. Rashin yin aikin jinga a kwas yana iya kawo cikaskas ga tsallake jarabawa ko da kuwa dalibi ya cinye kaso 70 na makin jarabawa. Don haka, yana da kyau dalibai su kula da wannan, a yi kokarin yin duk wata jinga da malami zai bayar.

JARABAWAR {ARSHEN DARASI (END OF COURSE EXAMINATION)}

Kowane kwas da ake yin darasinsa, ana yi masa jarabawa a farshen zangon jaratu. Burin malami a farshen wannan jarabawa shi ne dalibansa su amsa tambayoyin da aka umarce su domin samun damar tsallake wannan kwas. Tsallake kwas ga dalibai alama ce da ken una an fahinci darasi. A wasu lokutan, rashin tsallakewar yana nuna akwai yiwuwar dalibai bas u fahinci darussan wannan kwas yadda ya kamata ba. Don haka, farshen zangon karatu hanya ce wadda ake yin awon fahimtar dalibai dangane da abin da aka koyar da su. Ta wannan hanya ake fahimtar ko sun gane darasin, ko kuwa wani fangare kadai da suka gane. Wannan wani mizani ne inda malami zai auna fahimtar kowane dalibi dangane da abin da aka karantar da shi. A nan malami zai nakalci ganewar kowane dalibi, da yadda kowa yake fahimtar tambaya. Ta wannan hanya za a bi domin bai wa dalibai kwarin guiwa na kara dagewa da kuma gyara wuraren da suke yin ba daidai ba.

Jarabawar takan kasance ta dauki kaso 70 cikin kashi 100 na kwas. Wannan fasali abin da dalibai ba su gane ba game da shi, ana samo tambayoyin ne daga cikin tambayoyin auna fahinta ko jinga. Bisa wannan dalili ake ganin cewa duk wanda ya yi kokarin nakalta tare da iya amsa wadancan tambayoyi, lokacin da jarabawa ta zo; zai tunkare ta ba tare da fargaba ba. Abin da ya kamata dalibi ya kula dangane da yadda zai tunkari jarabawar farshen zangon karatu shi ne, tambayoyin da ake yi suna fitowa ne daga cikin darussan da aka koyar a cikin kwas din. Ba a sa ran a ga wani abu wandabai shafi kwas ba.

**MAIN
COURSE**

CONTENTS

Rukuni Na 1	Dabi'un Hausawa Na Karimci.....	1
Kashi Na 1	Ciyarwa.....	1
Kashi Na 2	Kyauta.....	6
Kashi Na 3	Kabaki.....	12
Kashi Na 4	Gudunmuwa.....	17
Rukuni Na Biyu:	Dabi'un Hausawa Na Halin Mutum.....	22
Kashi Na 1:	Da'a.....	22
Kashi Na 2:	Ba'a.....	31
Kashi Na 3:	Kirki.....	38
Kashi Na 4:	Kawaici.....	43
Rukuni Na Uku		48
Kashi na 1:	Zumunta.....	48
Kashi na 2:	Hadin kai.....	63
Kashi na 3:	Zaman tare.....	72
Kashi na 4:	Kara.....	80
Rukuni Na 4.....		88
Kashi na 1:	Ajo.....	88
Kashi na 2:	Gayya.....	95

RUKUNI NA 1 DABI'UN HAUSAWA NA KARIMCI

Kashi NA 1	Ciyarwa
Kashi NA 2	Kyauta
Kashi NA 3	Kabaki
Kashi NA 4	Gudunmuwa

KASHI NA 1 KASHI NA 1: CIYARWA**Abubuwan da ke Ciki**

- 1.1 Gabatarwa
- 1.2 Manufofin Darasi
- 1.3 Ma'anar Ciyarwa
 - 1.3.1 Rabe-Raben Ciyarwa
 - 1.3.1.1 Ciyarwa ta Wajibi
 - 1.3.1.2 Ciyar da Iyali
 - 1.3.1.3 Ciyarwar Kasa Yin Azumi
 - 1.3.1.4 Ciyarwa ta Taimako ko Neman Lada
- 1.4 Takaitawa
- 1.5 Ma'anar Wasu Muhimman Kalmomi
- 1.6 Manazarta
- 1.7 Amsoshin Auna Fahimta

1.1 Gabatarwa

Akwai hakfokin da suka rataya kan mutane waƙanda suka zama na dole da kuma waƙanda ba na dole ba ne, to amma yin su karamci ne ga wanda aka yi ma. Ciyarwa tana ɗaya daga cikin karimci da kyautatawa a wasu ɓangarorin, yayin da ta zama dole ko wajibi a wani ɓangaren. Wannan darasi zai dubi yadda ciyarwa take a tsarin rayuwar Hausawa, da yadda ake yin ta.

1.2 Manufofin Bincike

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- Sanin mece ce ciyarwa
- Su wa ake ciyarwa
- Rabe-Raben ciyarwa

1.3 Ma'anar Ciyarwa

Ciyarwa tana nufin daukar dawainiyar wani da abinci wanda zai rika ci na tsawon wani lokaci ko na wucin gadi da nufin kyautatawa ko domin taimako ko samun lada.

1.3.1 Rabe-Raben Ciyarwa

Ana iya raba ciyarwa zuwa manyan rukunai guda biyu kamar kaka:

1.3.1.1 Ciyarwa ta Wajibi

Wannan ita ce ciyarwar da ta zama dole ga wani ko wata saboda ta zama wani sharadi wanda ko dai al'ada ko addinin musulunci ta tanadar. Misali, al'adar Hausawa ta tilasta ciyarwa ga iyali musamman a lokacin da ake noman gandu (Abdullahi 2008). Haka kuma ta karfafa ciyarwa ga iyaye da nakasassu da marayu da lokacin buki da kuma wanda aka yi alwashi. A gargajiyance, duk wanda ya yi alwashin ciyar da mutane abinci ko abin sha to dole to dole ya cika alwashin. Ta fuskar addinin musulunci kuma, shari'a ta yi tanadin ciyarwar da ke tsakanin Uwa da da ko tsakanin Uba da dansa ko 'Ya'yansa ko mutumin da ba zai iya yin azumin farilla ba saboda wata lalura ta rashin lafiya ko wanda ya yi rantsuwa. Ke nan a wannan fasali, ciyarwa ta wajibi tana da rukuni masu yawa kamar haka:

1.3.1.2 Ciyar da Iyali:

Ciyar da iyali a wurin magidanci abu ne da ya zama wajibi musamman matarsa da 'ya'yansa. Ana jaddada ciyarwa tsakanin mata da miji cewa wajibi miji ya tabbatar yana iya ciyar da matarsa. Wannan ya sa tun a wurin daurin aure ake sanar da cewa mutane su shaida ciyarwa ta tashi daga hannun waliyyin yarinyar da za a aurar, zuwa ga wanda zai aureta mutane su shaida. Irin wannan sauke nauyi daga kan waliyin ya zuwa miji yana nuna cewa maigida ya ciyar da matarsa wajibi ne. Ko tsarin auren gargajiya wanda Maguzawan Hausawa suke yi, ciyarwa tsakanin mata da miji da 'ya'ya yana rataye kan maigida ne saboda a gandunsa suke. Zaman gandu tsari ne inda maigida da iyalansa wadanda suka kunshi mata da 'ya'ya. Maigida ke dauke da alhakin ci da sha da tufatarwa da kula da lafiyarsu iyalansa. Don haka, wajibinsu su kama masa wurin gyaran gonakinsa da duk wata sana'a da yake yi. To amma idan yaro ya girma aka yi masa aure, ana iya fitar da shi gandu ya je ya ciyar da kansa da matarsa.

Idan kuwa magidanci ya rabu da matarsa da tsohon ciki, ko kuma tana shayar da karamin yaro wanda bai isa yaye ba, ya zama wajibi gareshi ya ba wannan mata kudin shayarwa har zuwa lokacin da za ta haihu ta

raini yaro har a yaye shi. Idan kuwa shayar da shi ake, to zai ci gaba da bayar da kudi ko abinci ga uwar yaron. Hikimar wannan abinci ko kudin shayarwa shi ne saboda uwar ta sami kuzarin daukar nauyin abin da ke cikin cikinta ko kuzarin shayar da yaron da ke hannunta. Ke nan duk da yake shayarwa aka kira wannan nau'in ciyarwa, amma dai kunshiyarsa ciyarwa ne saboda bayar da abinci ne na wajibi wanda al'ada da addini suka yarda cewa ga wurin wanda suka rataya.

A wurin da aka samu cewa maigida yana da iyaye sun tsufa ko kuma suna da wata lalura da ba za su iya ciyar da kansu ba, ya zama wajibi ga wannan magidanci ya dauki ragamar ciyar da iyayensa a tsarin rayuwar Hausawa.

1.3.1.3 Ciyarwar Kasa Yin Azumi

Mutumun da ya kasa yin azumin farilla bisa lalurar rashin lafiya wadda ta sa ba ya iya yin azumi, abin da aka ba shi zaɓi shi ne ya ciyar da mara-shi (Miskini). Mara-shi shi ne mutumin da ba shi da abincin da zai ci saboda gajiyayye ne. Haka kuma, irin wannan ciyarwa ta zama wajibi ga mutumin da kaffara ta kama shi (ga wanda ya kashe wani ba da gangan ba) ko wanda ya yi rantsuwa kuma ya kasa cika abin da ya yi wa rantsuwar, kuma ba zai iya yin azumi ba saboda lalurar rashin lafiya. Abin yi ga waɗannan rukunin mutane shi ne, za su bayar da hatsi ga miskini daidai yawan azumin da ya wajaba a kansu kowace rana. Wasu malaman suka ce za su ciyar da miskini da dafaffen abinci kimar wanda zai kosar da su.

1.3.1.4 Ciyarwa ta Taimako ko Neman Lada

Akwai ciyarwa wadda ba ta dole ba ce. Ana yin ta ne domin taimakon gajiyayu ko waɗanda ba su da halin ciyar da kansu a wani lokaci. Irin wannan ciyarwa ba lallai sai 'yan'uwa ba, ana yi ne ga mabukata. Misali, a lokacin azumi, masu hali kan dafa abinci musamman domin bai wa mabukata da suka yi azumi amma ba su da abin da za su yi buɗa-baki da shi.

Haka kuma, sadakar abinci da ake ba Almajirai nau'i ne ne ciyarwa da ya shafi taimako. Wasu ba lallai sai abincin da suka rage ba, sukan ba almajirai abinci a duk wasu lokuta ko idan sun yi barar saboda kwaɗayin samun lada. Wasu kuma suna ciyar da marayu waɗanda suka rasa iyaye ko wanda zai dauki nauyinsu cikin al'umma.

Auna Fahimta

1- Mece ce Ciyarwa? 2- Me ake nufi da ciyarwa ta wajibi?

1.4 Takaitawa

Tsarin rayuwar Hausawa ta nuna cewa maigida ke ciyar da iyalansa waƙanda suka kunshi mata da 'ya'yansa da iyayensa idan sun tsufa. To sai dai a lura cewa, bisa al'adar Hausawa, miji ke ciyar da mata da 'ya'yansa, ba mata ta ciyar da miji ba. Haka kuma, 'ya'ya ba su ke ciyar da uba, sai in wata lalurar rashin lafiya ce ta same shi. Idan kuwa aka samu cewa matar Bahausha tana ciyar da mijinta, to lallai abin ya saba wa zaunannar al'adar Bahausha saboda ba huruminta ba ne. Akwai wani abu na rashin dacewa ko zubar wa kai da mutunci da magidanci ya yi.

1.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Ciyarwa: - tana nufin dawakar dawainiyar wani da abinci wanda zai riƙa ci na tsawon wani lokaci ko na wucin gadi da nufin kyautatawa ko domin taimako ko samun lada.

1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Abdullahi, I. S. S. (2008) "Jiya Ba Yau Ba: Wiwayen Al'adun Matakan Rayuwar

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa" Kundin Digiri na Uku, Sashen Harsunan Nigeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Mairukubta, H. (1999). Jigo da Reno A {asar Hausa: Tsokaci Kan Hausawan Kabi"

Kundin Digiri na Biyu. Sakkwato: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo.

Sani, S. (1979). Sunayen Hausawa na Gargajiya da Ire-Iren Abincin Gargajiya. Cibiyar

Nazarin Harsunan Nijeriya. Kano: Jami'ar Bayero.

Sa'id, B. da wasu (ed) (2006). Kamusun Hausa na Jami'ar Bayero. Zaria: Ahmadu Bello University press Ltd.

Umar, M. B. (1985). Dangantakar Adabin Baka da Al'adun Hausawa. Kano: Triumph Publishers.

1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Mece ce Ciyarwa?

Ciyarwa ana nufin daukar dawainiyar wani da abinci wanda zai rika ci na tsawon wani lokaci ko na wucin gadi da nufin kyautatawa ko domin taimako ko samun lada

2- Me ake nufi da ciyarwa ta wajibi?

Wannan ita ce ciyarwar da ta zama dole ga wani ko wata saboda ta zama wani sharadi wanda ko dai al'ada ko addinin musulunci ta tanadar. Misali, al'adar Hausawa ta tilasta ciyarwa ga iyali musamman a lokacin da ake noman gandu (Abdullahi 2008). Haka kuma ta karfafa ciyarwa ga iyaye da nakasassu da marayu da lokacin buki da kuma wanda aka yi alwashi. A gargajiyance, duk wanda ya yi alwashin ciyar da mutane abinci ko abin sha to dole to dole ya cika alwashin. Ta fuskar addinin musulunci kuma, shari'a ta yi tanadin ciyarwar da ke tsakanin Uwa da da ko tsakanin Uba da dansa ko 'Ya'yansa ko mutumin da ba zai iya yin azumin farilla ba saboda wata lalura ta rashin lafiya ko wanda ya yi rantsuwa. Ke nan a wannan fasali, ciyarwa ta wajibi tana da rukuni masu yawa kamar haka:

- i- Ciyar da iyali
- ii- Ciyarwa ta kasa yin azumi

Kashi Na Biyu: Kyauta

Abubuwan da ke ciki

- 2.1 Gabatarwa
- 2.2 Manufofin Darasi
- 2.3 Ma'anar Kyauta
 - 2.3.1 Dalilan Yin Kyauta
 - 2.3.1.1 Jin Dadi
 - 2.3.1.2 Neman Shiga
 - 2.3.1.3 Karamci
 - 2.3.2 Ire-Iren Kyauta
 - 2.3.2.1 Kyautar {auna
 - 2.3.2.2 Kyautar Abokan Ciniki ko Kasuwanci
 - 2.3.2.3 Kyautar Albishir
 - 2.3.2.4 Kyautar Ganin Ido
- 2.4 Taƙaitawa
- 2.5 Ma'anar Wasu Muhimman Kalmomi
- 2.6 Manazarta
- 2.7 Amsoshin Auna Fahimta

2.1 Gabatarwa

Kyautatawa tana ɗaya daga cikin ɗabi'un Hausawa. Kyautatawa hanya ce ta karamci ga wani domin nuna ƙauna ko jin dadin wani abin arziki da aka yi maka ko ka samu labari mai faranta rai. Kyauta ɗabi'a ce mai kyau ga Hausawa wadda take nuna halin kirki na mai yin ta. Wannan darasi zai yi bayanin kyauta a matsayin hanyar da Hausawa suke amfani da ita domin yin karamci ga wasu da nufin jin dadi ta fuskar ma'ana da rabe-raben kyauta da dalilan yin ta.

2.2 Manufofin Darasi

A ƙarshen wannan kashi za ka fahimci:

- Abin da ake kira kyauta.
- Matsayin kyauta a rayuwar Hausawa.
- Sanin dalilan yin kyauta ga Hausawa.

2.3 Ma'anar Kyauta

{amusun Hausa (2006:271) ya bayar da ma'anar kyauta da cewa: "Bai wa mutum wani abu don ra'ayi ba tare da ya yi wani aiki ba, ko a ba da gyara a ciniki. Duk da yake wasu masana suna ganin sa gyara a ciniki ba kyauta b ace, an gyara abin da aka yi ne na algusu ko tauyewa. Ayuba (2013:104) a fofarinsa na yin bayanin "Kyau" wanda ya ce kalmar ita ce tushen "kyauta" yana cewa: "Ma'anar kyau a wani lokaci kan takaita ga nagarta, wadda ta kunshi gaskiya da halin kirki, kamar karimci da 'yangaranci da kana'a. Wadannan ma'anoni sun nuna cewa kyauta halin kirki ne wanda mutum ke yi ga wani domin kyautata mu'amala da jin dadi.

2.3.1 Dalilan Yin Kyauta

Dalilan da ke sa a yi kyauta suna da yawa. To amma, za a yi amfani da wasu dalilai da ake ganin suna sanya yin kyauta tsakanin mutam biyu da wannan yanayi ya faru ko ya shiga tsakaninsu. Ga dalilan kamar haka:

2.3.1.1 Jin Dadi

Mutumun da ke cikin wani yanayi na jin dadi da ya samu a dalilin abin da ransa ke so ko wani abu da yake nema, yakan yi kyauta saboda murnar samun wannan abu. Misali, mutumin da ya samu labarin wurin da zai je wata matsala ta rashin lafiya ko wata bukatar rayuwa da yake nema ta biya, yana yin kyauta saboda jin dadin wannan labari. Haka kuma, duk lokacin da aka aiko wa da mutuum wani albishir na faruwar wani abu da ya yi wa rai dadi, yakan yi kyauta saboda jin dadi.

2.3.1.2 Neman Shiga

A lokacin da mutuum yake neman karbuwa wurin mutane, kyauta tana daga cikin hanyoyin da zai yi amfani da ita domin samun goyon bayansu. Misali, saurayi idan yana neman ya karbu wurin budurwa, kyauta tana daga cikin mizani da za a yi amfani da ita domin neman yarda saboda rai yana son mai kyautata masa kullum. Baya ga haka, yin kyauta ga fadawa hanya ce da masu sarautu a fada suke samun karbuwa wurin fadawan Sarki. Rashin kyauta ke kawo yawan zambo tsakanin makadan Sarakun da masu riƙe da sarauta a fadojin kasar Hausa.

2.3.1.3 Karimci

Duk wanda aka kyautata wa, ana samu shi ma ya kasance mai yin karamci ga wasu. Wanda aka yi wa kyauta ba ya rasa yin alheri musamman ga wanda ya zo da sakon wannan kyauta. A nan ne batun

tukuici ke shigowa ga ɗan aike idan an yi wa wani kyauta. A dunkule, waɗannan dalilai suna cikin abin da ke sa Hausawa yin kyauta a rayuwar yau da kullum.

2.3.2 Ire-Iren Kyauta

Kyauta tana da fasali iri daban-daban gwargwadon yadda ake iya fahintar ta. A wannan darasi, za a dubi kyauta iri huɗu ne domin su wakilci sauran ire-iren kyaututtukan da ba Ambato ba. Ana sa ran waɗanda za a yi bayani da misalai, su wadatar wurin gane kyauta da yadda take tsakanin Hausawa yayin zamantakewarsu.

2.3.2.1 Kyauta Tsakanin Masoya

A nan idan aka ce masoya, to ma'anar ba ta takaita ga saurayi da budurwa ko bazawari da bazawara ba. Ayuba (2013:123-126) yana ganin kyauta tsakanin masoya ta shafi duk wata tarayya wadda soyayya ta haɗa tsakanin mutuum biyu, za a samu cewa akwai kyauta tsakanin waɗannan mutane biyu na abin da zai faranta ran aboki. Misali, saurayi yakan yi wa budurwa kyauta domin soyayyar da yake yi mata. Haka kuma, aboki yana yi wa aboki kyauta ta abin da ya ga abokinsa yana da buƙata. Irin waɗannan kyautuka a rayuwar Hausawa suna kara dankon soyayya tsakanin wanda ya yi da wanda aka yi ma kyautar.

2.3.2.2 Kyautar Abokan Ciniki ko Kasuwanci

Kyauta tsakanin mai saye da mai sayarwa ƙari ne na abin da mutum ya saya wanda mai sayarwa ke bayarwa ga mai saye da nufin kyautata masa domin ya ji daɗi. Masu sayar da kaya suna yin irin wannan kyautar ne idan suka ji daɗin sayayya mai yawa da aka yi masu saboda sun tabbatar sun sami alfanu ƙwarai cikin wannan ciniki. Wasu kuma suna yin kyauta ga abokin ciniki ne saboda sabo da jin daɗin da aka yi na ciniki tsakani. A wannan zamani kuma, akwai lokuta na musamman wanda masu sayar da kayayyaki suke bayar da kyauta ga masu sayen kayansu. Misali, lokacin azumi, da ƙarshen shekara, da dai sauransu.

2.3.2.3 Kyautar Albishir

Kyautar albishir na wani labari tana aukuwa ne a inda aka zo wa mutum da wani labari na farin ciki, sai ya ba da kyauta nan take. Irin wannan hanya ta kyauta ta kasance ɗabi'ar Hausawa a duk lokacin da aka sami labarin wani abin farin ciki.

2.3.2.4 Kyautar Ganin Ido

Kyautar ganin ido ita ce kyautar da ake yi wa mutuun saboda ganin wani naka ko ganin idon wasu ba tare da an yi niyya ba. Irin wannan kyauta tamkar ta dole ce saboda babu niyya, to amma ganin wasu da ake jin nauyinsu ya sa an yi irin wannan kyauta. Misali, a yi wa yaro kyauta gaban iyayensa domin a faranta masu rai. Ta yiwu da iyayen ba su kusa ba za a yi masu kyautar ba.

Auna Fahimta

1. Mece ce kyauta?
2. Wadanne dalilai ke sa yin kyauta a zamantakewar Hausawa?

2.5 Takaitawa

A takaice, kyauta hanya ce ta karanci wadda ta shiga cikin jini a rayuwar Hausawa. Hausawa suna yin kyauta a duk lokacin da suka samun wani abin alheri ko samun labari mai faranta rai. Baya ga haka, akwai kyauta ta zamantakewa tsakanin iyaye da 'ya'yansu ko tsakanin miji da matarsa. Akwai kyauta tsakanin yaro da ubangidansa wafanda wata hulfa ta arziki ta hada su.

2.6 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Kyauta: -Bai wa mutum wani abu don ra'ayi ba tare da ya yi wani aiki ba, ko a ba da gyara a ciniki..

2.7 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Abdullahi, I. S. S. (2008) "Jiya Ba Yau Ba: Wiwayen Al'adun Matakan Rayuwar

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa" Kundin Digiri na Uku, Sashen Harsunan Nijeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Mairukubta, H. (1999). Jigo da Reno A {asar Hausa: Tsokaci Kan Hausawan Kabi".

Kundin Digiri na Biyu. Sakkwato: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu Danfodiyo.

Sani, S. (1979). Sunayen Hausawa na Gargajiya da Ire-Iren Abincin Gargajiya. Cibiyar

Nazarin Harsunan Nijeriya. Kano: Jami'ar Bayero.

Sa'id, B. da wasu (ed) (2006). Kamusun Hausa na Jami'ar Bayero. Zaria: Ahmadu Bello University press Ltd.

Umar, M. B. (1985). Dangantakar Adabin Baka da Al'adun Hausawa. Kano: Triumph

2.8 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Mece ce kyauta?

Bai wa mutum wani abu don ra'ayi ba tare da ya yi wani aiki ba, ko a ba da gyara a ciniki. Kyauta a wani lokaci kan tafaita ga nagarta, wadda ta funshi gaskiya da halin kirki, kamar karimci da 'yangaranci da kana' a. Wadannan ma'anoni sun nuna cewa kyauta halin kirki ne wanda mutum ke yi ga wani domin kyautata mu'amala da jin dadi.

2- Wadanne dalilai ke sa yin kyauta a zamantakewar Hausawa?

- i- Jin Dadi
- ii- Neman Shiga
- iii- Karimci

Kashi na uku: kabaki.**Abubuwan Da Suke Ciki**

- 3.1 Gabatarwa
- 3.2 Manufofin Darasi
- 3.3 Ma'anar Kabaki
 - 3.3.1 Nau'in Abincin Kabaki
 - 3.3.2 Masu Kawo Kabaki da Lokacin Kawowa
 - 3.3.3 Rabon Abincin Kabaki
 - 3.3.4 Muhimmancin KabakiAuna Fahimta
- 3.4 Takaitawa
- 3.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 3.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 3.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

3.1 Gabatarwa

Al'adu da dabi'un Hausawa suna bambanta da junansu daga wannan wuri zuwa wancan a fadin kasarar Hausa. Hakan ya faru ne sakamakon bambancin wurin zama da yanayin rayuwa. Wannan darasi na dabi'ar "Kabaki" a tsakanin Hausawa yayin wani buki ko wata hidima da ta shafi tara jama'a, hidima ce ta taimakon juna da yaukaka zumunci tsakanin wanda ya yi da wanda aka yi wa. Idan dalibai suka san wannan dabi'a, zai taimaka su san wani tsari na rayuwar Hausawa musamman a karkara yayin bukukuwansu.

3.2 Manufofin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- Yin bayanin abin da ake nufi da Kabaki.
- Sanin manufar yin Kabaki ga abokai.
- Gane iren-iren hidindumun da ake yi wa Kabaki da amfaninsa.

3.3 Ma'anar Kabaki

{amusun Hausa (2006:221) ya bayar da ma'anar Kabaki da cewa: "Abinci, musamman tuwo, wanda aka mulmula madurguji-madurguji aka kai gudummuwa gidan biki ko suna. Haka kuma, kabaki yana iya daukar ma'anar masakin da ake zuba tuwon biki ciki. Bisa wadannan ma'anoni, abin da ya yi daidai da kunshiyar wannan darasi dangane da

ma'anar Kabaki shi ne ma'anar farko. Idan kuwa haka ne, Kabaki shi ne abincin gudummuwa wanda abokai ko 'yan'uwa da abokan arziki suka kai wa wanda yake da wata hidima ta bukin suna ko daurin aure ko walima, ko taron ta'aziyya na mutuwa. Babu tsayayyen nau'in abincin da ake kawowa na Kabaki saboda ana iya samun bambancin al'adu ta fuskar abinci daga wannan wuri zuwa wancan. Ana sanya abincin Kabaki a babban kwano ko masaki wanda zai ci dafaffen abinci na tsaba kimanin tiya guda da rabi ko tiya biyu. Wannan dalili ya sa ake kiran duk wani masaki ko kwano da ke iya daukar abinci kimanin haka da suna Kabaki.

3.3.1 Nau'in Abincin Kabaki

Kamar yadda bayani ya gabata, abincin Kabaki zai kasance duk wani nau'in abinci wanda al'umma ta saba da shi a matsayin abincin alfarma a yayin buki. Misali, ana yin abincin Kabaki da Shinkafa ko Waina ko Tuwo ko Fura. Kabakin shinkafa ana yin sa ne da shinkafa dafa-duka cikin masaki guda tare da dafaffar kaza ko soyayya a saman abincin. Haka kuma, ana iya yin shinkafa da miya tare da dafaffa ko soyayyar kaza. Kazar da ake yin Kabaki da ita ba a yayyanka ta. Bayan an fige ta an fedē an cire kayan cikin, haka nan ake dafa ta a bankare ko a soya. Idan kuwa waina ce, za a kawo toyayyar waina cikin masaki guda tare da miya da kaza. Wasu kuma wainar da kaza za su kawo ba tare da miya ba. Fura kuwa, ana kawo manyan mulmule (Curi) guda uku ne tare da nono kima ga mai hali. Masu kawo tuwo su ma, suna kawo shi ne tare da miyar taushe da kaza dafaffa ko soyayya. Galibi tuwon mulmulallun curi ne manya ake yi wanda za a rika gutsura idan ana bukata. Magaji (2002) ya yi bayanin cewa yayin bukin Dubu da Tambarci, akan gudanar da al'adar yin Kabakin tuwo domin rabawa ga waƙanda suka zo taron.

3.3.2 Masu Kawo Kabaki da Lokacin Kawowa:

Idan saurayi ya yi wa abokansa gudummuwar Kabakin abinci, yakan ba yaran gidansu ne su kai. Idan sun kai za a ba su tukuici na alewa da cingam. Idan kuwa mutuum ya kai da kansa, ba a bin da za a ba shi na tukuici. In kuwa mutumin da ya yi kabaki yana da mata kuma ya ba ta kabaki ta kai wa wanda yake buki, to za a ba ta tukuicin goro da cingam da alewa (a zamanance), sannan za a ba ta gutsuren hura da waina da tuwa cikin wanda waƙansu suka kawo.

Ana kai Kabakin bukin aure washegarin daurin aure da yamma. Idan kuwa na suna ne, ana kai shi ne ranar suna da yamma. Haka kuma idan walima ce ake yi, ana kaiwa ne lokacin da ake taron walimar idan ranar ta zo. Don haka, abokai da 'yan'uwa da abokan arziki ke taruwa su yi

abincin Kabaki zuwa ga wanda ke yin buki ko wata hidima da ta danganci tara jama'a.

3.3.3 Rabon Abincin Kabaki

Yayin da aka tara abincin kabaki ga mai yin hidima, ana tara akalla kabaki hamsin zuwa saba'in ko fiye da haka. Yawan kabaki yana danganta ne da irin mu'amalar mai buki da jama'a da kuma irin tasa gudummuwa da yake yi yayin bukin 'yan'uwa da abokan arziki. Idan abinci ya taru, akan ware na uban ango da na mahaifiyarsa da na amarya da na kawayenta da na abokai da na sauran jama'a. Wanda ya ragu mai yawan, akan tsame kajin da ke samansu a soye su domin ango ya samu abin da zai ci shi da amarya bayan an tashi taron buki.

Abincin da aka samu dangin fura da tuwo da waina, su ma ana rarraba su ne bakin gwargwado ga kowane rukuni na waƙanda ake yi wa kason su samu ganin cewa ba da yawa ake kawowa ba.

3.3.4 Muhimmancin Kabaki

Kabaki yana da muhimmanci kwarai a tsarin rayuwa mutanen karkara. Yana kawo haɗin kai da zumunci ga abokai da 'yan'uwa. Hanya ce ta taimakon wanda yake buki ba tare da ya gajiya ba ta fuskar abincin da zai ba mutanen da suka zo taya shi murna.

Auna Fahimta

1. Mene ne Kabaki?
2. Yaya ake rarraba abincin Kabaki?

3.5 Takaitawa

Wannan darasi ya bibiyi hanyar da mutanen karkara suke amfani da ita domin yin taimakekeniya lokacin bukukuwa ba tare da zullumin rashin wadataccen abinci a hannu ba. Haka kuma, kabaki dunksulalliyar kalma ce mai wakiltar wata al'ada ta abincin gudummuwa na buki da nufin karamci tsakanin Hausawa.

3.6 Ma'anar Muhimman Kalmomi

kaɓaki: - shi ne abincin gudummuwa wanda abokai ko 'yan'uwa da abokan arziki suka kai wa wanda yake da wata hidima ta bukin suna ko daurin aure ko walima, ko taron ta'aziyya na mutuwa

3.7 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Magaji, A. (2002). "Wasu Al'adun Hausawa: Yanaye-Yanayensu a kasar Katsina."

Kundin Digiri na Uku. Kano: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Bayero.

Sani, S. (1979). Sunayen Hausawa na Gargajiya da Ire-Iren Abincin Gargajiya. Cibiyar Nazarin Harsunan Nijeriya. Kano: Jami'ar Bayero.

Sa'id, B. da wasu (ed) (2006). *ƙamusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University press Ltd.

Umar, M. B. (1985). Dangantakar Adabin Baka da Al'adun Hausawa. Kano: Triumph Publishers.

3.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Mene ne Kabaki?

Kabaki shi ne abinci, musamman tuwo, wanda aka mulmula madurguji-madurguji aka kai gudummuwa gidan biki ko suna. Haka kuma, kabaki yana iya daukar ma'anar masakin da ake zuba tuwon biki ciki. Haka ma, kabaki shi ne abincin gudummuwa wanda abokai ko 'yan'uwa da abokan arziki suka kai wa wanda yake da wata hidima ta bukin suna ko daurin aure ko walima, ko taron ta'aziyya na mutuwa. Babu tsayayyen nau'in abincin da ake kawowa na Kabaki saboda ana iya samun bambancin al'adu ta fuskar abinci daga wannan wuri zuwa wancan. Ana sanya abincin Kabaki a babban kwano ko masaki wanda zai ci dafaffen abinci na tsaba kimanin tiya guda da rabi ko tiya biyu. Wannan dalili ya sa ake kiran duk wani masaki ko kwano da ke iya daukar abinci kimanin haka da suna Kabaki.

2- Yaya ake rarraba abincin Kabaki?

Yayin da aka tara abincin kabaki ga mai yin hidima, ana tara afalla kabaki hamsin zuwa saba'in ko fiye da haka. Yawan kabaki yana danganta ne da irin mu'amalar mai buki da jama'a da kuma irin tasa gudummuwa da yake yi yayin bukin 'yan'uwa da abokan arziki. Idan abinci ya taru, akan ware na uban ango da na mahaifiyarsa da na amarya da na fawayenta da na abokai da na sauran jama'a. Wanda ya ragu mai yawan, akan tsame kajin da ke samansu a soye su domin ango ya samu abin da zai ci shi da amarya bayan an tashi taron buki.

3- Abincin da aka samu dangin fura da tuwo da waina, su ma ana rarraba su ne bakin gwargwado ga kowane rukuni na wafanda ake yi wa kason su samu ganin cewa ba da yawa ake kawowa ba.

Kashi na huɗu: gudummuwa.

Abubuwan da ke ciki

- 4.1 Gabatarwa
- 4.2 Manufar Darasi
- 4.3 Ma'anar Gudummuwa
 - 4.3.1 Ire-Iren Gudummuwa
 - 4.3.1.1 Gudummuwar Kudi
 - 4.3.1.2 Gudummuwar Sutura
 - 4.3.1.3 Gudummuwar Kayan Aiki
 - 4.3.1.4 Gudummuwar Abinci
 - 4.3.1.5 Gudummuwar Aiki
- 4.4 Takaitawa
- 4.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 4.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 4.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

4.1 Gabatarwa

Kowace al'umma da irin tsarin rayuwarta wadda take bi a duk abin da za su yi. Al'adar gudummuwa tsakanin Hausawa dabi'a ce mai kyau wadda aka taso da ita tun zamanin Maguzawanci har ya zuwa yau. Wannan darasi zai yi kofari ne wurin yin bayanin yadda Hausawa ke gudanar da dabi'ar yin gudummuwa a tsakaninsu. Duk iya abin da mutuum yake da shi, yana bukatar taimako idan zai yi wata hidima ko wani aiki. Hakan ya sa Hausawa suke da tsari na yin gudummuwa tsakanin 'yan'uwa da abokan arziki da kuma wadda ake yi domin ci gaban gari ko kasa.

4.2 Manufofin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- Sanin ma'anar gudummuwa
- Amfanin gudummuwa
- Abubuwan da ake yin gudummuwa da su
- Mutumn da ya dace a yi ma gudummuwa

4.3 Ma'anar Gudummuwa

{amusun Hausa (2006:171) ya bayar da ma'anar gudummuwa da cewa: "Taimako na aiki ko kudi ko abinci ko sutura ko wani abu". Gudummuwa tana bayani ne kan taimakon da ake yi ga wani yayin da yake wata hidima ko ya shiga wani halin matsi da takura ko wata hasara ko rashi na dukiya ko kaya. Al'adar gudummuwa ta shiga kusan kowane al'amari na rayuwar Hausawa. Da wuya a ce ga wani abu na arziki wanda mutum zai yi, a rasa mai kawo masa gudummuwa ta kudi ko kayan aiki ko a taya shi gudanar da wannan abu da wani taimako da zai ji dadi.

4.3.1 Ire-Iren Gudummuwa

A dunkule, an raba gudummuwa zuwa gida huɗu ta fuskar kunshiyarta kamar haka:

4.3.1.1 Gudummuwar Kudi

Kasancewar kudi abu ne aka aminta da shi a ko'ina domin yin sayayya, akan yi gudummuwa ta taimako da su. Taimako ta hanyar amfani da kudi ta zo wurin Hausawa daga baya ne, saboda babu kudi sai lokacin da Bature ya zo. Kafin wannan lokaci sai dai a yi abin da ake kira "Ba ni Gishiri in ba ka Manda". Kudi suna da sauƙin sha'ani ganin cewa suna iya sayen kayan da za a kai a matsayin taimako ga wani. Daga lokacin da kudi suka samu wurin Hausawa, taimako idan ya taso akan yi amfani da su wurin bai wa mutuum ya yi hidimarsa da su, ko kuma ya bayar a yi mashi wasu ayyukan da suka shafi hidimar ko ya yi wata biyan bukatar da su. Don haka, a halin yanzu kudi suna cikin abubuwan da Hausawa suke yin taimako da su ganin cewa da su ake mallakar kusan duk wani abu da ake nema ta hanyar karfin tuwo. Ana bayar da gudummuwar kudi ga 'yan'uwa da abokan arziki, da dangi da sauran mabukata saboda rayuwar wannan zamani ta dogara da su.

4.3.1.2 Gudummuwar Sutura

Sutura a nan tana nufin abin da mutuum zai rufe tsiraicinsa da shi. To sai dai a yanzu suturun da ake amfani da su na zamani ne waɗanda suke rufe jiki. Hausawa suna da dabi'ar bayar da gudummuwar sutura musamman wanda zai yi aure saboda ya haɗa kayan lefe. Ga mace idan ta haihu, akan yi mata gudummuwa da turamen zannuwa domin ta samu abin yin goyo da wanda za ta yi bukin suna da shi. Haka kuma, suturar jariri tana daga cikin abin da ake bayar da gudummuwa da ita ga wadda ta haihu saboda a suturta jariri.

A zamantakewar Hausawa, wanda hasarar gobara ta same shi, 'yan'uwa da abokai suna kawo masa gudummuwa. Idan aka cire abinci da za a ba shi, sutura tana biye saboda muhimmancin da take da shi. Baya ga haka, waɗanda suka yi sabuwar sutura sukan bayar da wasu daga cikin waɗanda suke sanyawa a matsayin taimako ga wasu 'yan'uwa ko almajirai. A lokacin sallar azumi ko layya, ana samun masu bai wa 'yan'uwasu gudummuwa ta sababbin sutura domin su yi bukin salla kamar yadda kowa zai yi. A halin da ake ciki, ana samun masu sayen farin alawayyo mai yawa a matsayin gudummuwa, da zarar an yi mutuwa za a amsa ba sai an saya ba. Wannan ya nuna cewa suturar da ake sanya wa mutune in sun mutu mafi yawa taimako ake samu daga jama'a. Galibi al'umma ko masu hali ke sayen mai yawa wanda za a riƙa amsa kyauta a duk lokacin da buƙatarsa ta taso. Waɗannan misalai sun nuna cewa sutura tana da gurbi na musamman, kuma ana bayar da ita a matsayin gudummuwa cikin mataƙai daban-daban a rayuwar Hausawa.

4.3.1.3 Gudummuwar Kayan Aiki

A duk lokacin da aka tashi aurar da yarinya budurwa, dangi da sauran abokan arziki sukan aika wa iyayen yarinya da gudummuwa bakin gwargwado. Daga cikin ire-iren abin da ake bayar da gudummuwar akwai kayan aiki na gida kamar su ƙore da matankadi da kwanuka da dai sauransu. Sauran ɓangarorin rayuwa su ma ana samun wuraren da ake bayar da taimako da kayan aiki.

4.3.1.4 Gudummuwar Abinci

Duk wata hidima da ta shafi matakan rayuwa (aure da haihuwa da mutuwa) ana samun taimakon abinci danye ko dafaffe wanda 'yan'uwa da abokan arziki za su aiko. Haka kuma, a lokacin da wani zai yi walima ta saukar karatu ko tarewa sabon gida, akan sami masu yi masa gudummuwa da abinci. Wanda iftila'in gobara ko ruwa suka afka masa, yana samun gudummuwar abinci daga jama'a. Bisa al'adar Hausawa, idan suka haɗu da 'yan'uwa ko abokai matafiya akan ba su taimako na abinci domin yin guzuri.

4.3.1.5 Gudummuwar Aiki

A wasu lokuta akan sami yanayin da mutum zai yi wani aiki don ya yi ceto ko ya taimaka a kan wani yanayi da aka shiga. Misali idan mutum ko wata dabba ta faɗa rijiya, jama'a suka yi ƙoƙari wajen ceto su, to sun yi wani aiki ke nan a matsayin gudummuwa. Haka ma idan ya kasance mutun ya riga ya shuke gonarsa sai wata lalura ta rashin lafiya ta kama shi ko kuma wani abu ya faru ya bar gari ko kuma ya yi wani laifi aka

daure shi, to jama'a sukan bad a gudummuwa a aikace don a nome ganar a kula da iya don kada iyalinsa su yi hasarar abincin.

Auna Fahimta

1. Mece ce gudummuwa?
2. Wanne yanayi ake yin gudummuwar abinci bisa al'adar Hausawa?

4.4 Takaitawa

Darasin a takaice ya yi bayanin gudummuwa, wanda ake yi ma gudummuwa, lokacin da ake yin ta, da abubuwan da ake yin gudummuwa da su.

4.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Gudummawa: - na nufin taimako na aiki ko kudi ko abinci ko sutura ko wani abu

4.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Magaji, A. (2002). "Wasu Al'adun Hausawa: Yanaye-Yanayensu a kasar Katsina."

Kundin Digiri na Uku. Kano: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Bayero.

Sani, S. (1979). Sunayen Hausawa na Gargajiya da Ire-Iren Abincin Gargajiya. Cibiyar Nazarin Harsunan Nijeriya. Kano: Jami'ar Bayero.

Sa'id, B. da wasu (ed) (2006). *famusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University press Ltd.

Umar, M. B. (1985). Dangantakar Adabin Baka da Al'adun Hausawa. Kano: Triumph Publishers.

4.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Mece ce gudummuwa?

Taimako na aiki ko kudi ko abinci ko sutura ko wani abu". Gudummuwa tana bayani ne kan taimakon da ake yi ga wani yayin da yake wata hidima ko ya shiga wani halin matsi da takura ko wata hasara ko rashi na dukiya ko kaya. Al'adar gudummuwa ta shiga kusan kowane al'amari na rayuwar Hausawa. Da wuya a ce ga wani abu na arziki wanda mutum zai yi, a rasa mai kawo masa gudummuwa ta kudi ko kayan aiki ko a taya shi gudanar da wannan abu da wani taimako da zai ji dadi.

3. Wanne yanayi ake yin gudummuwar abinci bisa al'adar Hausawa?

- i- suna
- ii- Bukin aure
- iii- mutuwa

**RUKUNI NA BIYU: DABI'UN HAUSAWA NA HALIN
MUTUM**

- Kashi Na 1: Da'a
Kashi Na 2: Ba'a
Kashi Na 3: Kirki
Kashi Na 4: Kawaici

Kashi Na 1: Da'a

Abubuwan da suke ciki

- 1.1 Gabatarwa
- 1.2 Manufar Darasi
- 1.3 Ma'anar Da'a
 - 1.3.1 Abin da Da'ar Bahausha ta kunsu
 - 1.3.2 Wadanda ke yin Da'a
 - 1.3.3 wadanda Bahausha ke yi wa Da'a a Al'adance
 - 1.3.4 Wadanda Bahausha ba ya yi wa Da'a
- 1.4 Takaitawa
- 1.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1.1 Gabatarwa

a'a yana daya daga cikin dabi'un Hausawa wadanda yakan zama tamkar jini a jikin mutum. Da zarar mutum ya saba aiwatar da wannan dabi'a na da'a to babu makawa a ko'ina yake sai an ga alamun haka. A wannan darasi za a bi diddigin alakar Hausawa da wannan dabi'ar ta hanyar fayyace abin da take nufi da abin da ta kunsu da kuma nazarin rukunin mutanen da ke amfana da wannan kyakkyawar dabi'a da wadanda al'ada ba ta ba da damar a yi musu da'aba.

1.2 Manufin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- Abin da Hausawa suke nufi da Da'a a al'adarsu.
- Abin da Da'ar Hausawa ta kunsu.
- Fayyace mutanen da al'ada ta dora wa alhakin yin da'aba da wadanda ke amfana da ita.

1.3 Ma'anar Da'a

Sa'id da wasu (2006:116) sun bayyana da'a a takaice da cewa, ita ce "Biyayya ko hali na kirki." To ta la'akari da abin da ta kunsu a zahiri, ana iya cewa da'a ita ce aikata duk wani abu da al'ada ko addini suka tanada wanda ke da dangantaka da ladabi da biyayya ga mutane da kuma girmama su gwargwadon matsayin su. Wato duk wani aiki da mutum zai yi don girmama magabaci ko wani shugaba ko wani mahaluki, to kai tsaye ana kiransa da'a. Wani abin jawo hankali dangane da ma'anar ga Bahaushe shi ne, irin tasirin da take da shi a addinin Musulunci. Bahaushe musulmi ya yi imani da cewa, biyayyar da yake yi wa Allah da manzonsa wajibi ne. To da wannan tunani ya gina da'ar a zuciarsa har ta yi naso ga magabata wafanda suka cancanta a yi wa da'a. To sai a lura da cewa, da'ar da Bahaushe yake yi wa Allah ta hanyar bin hani da horonsa ba ita ce da'ar da yake yi wa magabata ba. Kowa da matsayinsa dangane da wannan kalma ta da'a. Amma duk da haka ana cewa, "Bin na gaba bin Allah." Wannan haka yake, domin koyarwar addinin shi ya karfafa yi wa magabata da'a.

1.3.1 Abin da da'ar Bahaushe ta kunsu.

Abu ne mai wuya a wannan darasi a iya fayyace duk ilahirin abin da Bahaushe zai aiwatar wanda ake dauka da'a ne. Kamar yadda ma'anar ta nuna, duk wani aiki da mutum zai yi don girmama magabaci da'a ne. To sai dai duk da haka akwai bukatar a zayyano misalai na wasu daidai kun abubuwan da Bahaushe zai yi kuma kowa ya tabbatar lallai da'a ce. Misali:

- i- Gaisuwa. Bahaushe ya dauki gayar da magabaci a ko'ina kuka hadu hali ne na kirki kuma da'a ce ga wanda aka gayar. Rashin gayar da magabata, mutum ya yi banza da su babbar alama ce ta rashin da'a ga Bahaushe. Ga karamin da bai dabi'antu da gayar da mutane ba, akan ce, 'ai wane ba ya da da'a.'
- ii- Bin Umurnin Magabata. Bahaushe yana da ra'ayin cewa, idan aka bi umurnin da magabaci ko shugaba ya bayar to an yi masa da'a. A tunanin Bahaushe, wannan nau'i na da'a ya zama wajibi ga karami muddin dai umurnin bai saba wa Allah ba. A rayuwar Hausawa, idan karami ya bi umurnin da masgasbaci ko shugaba ya bayar to zai ji dadi, ya dauki wanda ya bi umurnin nasa a matsayin mutumin kirki.
- iii- Aikata duk abin da aka san magabaci yana so ba tare da ya ba da umurni ba. Idan Bahaushe ya dabi'antu da yin haka to ana cewa, wane yana da da'a. Wato mutum ya sami natsuwa, ya karanci bukatun magabaci ya aikata, babban ginshiki ne na dabi'ar da'a abin yabawa ga Bahaushe.

- iv- Rashin yin gardama da magabaci ko shugaba a al'ummar Bahaushe wani yanki ne na halin da'a. Idan ya kasance karami yana gardama da babba to kan dauki wannan dabi'a da rashin da'a. Idan ma ya yi yawa yakan zama kamar cin fuska.
- v- Sassauta murya idan ana magana da magabata wani hali ne na da'a. Babu biyayya ko kadan ga karamin da idan yana magana da magabaci ya yi ta daga murya kamar yana Magana da dabbo. Bahaushe yakan dauki mai sassauta muryarsa idan yana Magana da magabata a matsayin mai da'a.
- vi- Rashin da'a ne yaro ko karami ya kura wa babba ido a lokacin da yake zance ko wani aiki da magabaci. Akan dauki mutum mai da'a matuka idan ya kasance ya dabi'antu da dukar da kansa a lokacin da yake magana da magabata.
- vii- da'a ce ga Bahaushe ya kasance mutum yana da ragowa ga magabata idan wata hulfa ta hada ka da su. Idan mutun ba ya raga wa magabata to ba shi da da'a. Hausawa suna daukar mutum a matsayin mai tarbiya idan ya kasance yana da ragowa ko da kuwa yin hakan zai cutar da shi.
- viii- Ganin kimar magabaci ko da ba wata alaƙa da ta hada ku. Bahaushe yakan bukaci mutum mai da'a ya kasance yana ganin kimar mutane. Rashin da'a ne mutum ya dauki dabi'ar walakanta magabata bisa dalilin rashin alaƙa da su.
- ix- Karɓar shawarar magabata. Mutum yakan kasance mai da'a a idon Bahaushe idan ya kasance yana daukar shawarar da magabat suka ba shi. Rashin daukar shawara rashin da'a ne kai tsaye.
- x- Bahaushe ya dauki karami ya bar babba ya shiga gaba idan ana tafiya a matsayin da'a. A al'adar Bahaushe, karami ba ya shiga gaban babba idan ana tafiya. yin haka ya zama rashin da'a.
- xi- da'ar Hausawa ta tanadar da karami ya kauce wa babba idan sun hadu a hanya musamman matsattsiya. Rashin yin haka an dauke shi a matsayin rashin da'a.
- xii- Sauraron babba ko magabaci cikin natsuwa da rashin tsoma baki ga karami wani runi ne na da'a a wurin Hausawa. Yana daga cikin rashin da'a yaro ya fi sauraron babba idan yana magana.
- xiii- Hanzarta aiwatar da aikin da babba ko magabaci ya ba da umurnin a yi yana cikin rukunin da'a a al'umar Hausawa.

- xiv- Cin mutuncin babba ko magabaci ko da kuwa karami shi ne shagaba rashin da'a ne. Idan ya kasance karami shi Allah ya dora a kan shugabanci to ba dama ya ci mutuncin babba ba. Rashin da'a ne idan hakan ya kasance.
- xv- Duk wani aiki na taimako ko tausayawa ga magabaci to Bahaushe ya dauke shi a matsayin da'a.
- xvi- Yin duk wani aiki don dauke nauyin da al'ada da addini suka dora wa mutun a kan magabaci to da'a ne.

1.3.2 Su wa ke yin Da'a?

Kasancewar Da'a kyakkyawar dabi'a ce a wurin Hausawa, ya zama ba wanda ba a sha'awar a ce yana shi. Yana kasancewa abin alfahari ya zamana mutum yana da shi ko wani nasa yana da shi. Haka kuma yakan kasance abin kyama idan san mutun ba ya da da'a. Saboda haka al'ada ba ta kebe wani rukuni na mutane ba da ake ganin su suke da alhakin yin da'a. Amma duk da haka, ta la'akari da kasancewar da'a ladabi ne da biyayya ga magabata, to karami ake tunanin ya yi wa babba. Komai tsufan mutum a al'umar Hausawa muddin yana da magabaci ko shugaba, to ana so a ga ya tarbiyantu ga wannan hali na da'a. Haka kuma idan ya kasance Allah ya dora karami a kan manya wajen shugabanci, to ana sa ran a ga magabacin nan ya yi wa shugaban (karami) da'a gwargwadon kima amma ba ya walakanta kansa ko ya zubar wa kansa da girma ba.

1.3.4 Wadanda ake yi wa da'a

Ta la'akari da bayanin da suka gabata za a fahimci cewa babba ko magabata a al'uma su kanana ke yi wa da'a. Amma duk da haka akwai bukatar a wannan fasali a fayyace mutanen da al'adar Hausawa ake ganin ta tilasta a yi musu da'a da kuma nuna irin mutanen da ya kamata su yi musu da'ar. Ga rukunin wadannan mutanen:

- Ya wajaba ga 'ya'ya su yi wa iyayensu (mahaifa) da'a. A nan ana nufin uwa da uba wadanda suka haifi mutum. Galibi akan ga jituwa tsakanin iyaye da 'ya'ya ta fi karfi ga wadanda suka fi nuna halin da'a. Ba a tsammani a ga uba yana yi wa dansa da'a ko me ya mallaka a duniya. Ita wannan da'a da ake yi wa iyaye, takan yi naso har zuwa ga abokansu ko kawaye. Yaro ba zai yi wa ubansa da'a ya ki yi wa abokin uba ko kawar uwa ba.
- 'Yan'uwun iyaye su ma al'ada da ba da damar 'ya'ya su yi musu da'a. 'Yan'uwun iyaye a nan yana nufin kanni ko yayyin mahaifa. Duk abin da aka yi wa iyaye, ana sa ran su ma a yi musu iya gwargwado musamman ta fuskar da'a.

- Al'adar Hausawa ta tanadi karami ya yi wa yayyi maza da mata da' a musamman idan sun kama girman su.
- Malamai da suka karantar da yaro ilimin addini da na zaman duniya su ma sun cancanci a yi musu da' a a al'adance.
- Shugabanni a al'umma su ma suna da matsayin da za a yi musu da' a musamman a kan umurnin da suka bayar daga lokaci zuwa lakaci.
- Hausawa sun dabi'antu da yi wa iyayen gidansu da' a. A wani lokaci ko yanayi ma, har yakan fi na iyaye ko 'yan'uwan iyaye. Ubangida a nan ya kunshi kamar wanda mutum yake a hannunsa yana koya masa sana'a, ko wanda ake cikin dukiyarsa ana taya shi gudanar da ita.
- A zamantakewa na Hausawa akan hori mace ta yi da' a ga mijinta. Mace takan zama abin sha'awa idan ta dabi'antu da yin da' a ga miji.
- Surukai su ma akan so a yi musu da' a gwargwado. Idan aka ce surukai a nan, ana nufin iyaye ko yayyen ma'aurata. Mace takan yi wa iyaye ko yayyen mijinta da' a. Haka shi ma yakan yi wa iyayenta da yayyenta da' a.
- Makwanta su ma wani rukuni ne na jama'a a al'umar Hausawa da suke shi cikin wannan leman a da' a. 'Ya'yan Hausawa sukan dabi'antu da yi wa magabata na makwabtan iyayensu da' a. Wadannan makwabta sun kunshi na gida ko gona ko kasuwa.

1.3.5 Wadanda ba a yi wa da' a?

Duk da kasancewar da' a dabi' a ce mai kyau da Hausawa ke alfahari da ita, akwai wani rukuni na jama'a da ake ganin ba su cancanci a yi musu da' a ba. Wadannan mutane kuwa su ne:

- Taubasai. Taubashi a wurin Bahausha shi ne 'yan'uwa mace da namiji. Al'adar Hausawa ta samar da wasa na barkwanci tsakanin mutanen da ke da wannan dangantakar. Wannan wasa da ke tsakaninsu ita ta ba da damar rashin samun da' a a tsakaninsu.
- Jika da Kaka. Wasa da ke tsakanin jika da kaka a al'umar Hausawa ita ma ta cere takunkumin da' a a tsanin wadannan mutane. A maimakon da' ar sai a tarar suna wasa na barkwanci a tsakani.
- Tsakanin abokai. Kusancin da ke tsakanin abokai shi ma wani yanayi ne da za a fahimci baba wani yanayin da' a da ke wanzuwa. Kusanci tsakanin abokai yakan sa ba a jin wani nauyi na juna da har za a yi tunanin da' a ta shigo. To sai dai wannan ba dalili ba ne da ba za a girmama juna ba.

- Shashashun magabata. A al'uma akan sami wani rukuni na magabata kamar iyaye ko 'yan'uwan iyaye ko abokan iyaye ko yayye ko shugabannin marasa kamun kai. In ban da shashanci ba bin da suka tsare. To irin waɗannan mutane bai cancanta a yi musu ɗa'a ba. Al'uma ba ta ganin laifin yaran da ba su yi wa irin waɗannan mutane laɗabio da biyayya ba.

Auna Fahimta

1- Me Bauhashe yake nufi ɗa'a?
2- Me ake ganin ɗa'a ta kunsu a al'umar Hausawa? |
|--|

1.4 Takaitawa

Wannan darasin ya yi bayani ne kan ɗabi'a ɗa'a a al'umar Hausawa. An dubi ma'anar Kalmar ta ɗa'a da kawo misalai a abubuwan da suke haɗuwa su gina abin da Bahaushe ya kira ɗa'a. Haka kuma an fayyace rukuni mutanen da al'adar Hausawa a hori a yi wa ɗa'a da kuma waɗanda bai zama tilas a yi musu ɗa'a ba.

1.4 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Da'a: - ita ce "Biyayya ko hali na kirki.

1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Tafaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau, S. M. (ed) (2010). *Al'adu da ɗabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Sa'id, B. da Wasu(ed) (2006). *{amusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Me Bauhashe yake nufi dā'a?

dā'a ita ce aikata duk wani abu da al'ada ko addini suka tanada wanda ke da dangantaka da ladabi da biyayya ga mutane da kuma girmama su gwargwadon matsayin su. Wato duk wani aiki da mutum zai yi don girmama magabaci ko wani shugaba ko wani mahaluki, to kai tsaye ana kiransa dā'a. Wani abin jawo hankali dangane da ma'anar ga Bahaushe shi ne, irin tasirin da take da shi a addinin Musulunci. Bahaushe musulmi ya yi imani da cewa, biyayyar da yake yi wa Allah da manzonsa wajibi ne. To da wannan tunani ya gina dā'ar a zuciyarsa har ta yi naso ga magabata wadanda suka cancanta a yi wa dā'a. To sai a lura da cewa, dā'ar da Bahaushe yake yi wa Allah ta hanyar bin hani da horonsa ba ita ce dā'ar da yake yi wa magabata ba. Kowa da matsayinsa dangane da wannan kalma ta dā'a. Amma duk da haka ana cewa, "Bin na gaba bin Allah." Wannan haka yake, domin koyarwar addinin shi ya farfafa yi wa magabata dā'a.

2- Me ake ganin dā'a ta fansa a al'umar Hausawa?

, duk wani aiki da mutum zai yi don girmama magabaci dā'a ne. To sai dai duk da haka akwai bukarar a zayyano misalai na wasu daidai abubuwan da Bahaushe zai yi kuma kowa ya tabbatar lallai dā'a ce. Misali:

- Gaisuwa. Bahaushe ya dauki gayar da magabaci a ko'ina kuka hadu hali ne na kirki kuma dā'a ce ga wanda aka gayar. Rashin gayar da magabata, mutum ya yi banza da su babbar alama ce ta rashin dā'a ga Bahaushe. Ga karamin da bai dabi'antu da gayar da mutane ba, akan ce, 'ai wane ba ya da dā'a.'
- Bin Umuurnin Magabata. Bahaushe yana da ra'ayin cewa, idan aka bi umurnin da magabaci ko shugaba ya bayar to an yi masa dā'a. A tunanin Bahaushe, wannan nau'i na dā'a ya zama wajibi ga karami muddin dai umurnin bai saba wa Allah ba. A rayuwar Hausawa, Idan karami ya bi umurnin da masgabaci ko shugaba ya bayar to zai ji dadi, ya dauki wanda ya bi umurnin nasa a matsayin mutumin kirki.
- Aikata duk abin da aka san magabaci yana so ba tare da ya ba da umurni ba. Idan Bahaushe ya dabi'antu da yin haka to ana cewa, wane yana da dā'a. Wato mutum ya sami natsuwa, ya karanci bukatun magabaci ya aikata, babban ginshiki ne na dabi'ar dā'a abin yabawa ga Bahaushe.

- Rashin yin gardama da magabaci ko shugaba a al'ummar Bahaushe wani yanki ne na halin da'a. Idan ya kasance karami yana gardama da babba to kan dauki wannan dabi'a da rashin da'a. Idan ma ya yi yawa yakan zama kamar cin fuska.
- Sassauta murya idan ana magana da magabata wani hali ne na da'a. Babu biyayya ko kadan ga karamin da idan yana magana da magabaci ya yi ta daga murya kamar yana Magana da dabbo. Bahaushe yakan dauki mai sassauta muryarsa idan yana Magana da magabata a matsayin mai da'a.
- Rashin da'a ne yaro ko karami ya kura wa babba ido a lokacin da yake zance ko wani aiki da magabaci. Akan dauki mutum mai da'a matuka idan ya kasance ya dabi'antu da dukar da kansa a lokacin da yake magana da magabata.
- da'a ce ga Bahaushe ya kasance mutum yana da ragowa ga magabata idan wata hulfa ta hada ka da su. Idan mutun ba ya raga wa magabata to ba shi da da'a. Hausawa suna daukar mutum a matsayin mai tarbiya idan ya kasance yana da ragowa ko da kuwa yin hakan zai cutar da shi.
- Ganin kimar magabaci ko da ba wata alaka da ta hada ku. Bahaushe yakan bukaci mutum mai da'a ya kasance yana ganin kimar mutane. Rashin da'a ne mutum ya dauki dabi'ar walakanta magabata bisa dalilin rashin alaka da su.
- Karɓar shawarar magabata. Mutum yakan kasance mai da'a a idon Bahaushe idan ya kasance yana daukar shawarar da magabat suka ba shi. Rashin daukar shawara rashin da'a ne kai tsaye.
- Bahaushe ya dauki karami ya bar babba ya shiga gaba idan ana tafiya a matsayin da'a. A al'adar Bahaushe, karami ba ya shiga gaban babba idan ana tafiya. yin haka ya zama rashin da'a.
- da'ar Hausawa ta tanadar da karami ya kauce wa babba idan sun hadu a hanya musamman matsattsiya. Rashin yin haka an dauke shi a matsayin rashin da'a.
- Sauraron babba ko magabaci cikin natsuwa da rashin tsoma baki ga karami wani runi ne na da'a a wurin Hausawa. Yana daga cikin rashin da'a yaro ya fi sauraron babba idan yana magana.
- Hanzarta aiwatar da aikin da babba ko magabaci ya ba da umurnin a yi yana cikin rukunin da'a a al'umar Hausawa.

- Cin mutuncin babba ko magabaci ko da kuwa karami shi ne shagaba rashin da'a ne. Idan ya kasance karami shi Allah ya dora a kan shugabanci to ba dama ya ci mutuncin babba ba. Rashin da'a ne idan hakan ya kasance.
- Duk wani aiki na taimako ko tausayawa ga magabaci to Bahaushe ya dauke shi a matsayin da'a.
- Yin duk wani aiki don dauke nauyin da al'ada da addini suka dora wa mutun a kan magabaci to da'a ne.

Kashi Na Biyu: Ba'a

Abubuwan da suke ciki

- 2.1 Gabatarwa
- 2.2 Manufar Darasi
- 2.3 Ma'anar Ba'a
 - 2.3.1 Abubuwan da ke kunshe a dabi'ar Ba'a
 - 2.3.2 Masu yin Ba'a
 - 2.3.3 Wadanda ake yi wa Ba'a
 - 2.3.4 Mutanen da ba a yi wa Ba'a
 - 2.3.5 Matsayin Ba'a a Zamantakewar Hausawa
- 2.4 Takaitawa
- 2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 2.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

2.1 Gabatarwa

A al'umar Hausawa, akwai wasu mutane da Allah ya huwace musu sakin fuska da fara'a da son wasa da mutane. Irin wadannan mutane za a ga jama'a suna sha'awar hira da su, ana sha'awar mu'amala da su. Irin wadannan mutane abin yakan zama musu dabi'a ta yadda duk inda suka sami kan su ko kuma duk yanayin da suke ciki sai an fahimce su. A wannan darasi, za a Ma'anar ba'a da bayanin abubuwan da ta kunsu. Haka kuma za a fayyace masu yin tad a rukunin mutanen da Hausawa suke yi wa ba'a. Haka kuma za a dubi matsayin ba'a a zamantakeawar Hausawa.

2.2 Manufarin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- abin da Hausawa suke kira ba'a.
- abin da ba'a ya kunsu a al'adar Hausawa.
- rukunin mutanen da ke iya yin ba'a da kuma wadanda al'ada ta yarda a yi wa
- ba'a da ma wadanda ba a yarda a yi ba'a da su ba
- rawar da ba'a yake takawa a zamantakewar Hausawa.

2.3 Ma'anar Ba'a

Sa'id da wasu (2006:25) sun bayar da ma'ana kalmar ba'a da "zolaya ko muzantawa cikin wasa." Ita kuma Kalmar zolaya tana nufin jan hankalin mutum ta hanyar yaudara a cikin wasa. Muhimmin abin la'akari a nan shi ne ba'a na da makusanciyar alaƙa da wasa ko ma a takaice ana iya cewa wasan ne. Duk mutumin da ya dabi'antu da yin ba'a za a fahimci yana da fara'a da sakin fuska da karbar mutane da raha da nuna annashuwa a duk inda yake a cikin mutane in ba a wajen jana'iza ko zaman makoki ba. Don haka a takaice muna iya cewa, Ba'a wata dabi'a ce ta Hausawa da ta kunshi yin wasa da wasu rukuni na mutane ta hanyar sa su dariya ko fara'a da zolaya ko tsangwamar su da yi musu kage ko muzanta su. Wato wasa ne na fada wa mutum wasu kalamai wadanda akasari ba gaskiya ba amma cikin raha da annashuwa.

2.3.1 Abubuwan da ke kunshe a dabi'ar Ba'a

Ba'a abu ne da ke iya zuwa a cikin zance ko mu'amala a tsakanin mutane. Don haka abu ne mawuyaci a ce ga iya abin da ya kunsu. To sai dai duk da haka, muna iya ba da misalan wasu daiƙaikun abin da ke wakana a tsakanin mutane wadanda ake iya kallo a matsayin ba'a.

- Muzanta mutum cikin wasa ta hanyar amfani da salon kamance.

A irin wannan ba'a, za a kalli mutum a ce wani sashe na jikinsa ko wani aiki da ya yi, ya yi kama da wani abu. Misali:

- Dubi idonsa kamar na kwado
- Kai! Ka ga bakinsa? Sunan wani gari Kacako
- Ba mutane dariya ta hanyar ba da wani labari musamman a lokacin da ake hira. Irin wannan labari zai iya kasancewa gaskiya ne ko kuma shaci-fadi kawai.
- Sa mutun yin abin da bai yi niyya ba ta hanyar latsa shi. Misali ka ce mutum tafi wani wuri ana gudanar da wani abu don ya yi kallo. Yana zuwa sai ya tarar ba a komai. Idan ya yi magana sai wanda ya yi ba'ar ya ce "LATSI" wato ya latsa wanda yake yi da shi.
- Yi wa mutum alƙawarin da ba na gaskiya ba alhali wanda aka yi wa alƙawarin yana tunanin da gaske ne. Sai lokaci ya yi yace masa, kai ni fa ba'a nake yi."
- Tayar da hankalin mutum ko tsorata shi da gangan alhali zolaya ake yi. Idan bayan wani dan lokaci idan mutum ya gane ba'a ake yi sai hankalinsa ya kwanta.
- Nuna kasawar mutum ta hanyar kushe fofarin da ya yi da gangan amma cikin wasa.

2.3.2 Masu yin Ba'a

A al'umar Hausawa kowa yana iya yin ba'a. Wato babu babba ba yaro. Ba namiji ba mace. To sai dai akwai bukatar a fahimci cewa, dabi'a cewa da ke shiga jinin wasu mutane. Ko'ina suke za a same su suna ba'a. Wasu kuma sukan yi ta ne na tafaitaccen lokaci kuma da wasu mutane na musamman.

2.3.3 Wafanda ake yi wa Ba'a

Ita ba'a ana iya yi wa kowa. To sai dai kowace kwarya da abokiyar burmin ta. Wato mutum zai yi ba'a ne kawai da wanda suke iya yin wasa da dariya. Sai kuma idan cikin taro ne mutum ya yi ba'a da duk ilahirin mutanen da ke wuri. Misalin abokan yin ba'a a tsanin Hausawa su ne:

- Tsakanin abokai ko kawaye.
- Tsakani jikoki da kakanni ko dangogin su.
- Tsakanin taubasa (ɗan mace da ɗan namiji).
- Tsakanin Hausawa da wasu kabilu da suke wasannin barkwanci, kamar tsakanin Katsinawa da Nufawa ko Kanawa da Zagezagi.
- Tsakanin abokan wasa na sana'a, kamar mahauta da masunta.
- Tsakanin abokai ko kawaye na karatu.
- Tsakanin mata da miji.
- Tsakani kanin miji da matar yaya ko mijin yaya da kanwar mata.
- Tsakanin mutum da mai sunan kakansa.
- Tsakanin manya da yaran da ba su girma kwarai ba. Manya su ke ba'a da yara ta hanyar yi musu wasannin da suka kunshi zolaya.

2.3.4 Mutanen da ba a yi wa Ba'a

Duk da yake an ce kowa na iya yin ba'a a alumar Hausawa, to sai dai ba kowa ne mutun zai iya yin ba'a da shi ba. Akwai wasu rukunai na mutanen da mutum ba zai iya yin ba'a da su ba. Wadannan mutane kuwa su ne:

- Iyaye (Musamman ida 'ya'yan sun girma)
- 'Yan'uwan iyaye
- Abokan iyaye
- Malami
- Yayyi, idan kannai sun girma.
- Ubangida ko Maigidan (misali wanda ya koya wa mutum sana'a ko aiki)
- Suruki da duk mai matsayi irin nasu a dangantaka
- Sarakuna ko shugabanni
- Alkali musamman a kotu

2.3.5 Rawar da Ba'a yake takawa a Zamantakewar Hausawa

Ba'a tana taka muhimmiyar rawa a al'umar Hausawa. Daga ciki akwai:

- Samar da raha da annashuwa tsakanin mutane.
- dinke baraka a tsakanin mutane. Akan yi anfanin da ba'a a shashantar da wasu lamurra da suka sabani a tsakanin mutane. Galibi masu yin sulhu ko sasantawa idan suka sa dabarar ba'a suna saurin shawo kan lamarin.
- Ba'a tana kara dankon zumunci a tsakin masu yin ta. A duk lokacin da ake wasa da dariya, sai a ga dankon zumunci yana dafa samuwa. Misali, ma'auratan da suka saba yin ba'a a tsakanin su, za a ga da wuya a ji su suna fada da juna.
- Ba'a tana zama wata dama da ake samu wajen tarbiyantar da mutane musamman yara. Cikin wasa sai a ja hankalin mutum a kana bin da ake so ya gyara na mu'amala ko zamantakewar rayuwa.
- Ba'a tana ceto wasu mutane daga shi cikin tsattsaurar hukunci. Misali, idan yaro ya yi wa ubansa laifi, kuma ya yi alwashin daukar mummunar matakin ladabtarwa, to abokin ba'a tana iya shiga cikin lamari ta hanyar wasa da dariya da lallashi ya sasanta su kuma uban ya janye matakin da ya dauka.

Auna Fahimta

- 1- Kawo misalai biyar na abin da ba'a ta kunsu sannan a yi bayanin su dalla-dalla.
- 2- Wacce irin rawa ba'a take takawa a zamantakewar Hausawa?

2.8 Takaitawa

A wannan darasi an bayar da ma'ana dabi'ar nan ta Hausawa ta ba'a. Haka an kawo misalan abubuwan da ke kunshe a al'adar ba'a kamar wasannin barkwanci da zolaya da dai sauran su. Darasin ya gano mutane da al'adance suke yin ba'a da kuma jero rukunan wafanda suke ba'a da juna kamar jika da kaka ko mata da miji ko tsakanin abokai da kawaye. Har wa yau darasin ya gano rukunin mutanen da Hausawa ba su aminta mutum ya yi ba'a da su ba ta la'akari da irin dangantakar da ke a tsakanin su. Daga farshe kuma aka kawo irin rawar da ba'a take takawa a Zamantakewar Hausawa.

2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Ba'a: - na nufin zolaya ko muzantawa cikin wasa

2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Abdullahi, I. S. S. (2008) "Jiya Ba Yau Ba: Wiwayen Al'adun Matakan Rayuwar

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa" Kundin Digiri na Uku, Sashen Harsunan Nigeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Takaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau, S. M. (ed) (2010). *Al'adu da dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *Amusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

2.6 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Kawo misalai biyar na abin da ba'a ta kunsu sannan a yi bayanin su dalla-dalla.

- Muzanta mutum cikin wasa ta hanyar amfani da salon kamance. A irin wannan ba'a, za a kalli mutum a ce wani sashe na jikinsa ko wani aiki da ya yi, ya yi kama da wani abu. Misali:
 - Dubi idonsa kamar na kwado
 - Kai! Ka ga bakinsa? Sunan wani gari Kacako
 - Ba mutane dariya ta hanyar ba da wani labari musamman a lokacin da ake hira. Irin wannan labari zai iya kasancewa gaskiya ne ko kuma shaci-fadi kawai.
 - Sa mutun yin abin da bai yi niyya ba ta hanyar latsa shi. Misali ka ce mutum tafi wani wuri ana gudanar da wani abu don ya yi kallo. Yana zuwa sai ya tarar ba a komai. Idan ya yi magana sai wanda ya yi ba'ar ya ce "LATSI" wato ya latsa wanda yake yi da shi.
 - Yi wa mutum alkawarin da ba na gaskiya ba alhali wanda aka yi wa alkawarin yana tunanin da gaske ne. Sai lokaci ya yi y ace masa, kai ni fa ba'a nake yi."
 - Tayar da hankalin mutum ko tsorata shi da gangan alhali zolaya ake yi. Idan bayan wani dan lokaci idan mutum ya gane ba'a ake yi sai hankalinsa ya kwanta.
 - Nuna kasawar mutum ta hanyar kushe fofarin da ya yi da gangan amma cikin wasa.
- 2- Wacce irin rawa ba'a take takawa a zamantakewar Hausawa?
- i- Samar da raha da annashuwa tsakanin mutane.
 - ii- dinke baraka a tsakanin mutane. Akan yi anfanin da ba'a a shashantar da wasu lamurra da suka sabani a tsakanin mutane. Galibi masu yin sulhu ko sasanta idan suka sa dabarar ba'a suna saurin shawo kan lamarin.
 - iii- Ba'a tana kara dankon zumunci a tsakin masu yin ta. A duk lokacin da ake wasa da dariya, sai a ga dankon zumunci yana dada samuwa. Misali, ma'auratan da suka saba yin ba'a a tsakanin su, za a ga da wuya a ji su suna fada da juna.
 - iv- Ba'a tana zama wata dama da ake samu wajen tarbiyantar da mutane musamman yara. Cikin wasa sai a ja hankalin mutum a kana bin da ake so ya gyara na mu'amala ko zamantakewar rayuwa.

- v- Ba'a tana ceto wasu mutane daga shi cikin tsattsaurar hukunci. Misali, idan yaro ya yi wa ubansa laifi, kuma ya yi alwashin daukar mummunar matakin ladabtarwa, to abokin ba'a tana iya shiga cikin lamari ta hanyar wasa da dariya da lallashi ya sasanta su kuma uban ya janye matakin da ya dauka.

Kashi Na Uku: Kirki

Abubuwan da suke ciki

- 3.1 Gabatarwa
- 3.2 Manufar Darasi
- 3.3 Ma'anar Kirki
 - 3.3.1 Abin da Kirki ya kunsu a idon Bahaushe
 - 3.3.2 Masu yin Kirki
 - 3.3.3 Wadanda ake yi wa Kirki a Al'adance
 - 3.3.4 Sakamakon Kirki a al'umar Hausawa
 - 3.3.5 Makomar rashin Kirki a al'umar Hausawa
- 3.4 Takaitawa
- 3.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
 - 3.5.1 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 3.6 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

3.1 Gabatarwa

Lamarin kirki ko rashin kirki abu ne da ya zama gama-gari a duniya. Wato kowace al'uma ta duniya tana da wannan tunani. Ga mutanen da suka dabi'antu da ita, yakan zame musu hali da ke shiga cikin jininsu. Duk inda suka sami kan su sai sun yi wani abu da zai sa a gane suna da kirki. Wannan dabi'a tana da irin fuskar da ake kallonta da shi ko'ina. Wato irin muhimmancin da take da shi ga mutanen wata kabila ba shi ne a wata ba. Ko kuma, irin tanadin da wasu suka yi mata ba shi wasu suka yi ba. A wannan darasi, za a bi diddigin yadda lamarin kirki yake ga Bahaushe.

3.2 Manufofin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- abin da Hausawa suke kira kirki.
- abin da kirki ya kunsu a rayuwar Hausawa.
- sakamakon kirki da rashin kirki a rayuwar al'umar Hausawa

3.3 Ma'anar Kirki

Kai tsaye idan ka tambayi Bahaushe me ake nufi da kirki, zai ce maka "kyautata wa mutane" To sai dai wasu masanan suna ganin idan aka ce kirki to ana nufin kyakkyawan hali ko taimakawa (Sa'id da wasu

2006:246). To a takaice muna iya cewa, kirki shi ne yin abin da ya dace na kyautatawa ga mutane ta la'akari da tanadin al'adunsu ko addinin da suke gudanarwa. Misali ga Bamaguje, halin kirki ne in ana buki a gidansa ya kawo wa mutane giya su sha. To amma a wurin Bahaushe (Musulmi) wannan ba halin kirki ba ne. A maimakon haka sai a kawo masa abinci mai dadi da faranta rai. A wani misalin kuma, a wasu al'ummu, ida mutum ya yi baƙo, to yana daga cikin halin kirki ya ba shi matarsa daya ta taya baƙo kwana. In mutum ya yi haka, ya tabbata mai kirki. Wannan abin kunya ne da ƙyama a al'umar Hausawa.

3.3.1 Abin da Kirki ya kunsu a idon Bahaushe

Bisa ma'anar da aka bayar a kan wannan kalma, wanda ya nuna kalmar na nufin yin abin da ya dace na kyautatawa ga mutane to aiki ne a iya lissafo abubuwan da mutum zai yi a ce ya yi abin kirki. to duk da haka ba laifi idan an dubi muhimman abubuwan da kai tsaye bahaushe yake hango in an yi an nuna halin kirki.

- Taimakawa in mutum na cikin wani hali na bukata ta furkar bayar da wani abu da aka mallaka ko gudanar da wani aiki ko kuma daukar nauyin wani lamari.
- Tausayawa ga wanda ke cikin wani hali ko yanayi kamar mara lafiya ko talaka ko marayu ko ƙananan yara da dai sauran su.
- Yi wa mutum wata hidima saboda Allah ko da kuwa yana da halin yin hidimar nan da kansa.
- Hakuri idan an saba wa mutum ko kuna hakurin zama da mutane.
- Nuna so da ƙauna ga mutane musamman ta hanyar nuna damuwa da halin da wani ya shiga na ƙunci ko mara kyau.
- Rashin nuna ƙyama ga mutane duk da irin munin halin da suke ciki wanda ya saba wa rayuwar mutum.
- Kawar da kai daga laifin da aka yi wa mutum.
- Fara'a ga mutane
- Nuna farin ciki idan alheri ya sami mutane
- Tarbiyantar da mutanen da kusa da mutum zuwa ga halaye na ƙwarai
- {arfafa zumunci da wafanda suka dace.
- Girmama na gaba da yi musu ladabi da biyayyar da ta dace.
- Ragowa ga mutane ta fuskar kowace irin mu'amala
- Gaya wa mutane zance mai dadi musamman idan suna cikin wani hali na ƙunci ko rashin sukuni.
- Fadar gaskiya a kan lamari wani babban reshe ne na kirki ga Bahausha.

3.3.2 Masu yin Kirki

A al'umar Hausawa, bukatar son mutane su kasance masu kirki abu ne da ya shafi kowa. Saboda haka babu babba ba yaro. Babu mace babu namiji. Ba a iya cewa wannan rukuni ko jinsi na mutane su ke da kirki ko sun fi kirki. Abu ne da ya shafi rayuwar mutane daban-daban. Kowa na sha'awar a ce yana da kirki. Haka kuma ba mai son a zarge shi da rashin kirki.

3.3.3 Wadanda ake yi wa Kirki a Al'adance

Ta fuskar neman wadanda ake iya wa kirki da kuma wadanda al'ada ba ta ba da damar a yi musu kirki ba, to ana iya cewa babu. Hausawa ba su da shamaki a kan wannan. Ana iya yi wa yaro da babba kirki. A takaice kowa na so a yi masa kirki.

3.3.4 Sakamakon Kirki a al'umar Hausawa

Da zarar al'uma ta shedi mutum da kasancewa mai kirki to za a ga yana da nagarta kuma ya zama karɓaɓɓe. Mutane za su rinka sha'awar kusanta da shi domin su sha wannan inuwa na kirki da ya tanada. A al'umar Hausawa, mutum yana iya samun duk wata alfarma albarkacin halin kirki da yake da shi kamar aure ko ragowa a wajen ciniki. Bahaushe ya yarda da cewa, kirkin mutum yana iya sa makusantarsa su ci gajiya ko da kuwa sub a su da kirkin.

3.3.5 Makomar rashin Kirki a al'umar Hausawa

Idan aka ce mutum ba ya da kirki a al'umar Hausawa to makomarsa da mu'amalarsa da mutane takan yi muni matuƙa. Wannan yakan sa:

- a rinka kyamar mutum ta fuskar maƙwabtaka da shi ko ta fuskar kulla zumuncin aure ko wata hulɗa ta kasuwanci da dai sauran su.
- mutum ya kasa samun kyakkyawar shaida ko da yana da gaskiya.
- a rinka kyamar zuri'ar mutum ko da kuwa su suna da kirki.
- a ƙi karɓar uzurin mutum.
- a ƙi halartar lamarin mutum.

a ƙi lamunƙe wa mutumAuna Fahimta

- 1- Me Bahaushe yake nufi da kirki?
- 2- Mene ne makomar rashin kirki a wajen al'umar Hausawa?

3.5 Takaitawa

Wannan darasi ya yi kokarin bayanin abin da dabi'ar kirki ke nufi musamman a al'umar Hausawa. Bayan da aka kawo ma'anoni ta fuskoki daban-daban, an yi bayanin abin da kirki ya kunsu a idon Bahaushe. An yi laluben matanen da suke yin kirki da waƙanda ya kamata a yi wa kirki. daga karshe an kawo sakamakon kasancewa mutum mai kirki a al'umar Hausawa da kuma makomar da hausawa suka tanada ga mutumin da bai dabi'antu da kirki ba..

3.6 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Kirki: - nufin kyakkyawan hali ko taimakawa

3.7 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Abdullahi, I. S. S. (2008) "Jiya Ba Yau Ba: Wiwayen Al'adun Matakan Rayuwar

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa" Kundin Digiri na Uku, Sashen Harsunan Nigeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Takaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau, S. M. (ed) (2010). *Al'adu da dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *Amusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

3.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Me Bahausha yake nufi da kirki?

- Taimakawa in mutum na cikin wani hali na bukata ta furkar bayar da wani abu da aka mallaka ko gudanar da wani aiki ko kuma daukar nauyin wani lamari.
- Tausayawa ga wanda ke cikin wani hali ko yanayi kamar mara lafiya ko talaka ko marayu ko kananan yara da dai sauran su.
- Yi wa mutum wata hidima saboda Allah ko da kuwa yana da halin yin hidimar nan da kansa.
- Hakuri idan an saba wa mutum ko kuna hakurin zama da mutane.
- Nuna so da kauna ga mutane musamman ta hanyar nuna damuwa da halin da wani ya shiga na kunci ko mara kyau.
- Rashin nuna kyama ga mutane duk da irin munin halin da suke ciki wanda ya saba wa rayuwar mutum.
- Kawar da kai daga laifin da aka yi wa mutum.
- Fara'a ga mutane
- Nuna farin ciki idan alheri ya sami mutane
- Tarbiyantar da mutanen da kusa da mutum zuwa ga halaye na kwarai
- {arfafa zumunci da waɗanda suka dace.
- Girmama na gaba da yi musu ladabi da biyayyar da ta dace.
- Ragowa ga mutane ta fuskar kowace irin mu'amala
- Gaya wa mutane zance mai dadi musamman idan suna cikin wani hali na kunci ko rashin sukuni.
- Fadar gaskiya a kan lamari wani babban reshe ne na kirki ga Bahausha.

2- Mene ne makomar rashin kirki wajen al'umar Hausawa?

Idan aka ce mutum ba ya da kirki a al'umar Hausawa to makomarsa da mu'amalarsa da mutane takan yi muni matuƙa. Wannan yakan sa:

- a rinka kyamar mutum ta fuskar maƙwabtaka da shi ko ta fuskar kulla zumuncin aure ko wata hulɗa ta kasuwanci da dai sauran su.
- mutum ya kasa samun kyakkyawar shaida ko da yana da gaskiya.
- a rinka kyamar zuri'ar mutum ko da kuwa su suna da kirki.
- a ki karɓar uzurin mutum.
- a ki halartar lamarin mutum.
- a ki lamunce wa mutum

Kashi Na Hudfu: Kawaici

Abubuwan da suke ciki

- 4.1 Gabatarwa
- 4.2 Manufar Darasi
- 4.3 Ma'anar Kawaici
 - 4.3.1 Abubuwan da ke funshe a dabi'ar Kawaici
 - 4.3.2 Masu yin Kawaici
 - 4.3.3 Matsayin mai yin Kawaici a idon Hausawa Hausawa
 - 4.3.4 Illolin yin kawaici Auna Fahimta
- 4.4 Takaitawa
- 4.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 4.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 4.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

4.1 Gabatarwa

Tausayi da son mutane ko kuma gudun bacin ran mutane yake sa wasu ki aikata abin da ya kamata su aikata. Bahausha yana kallon wannan tunani a matsayin abin sha'awa. A tunanin Bahausha hana kai wani ya amfani ba wata hasara ba ce. Wannan ya sa yake kamar mutane masu halin dan tsako wanda da ya samu sai ya guji danginsa. Ga al'amurran da suka shafi kawar da kai kuma, irin wannan dabi'a ya tabbatar da rayuwar Hausawa na son zama lafiya a koyaushe da mutane wanda suka ce ya fi zama dan sarki. Wannan darasi zai mayar da hankali ne wajen duban irin tanadin da Hausawa suka yi wa wannan dabi'a ta Kawaici. Bayan an kawo ma'anoni masu alaƙa da kalmar musammam a wurin Hausawa, za a dubi abin da kawaici ya funshe a idon Bahausha. Haka kuma darasin zai dubi matsayin da mutanen da suka dabi'antu da kawaici suke da shi a wurin Hausawa da kuma illolin da ake iya samu ga masu yawaita kawaici duk da kasancewar sa dabi'a mai kyau.

4.2 Manufofin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- Abin da Bahausha ke kira kawaici.
- Misalan abubuwan da kawaici ya funshe
- Kimar da mai kawaici yake da shi a al'umar Hausawa
- Illolin da suke tattare da kawaicin da ya wuce kima.

4.3 Ma'anar Kawaici

Sa'id da wasu (2006:24) sun bayyana kawaici da Alkunya ko kau-da-kai ko hakuri ko shiru-shiru. Wannan a dunkule ke nan. Bahaushe yana daukar kawai da mutum ya hana ransa abin da yake so a gaban wasu mutane na musamman. Haka kuma yana iya zama kawaici mutum ya fi yin abin da ya kamata ya yi a gaban wasu ko ga wasu ko da kuwa hakan zai cuta masa.

4.3.1 Abubuwan da ke kunshe a dabi'ar Kawaici

Akwai misalai da yawa da za aiyar bayarwa waƙanda za su kara fayyace abin dabi'ar kawaici ta kusa baya ga ma'anonin da suka gabata. Wannan fasali zai fito da kaƙan daga ciki musamman don su wakilci sassa daban-daban na abin da Bahaushe yake nufi da kawaici.

- Rashin nuna damuwa idan an yi mutun laifi don kawai kada ran wani ya faƙi.
- Hakuri da kawar da kai idan a ci hakkin mutum saboda kawai a zauna lafiya ko don kada ran wanda ya ci hakki ya faƙi.
- Rashin yin magana ko surutu a inda mutum yake ganin bai dace ba ko a gaban wasu mutane na musamman.
- Kasa bayyana ra'ayi ga abin da mutum ke so musamman a gaban wasu mutane.
- Hakura da abin da mutum ya kamata ya samu idan wasu sun nuna ra'ayinsu bisa tunanin ba zai ishi kowa ba ko kuma su sun fi cancanta su samu.
- Ba mutane dama su fara gabatar da ra'ayinsu a kan abin da mutun ke matuƙar so ko da a kaƙarshe shi zai rasa ko kuma ya sami mara inganci.
- Shiga cikin kuncin don kawai wani ya ji dadi.
- { anƙan da kai da rashin nuna iyawa a gaban wasu mutane.
- { in cinko shan wani abu da mutum ke so don tunanin wani makusancin mutum ya fi ka son shi.

4.3.2 Masu yin Kawaici

Hausawa ba su da wani runi na mutane da suke yin kawaici. dabi'a ce da ke shiga jinin mutane sannu a hankali su tashi da ita har su tsufa da ita. a wasu lokuta, irin kyakkyawar tarbiyar da mutum ya samu na rashin kwaƙayi ko rashin son fitina shi ke masa jagoranci wajajan zama mai kawaici.

4.3.3 Matsayin mai yin Kawaici a idon Hausawa

Kasancewar kawaici kyakkyawar dabi'a ga Bahaushe, akwai abubuwa da yawa masu fa'ida da ke tattare da mutanen da suka mallake ta. Daga ciki akwai:

- Idan mutum yana da kawaici, zai kasance mai kima a idon mutane saboda ya kawar da kansa daga kwaɗayi ko sa ido a kan abin mutane. Mutum na zama abin sha'awa ga mutane.
- Kawaici yana sa mutum kauce wa shiga cikin duk wata fitina. Da ma rashin kunya ko rashin kau da kai ko rashin hakuri su ke haddasa shiga cikin fitina. to da zarar babu su an zauna lafiya.
- Kasancewar mutum ya dabi'antu da kawaici yana sa ya samu wata alfarma daga mutanen da za su ta sha'awar dabi'arsa da tausaya masa. Daga cikin irin wannan alfarman akwai aure da ragowa da shugabanci da dai sauransu.
- Mutum mai kawaici yana samun kyakyawar shaida daga mutane. A duk lokacin da aka zo binciken wani zargi ko laifi, to yakan samu shaida mai kyau na rashin samun hannunsa a lamarin ta la'akari da dabi'arsa ta kawaici. Galibi akan ce, 'mun san halin wane ba zai iya aikata haka ba.'

4.3.4 Illolin yin kawaici

Kamar yadda kawaici yake da amfani ga mai ita da ma al'uma gaba ɗaya, to akwai wasu illoli da ke tattare da ita musamman idan ta yi yawa. Ga kaɗan daga ciki.

- Kawaici idan ya yi yawa yana tauye wa kai da zuri'a 'yanci. Mutum yakan bar abin da bai kamata ya bari ba ta yadda har zuri'arsa sai sun cutu. Wannan ke sa wasu ke kallonsa da wauta.
- Kawaici na sa mutum ya fi cin wani abu da rai ke so bisa tunanin wani makusanci shi ma yana so.
- Tsananin kawaici yana tauye wa mutum damar da al'ada da addini suka ba shi na gudanar da wasu al'amurra, kamar kasa yin mu'amala da wasu mutane da ba a haramta wa mutum ba. Misali, irin kawaicin da akan samu na kasa mu'amala ta kai tsaye da 'ya'yan da aka haifa.

Auna Fahimta

- 1- Me Hausawa suke nufi da kawaici?
- 2- Kawo illolin yin Kawaici

4.5 Takaitawa

A wannan darasi, dalibai za su lura da an fara kawo ma'anar kawaici da kuma misalan da suka kunshi yanayin kawaicin Hausawa daban-daban. Haka kuma an yi tsokaci a kan waƙanda suke yin kawaici da kuma waƙanda ake yi wa, a inda aka nuna cewa abu ne da ya shafi kowa da kowa. An dubi irin matsayin da masu kawaici suke da ita a al'umar ta Hausawa. Daga farshe kuma an kawo wasu matsaloli da ake samu masu alaƙa da tsananin kawaici da wasu mutane suke da shi.

4.6 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Kawaici: - na nufin alkunya ko kau-da-kai ko haƙuri ko shiru-shiru.

4.7 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Abdullahi, I. S. S. (2008) "Jiya Ba Yau Ba: Wiwayen Al'adun Matakan Rayuwar

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa" Kundin Digiri na Uku, Sashen Harsunan Nigeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Tafaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau, S. M. (ed) (2010). *Al'adu da dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *Amusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

4.8 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Me Hausawa suke nufi da kawaici?

Bahaushe yana daukar kawaici da mutum ya hana ransa abin da yake so a gaban wasu mutane na musamman. Haka kuma yana iya zama kawaici mutum ya fi yin abin da ya kamata ya yi a gaban wasu ko ga wasu ko da kuwa hakan zai cuta masa.

2- Kawo illolin yin Kawaici.

Wasu daga illolin yin kawaici sun hada da: -

- Kawaici idan ya yi yawa yana tauye wa kai da zuri'a 'yanci. Mutum yakan bar abin da bai kamata ya bari ba ta yadda har zuri'arsa sai sun cutu. Wannan ke sa wasu ke kallonsa da wauta.
- Kawaici na sa mutum ya fi cin wani abu da rai ke so bisa tunanin wani makusanci shi ma yana so.
- Tsananin kawaici yana tauye wa mutum damar da al'ada da addini suka ba shi na gudanar da wasu al'amurra, kamar kasa yin mu'amala da wasu mutane da ba a haramta wa mutum ba. Misali, irin kawaicin da akan samu na kasa mu'amala ta kai tsaye da 'ya'yan da aka haifa.

RUKUNI NA UKU

- Kashi na 1: Zumunta
 Kashi na 2: Haɗin kai
 Kashi na 3: Zaman tare
 Kashi na 4: Kara

Kashi Na Daya: Zumunta**Abubuwan da Suke Ciki**

- 1.1 Gabatarwa
- 1.2 Manufofin Darasi
- 1.3 Ma'anar Zumunci
 - 1.3.1 Abin da Zumuntar Bahaushe ta {unsa
 - 1.3.1.1 Ziyara
 - 1.3.1.2 Gudummuwa
 - 1.3.1.3 Jaje
 - 1.3.1.4 Kyautatawa
 - 1.3.1.5 {aukar nauyin lalura
 - 1.3.1.6 Bayar da kariya na tsaro
 - 1.3.1.7 Bayar da shawarwari
 - 1.3.1.8 Sasantawa
 - 1.3.1.9 Kai da kawowa idan wani abu ya faru na alheri ko mummuna
 - 1.3.1.10 Girmama juna
 - 1.3.1.11 {ulla alaka ta aure
 - 1.3.2 Kashe-kashen Zumuncin Hausawa
 - 1.3.2.1 Zumunta ta jini
 - 1.3.2.2 Zumunta ta Addini
 - 1.3.2.3 Zumunta ta {abila
 - 1.3.2.4 Zumunta ta Sana'a
 - 1.3.2.5 Zumunta ta Auratayya
 - 1.3.2.6 Zumunta ta Sanayya
 - 1.3.2.7 Zumunta ta Barantaka ko koyon aik ko sana'a
 - 1.3.2.8 Zumunta ta Haɗuwar ra'ayi ko akida ɗaya
 - 1.3.2.9 Zumunta ta Maƙwabtaka
 - 1.3.3 Waɗanda ke yin Zumunta
 - 1.3.4 Al'adun Hausawa da suka {arfafa Zumunta
 - 1.3.4.1 Wasannin barkwanci
 - 1.3.4.2 Tatsuniya
 - 1.3.4.3 Zaman Makaranta
 - 1.3.4.4 Gayya
- 1.5 Takaitawa
- 1.6 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 1.7 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 1.8 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1.1 Gabatarwa

Wannan darasi zai yi duba zuwa ga kyawawan dabi'un Hausawa da suka danganci zamantakewa. Kamar yadda sauran darussan da suka gabata aka gina su a kan kyawawan dabi'un Hausawa a wasu bangarori da ba wannan ba, wannan darasin za a gina shi ne kan Zumunta. Zumunta dangantaka ce da ake samu a cikin yawancin al'ummu na duniya. Sai dai kowace al'umma da irin kallo da rikon da take yi wa zumunta. Bahaushe yana yi wa zumunta kyakkyawan tanadi kuma ya yi riƙo da ita a matsayin kyakkyawar al'adar mutanensa wacce ba za a taɓa barin yayinta ba. Duk da cewa a cikin bayanin da zai biyo daga baya za a bayyana sauye-sauyen da dangantakar ta samu saboda tasirin zamani.

1.2 Manufofin Darasi

A farshen wannan kashi za ka fahimci:

- Fayyace ma'anar zaumuncin Bahaushe
- Bayanin Hanyoyin aiwatar da zumuncin Bahaushe
- Fito da rassa na hayoyin da Bahaushe ke kulla zumuncin

1.3 Ma'anar Zumunci

Masana sun bayar da ma'anoni daban-daban dangane da ma'anar wannan kalma ta zumunci. Ga wasu daga ciki.

Muhammed (1997:2) ya kawo ma'anar zumunci a matsayin:

“Wata alaka ko dangantaka ko nasaba ko jituwa da ke kulluwa ko haɗa mutane daban-daban kan harkokin da suka shafi rayuwa ta yau da kullum musamman wanda ya fuskanci taimakawa tare da kyautata mu'amala da nuna kauna da tausayi tsakanin juna.”

Sa'id da wasu (2006:496) sun kalli Kalmar zumunci da:

“Kyakkyawar dangantaka ta jini ko ta aure ko kuma ta abota tsakanin mutum da mutum”

Ta la'akari da ma'anonin da suka gabata za a fahimci cewa zumunci sananniyar kalma ce a al'ummar Hausawa. Tana da matsayi ne na aikatau wacce ke bayanin aikin da aka yi na sakamakon zumunta. Ita kuma zumunta suna ne wanda daga gare shi ne aka samu kalmar zumunci. Wasu masanan suna da ra'ayin cewa, an sami wannan kalma ne daga Zumun wadda ke nufin dan'uwa (Muhammad 1997)

Zununcu dabi'a ce da ke da muhimmanci kuma ana yawan sadar da ita tun tsawon lokacin da Hausawa suka fara zama a matsayin al'umma har ya zuwa yau. Babu lokacin da ake tunanin wannan dangantakar za ta tsaya, sai dai tana samun sauye-sauye saboda tasirin zamunna da ta ratso ana tafiya tare da ita. Don haka muna iya kallon zumunci da dangantaka mai kyau tsakanin mutane wanda ya shafi kula da jama'a ko abokan zama ta hanyar kulla wata alaƙa mai kyau wacce za ta dore.

1.3.1 Abin da Zumuntar Bahaushe ta {unsa

Duk da yake akwai tunanin kowace al'umma tana da irin nata zumunta da yadda take aiwatar da ita, na Hausawa daban yake. A wannan fasalin za mu dubi abubuwan da zumuntar Hausawa ta kunsu.

1.3.1.1 Ziyara

Ziyara na nufin mutum ya tashi daga inda yake, ya yi tattaki kusa ko nesa domin ya ga wanda yake da alaƙa da shi su gaisa. Wannan ziyara na iya kasancewa tafiya daga unguwa zuwa unguwa ko tsakanin ƙauyuka ko gari zuwa gari, da nufin dubo wani abokin zama ko ɗan'uwa ko masoyi, saboda Allah, ba don neman abin hannun wannan da za a je wajensa ba. A da irin wannan ziyarar gari ake nika mata. Wato idan wurin da za a kai ziyarar akwai nisa a tsakani, akan ɗauki lokaci ana shiri musamman ta fuskar guzuri da kuma tsaraba. Mutum zai tanadi abin da zai riƙa na lalurar hanya. Haka kuma zai tanadi abin da zai kai wa wanda zai tafi wurinsa. Kafin samuwar hanyoyin sufuri na zamani (mota da dangoginta) a matsayin hanyar sufuri, Hausawa suna amfani ne da dabbobi kamar jaki da doki ko ma da ƙafa don kai ziyara nesa. Irin wannan tafiyar takan ɗauki kwanaki ana ya da zango har a kai. Yanzu kuma da aka samu inganattun hanyoyin sufuri, a rana ɗaya ma sai a kai ziyara nesa. ɗan'uwa yakan ji daɗi ƙwarai idan aka ziyarce shi. Wannan jin daɗin shi ke sa ƙauna ta ƙara shiga tsakanin su. An samar da zumunta ke nan. Hausawa idan sun kai irin wannan ziyarar, sukan zauna ne na 'yan kwanaki sai su koma gida. Suna yin haka ne don kada wanda suka ziyarta ya gaji wurin yin ɗawainiya. Amma duk da haka, Shi ma yakan tanadar wa wanda ya kawo ziyarar tsarabar da zai kai gida. Bayan yani lokaci kuma sai shi ma wanda aka ziyartar ya kai tasa ziyarar. Galibi Hausawa suna kai irin wannan ziyarar ne a lokacin rani. wato lokacin da ba a aikin gona. Ga duk wanda aka yi wa irin wannan ziyarar zai ji yana ƙaunar wanda ya yi. Haka ma abin yake a cikin gari ɗaya ko ƙauye ɗaya. Idan ya kasance iyaye ba su iya ɗauke wannan nauyi na zumunci to sukan tura 'ya'ya. Ta haka ake koya wa yara har su girma da shi.

1.3.1.2 Gudunmuwa

Bayar da gudummuwa idan wata lalura ta taso tsakanin 'yan'uwa na jinni ko na sanayya yana tabbatar da zumunta a tsakanin Hausawa. Ga al'ada idan wata lalura ta taso a cikin dangi, 'yan'uwa da abokan arziki za su hada kai su bayar da gudummuwa ga wanda ake yi wa lalura a matsayin gudummuwa. Irin wanna yakan kunshi kuɗi ko abinci ko kayan amfani da sauran su. Ga tsarin zamantakewa, kowa yana bayar da gudummuwa daidai karkinsa. Wanda kuma bai da abin bayarwa, zai sanya karki wajen yin aikace-aikace har a gama lalura kowa ya watse. Bayan abin da ya shafi harkokin murna, akwai gudummuwa ta jarabawa kamar wata mummunar kaddara ko hadari ko gobara ko rashin lafiya ko mutuwa, da duk wani abin alhini da zai samu mutum. Akan sadar da zumunci ne a irin waɗannan ta hanyar ba da gudummuwar wani abu don rage masa zafi ko damuwar da yake cikinta. A al'adar Hausawa, duk mutumin da yake da dabi'ar bayar da gudummuwa to za a dauke shi mai son zumunci.

1.3.1.3 Jaje

Jaje wani nau'in gaisuwa ne mai dauke da tausayawa da ake yi wa mutum ta hanyar ziyara idan wani abu marar kyau ya same shi. Akan kai irin wannan gaisuwa ne don a taya shi jimami tare da ba shi hakuri na ya dauki dangana bisa ga abin da ya same shi. Irin wannan kulawar tana sa mutum ya ji sanyi ga rayuwarsa, ya san cewa 'yan uwansa da makusantansa da abokansa na arziki sun damu da shi. Abubuwan da ake yi wa jaje sun hada da mutuwa, hadari, bari, gobara, rashin lafiya da sauransu. Bahaushe yana daukar jaje a matsayin hanyar sadar da zumunci.

1.3.1.3 Kyautatawa

Hausawa suna kara sadar da zunumta ta hanyar kyautatawa ta bangarori da yawa na rayuwa. Irin wannan kyautatawa ya shafi taimaka wa mutum idan an ga yana bukata, ko a ba shi abin da bai da karkfin da zai iya samunsa. Bayar da kyauta a kai-a kai a lokutan da suka dace kamar lokacin azumi ko lokacin salla (karama da babba) da sauransu duk kyautatawa ne. Ka ga dattijo da kaya a kai ka daukar masa duk kyautatawa ne. Ka gina rijiya ka bar mutane suna amfani da ita kyauta, kyautatawa ne. Ba mutum bashi musamman idan yana cikin tsananin bukata, kyautatawa ne. Yin ire-iren waɗannan a al'umar Hausawa yana kara samar da zumunci tsakanin wanda ya yi da wanda aka yi wa.

1.3.1.4 ɗaukar nauyin lalurori

Yana daga cikin hanyar tabbatar da zumunta mutum ya rinka ɗaukar nauyi na dawainiyar 'yan'uwa musamman idan yana da zarafi. Haka ma zumunta ta maƙwabtaka ko sanayya na san a rinka ɗaukar irin wannan nauyin. Hausawa sun ɗabi'antu da ɗauke irin wannan nauyin idan wani ɗan'uwa ya rasu ya bar yara ƙanana. Daga cikin nauyin da akan ɗauke akwai lalura ta karatu ko gini ko ciyarwa ko hidimar aure da dai sauran su. A al'umar Hausawa, zumunta takan ƙara ƙarfafa tsakanin wanda ya ɗauke nauyin irin waɗannan lalurori da waɗanda aka ɗauke wa nauyin.

1.3.1.5 Bayar da kariya na tsaro

Idan akwai zumunta tsakanin mutane ana samun taimakekeniya na bayar da kariya ko tsaro tsakanin juna. Misali dangantakar da ke tsakani za ta sanya idan aka ga abin da zai cutar da mutum ko iyalinsa ko dukiyarsa, a sa ido ko a tsawata ko da bayan idonsa ne. Wannan zai sa ko mutum ba ya nan, yana da kwanciyar hankalin da ya san ya bar masu kula da abin da ya bari ba tare da wata damuwa ba. Wannan ko shi ne muhimmancin zumuntar da zamantakewa mai kyau a cikin al'umma. Amma wanda duk ba ya da wannan dangantaka mai kyau da jama'a ba zai sami da wannan gata ba.

1.3.1.6 Bayar da shawarwari

Zumunta wadda ta funshi kyakkyawar dangantaka tana sanya ka isa ga mutum har ka gaya masa gaskiya ko ka ba shi shawara musamman idan ka ga ya kauce hanya. Haka kuma akan ba mutum shawara idan aka yi wa mutum tunanin da shi bai yi wa kansa ba. Mutane sun fi neman shawara daga waɗanda suke da zumunci da su a kan abin da ya shafi rayuwarsu ko abin da suke so su aiwatar ko neman ƙarfafawa da ƙarin haske. A cikin 'yan'uwa ma akwai wanda aka fi jituwa da shi, wanda idan har hakan ta taso, babu fargaba, ana ba shi shawara, shi kuma ya faɗi abin da idan an yi aiki da shi za a samu biyan buƙata. Haka zalika ma aboki, akwai wanda aka aminta da a sanar da shi sirri, ba tare da fargabar za a ji zancen a wani waje ba. Don haka zumunta na halalta bayar da shawara ga ma'abotanta.

1.3.1.7 Sasantawa

A dalilin zumuncin da ke tsakanin mutane, idan an samu sabani tsakanin ɓangarori biyu, 'yan'uwa suna samun waɗanda alhakin sasanta ɓangarorin ya rataya ga wuyansu. A irin haka, akan kira kowanne ɓangare don jin ta bakinsu, sa'annan daga baya a sulhunta su. Haka kuma akan kwadaitar da su na su riƙe zumunci saboda zama ya yi kyau.

1.3.1.8 Kai da kawowa idan wani abu ya faru na alheri ko mummuna

Idan har akwai zumunta, ko zaman kwarai, to kuwa idan abu ya samu wani daga cikin ahali, na alheri ko na sharri, sauran 'yan uwa ko abokan zamantakewa ba su ga ta zama ba. Za su yi ta kai da kawowa, suna nuna kulawa da yin dawainiya har sai an kare wannan lalura. Irin wannan Hausawa ke yi wa kirari da "ɗan dangi". Shi ma wanda aka yi wa haka, ya san an damu da shi, don haka zai ji dadin irin dawainiyar da aka yi da shi da kulawa daga 'yan'uwa.

1.3.1.9 Girmama juna

Idan akwai zumunta ko dangantaka ta zaman tare, za a samu girmamawa ga ma'abota ita, inda kowanne yana girmama ɗan'uwa ta yadda wanda yake babba za a ba shi girmansa, shi ma karami za a mutunta shi yadda ya kamata. Wannan shi ke kara ɗankon zumunta, zama ya yi dadi.

1.3.1.10{ulla alaka ta aure

Idan zumunta ta yi dadi, hakan shi zai sa magabata su yi tunanin kulla aure tsakanin 'ya'ya saboda zaman ya kara armashi kuma a ci gaba da cin moriyar juna. Wannan ya sanya Bahaushe ke da auren zumunta. Wannan auren zumunta idan ya yi kyau, zumunta za ta kara dadi gwanin ban sha'awa. Amma idan ya lalace ko ya zama ɗaya ake cutarwa, hakan ba zai yi dadi ba. Idan ba a kai zuciya nesa ba, zumuntar da ke tsakani tana iya samun tangarda.

1.3.2 Kashe-kashen Zumuncin Hausawa

Dalilai ko hanyoyin da aka bi wajen samar da Zumunci a al'umar Hausawa ita ta bayar da damar karkasa shi zuwa rukuni-rukuni.

1.3.2.1 Zumunta ta Jini:

Wannan shi ne babban rukuni na zumunta da muke da shi, wacce ta dalilin silar haihuwa ta samu. Hada jini babbar dangantaka ce da mutum zai tashi tare da abokan haihuwarsa wuri ɗaya cikin kulawa da mu'amala mai kyau. Ta hanyar wannan zumunci al'umma ke watsuwa wurare daban don a yi ta yaɗuwa, amma duk asali ɗaya ne. daga cikin wannan zumunta akwai wacce ta fi kusa akwai ta nesa. Uwa ɗaya uba ɗaya, ko dangin uwa da dangin uba, har tafiya ta yi nisa.

1.3.2.2 Zumunta ta Addini:

Wannan zumunta akwaita cikin al'ummar Hausawa tun lokacin da suke aiwatar da addininsu na gargajiya. Bayan Hausawa sun samu cud'uwu da baƙi suka karɓi addinai da suka haɗa da musulunci da kiristanci, wannan zumuntar ta kara karfafa. Kasancewar al'ummar Hausawa mafi yawansu musulmi ne da suke bin koyarwar addinin musulunci, wannan ya sanya suka yi riƙo da wannan zumunta, domin kuwa addinin musulunci ya karfafa muna wannan zumuntar, na kasancewar musulmi ɗan'uwan musulmi duk inda aka haɗu. Don haka wannan zumunta tana ci a cikin al'ummar Hausawa tsawon lokacin da suka karɓi addinin musulunci har zuwa yanzu.

1.3.2.3 Zumunta ta {abila:

Zumuncin kabila, zumunci ne da aka taso cikin kabila ɗaya, launin fata ɗaya, harshe ɗaya, al'adu ɗaya, muhalli ɗaya ana tafiyar da rayuwa bisa tsari da dokokin da al'umma suka gindaya, cikin yarda da amincewar juna. Wannan zumunta ba makawa mutum yana sadar da ita, ko ya sani ko bai sani ba, domin kuwa idan mutum ya bar garinsu zuwa wata duniya, duk lokacin da ya haɗu da ɗan garinsu zai ji daɗi sosai. Wannan ya sanya mutanen da ke rayuwa a wani gari ko fasa da ba tasu ba, suka zama a unguwa ɗaya da suke tafiyar da rayuwarsu. A cikin Nijeriya ana samun unguwannin Hausawa a garuruwan da ba na Hausawa ba, tare da sana'o'insu kamar zango, tudun-wada, unguwar Hausawa da sauransu. A irin wannan zama har shugabanci ake naɗa su, don a samu jagoransu da zai riƙa shugabantar su, su kuma suna biyayya gare shi. Haka a sauran kasashe ake samun unguwannin da kabilu daban-daban suka yi sansani.

1.3.2.4 Zumunta ta Sana'a:

Mafi yawan masu sana'a iri ɗaya, ta hannu ce ko ta zamani suna da dangantaka mai kyau a tsakani. Hakan ya sa za a ga suna zama wuri ɗaya inda suke yin sana'ar ko kuma suna zama a unguwa ɗaya. Wannan ya sanya ake samun unguwanni masu ɗauke da masu nau'in sana'a iri ɗaya a kasar Hausa. Misali a wasu sassa na kasar Hausa akan sami unguwanni masu alaƙa da sana'o'i kamar makera, marina, majema masaka da sauran su.

1.3.2.5 Zumunta ta Auratayya:

Dalilin auratayya tsakanin bangarori biyu yana kara kulla dankon zumunci ta yadda 'yan uwan bangarorin sun zama 'yan uwan juna. Wannan yakan sa duk inda aka haɗu tun da suna da dangantaka ta fuskar 'yan'uwansu ma'aurata, sai ya zama su ma suna ganin kansu a matsayin

'yan'uwan juna. Misali a al'umar hausawa, idan namiji ya aure mace, duk 'yan'uwan matar nan zai rinƙa yin zumunta da su. haka ita ma duk 'yan'uwan miji sun zama 'yan'uwanta. sai inda ƙarfinta ya ƙare wajen yi musu hidimar da ta dace a dalilin aure.

1.3.2.6 Zumunta ta Sanayya

Wannan tana samuwa a dalilin karatu a makaranta ɗaya, ko wata tafiya da ta haɗa mutane, ko wani aiki, ko kasuwancin da ya shiga tsakani da sauransu. Irin waɗannan haɗuwa suna kulla dankan zumunci mai ƙarfi tsakanin masu wannan dangantaka. A wasu lokuta idan har ba bayani aka yi ba, ana iya ɗauka zumunta ce ta jini a tsakani.

1.3.2.7 Zumunta ta Barantaka ko koyon aiki ko sana'a

Barantaka shi ne mutum ya zauna a ƙarƙashin wani su kansance yaro da ubangidansa. A irin wannan yanayi, yaron yakan yi wa ubangida aiki da hidimomi daban-daban. Ubangidan kuma shi yake da alhakin kyautata wa wanda ke ƙarƙashinsa ko biyansa haƙƙinsa na aikin da yake aiwatarwa. Ana yin barantaka ta fuskoki da dama da suka haɗa da kasuwanci da almajiranci da hidimomi na ayyukan gida da sauransu. Haka kuma mutum yana samun ubangida a wajen koyon wata sana'a ko a wajen aiki. Wannan dangantaka tana zama zumunta mai ƙarfi, musamman idan ana zama mai kyau. Baran ko yaron na iya fin wasu 'yan'uwan maigidan na jini kusanci da shi da sanin duk sirrinsa. Wasu ma daga an akan iya kulla dangantaka ta auratayya. Wato ubangida ko ya aurarwa yaronsa 'yarsa. A sakamakon irin wannan zumunta, idan lalurar gidan ubangida ya taso, za ka ga yaron nan ya yi ruwa ya yi tsaki. Wannan irin zumuntar bai tsaya ga maza kawai ba. har da mata za a ga suna taka muhimmiyar rawa wajen aiwatar da ita.

1.3.2.8 Zumunta ta Haɗuwa a Ra'ayi ko Akida ɗaya

Wannan nau'in zumunta ta shafi wasu al'amurran rayuwa da ke haɗa mutane wuri ɗaya, kamar ra'ayi na siyasa ko wasa (kamar ƙwallo) ko wurin hira da sauransu. Wannan na sanya masu wannan ra'ayi su haɗa kansu wuri ɗaya suna mu'amala tare har abin ya zame musu tamkar 'yan'uwa na jini. Haka ma a dalilin akida ta addini wannan yana da matuƙar tasiri a cikin zuƙatan Hausawa. Za a ga mutanen da ke da tunani na akidar addini iri ɗaya suna gudanar da zumunci a tsakanin su fiye ma da yadda 'yan'uwa na jini suke.

1.3.2.9 Zumunta ta Makwabtaka

Wannan babbar zumunta ce a idon Bahausha, sai kuma addinin musulunci ya ƙara ƙarfafa ta. Bahausha yakan ɗauki maƙwabci kamar

dan'uwansa. A wasu lokutan ma zumuncin maƙwabtaka ta Bahaushe yakan sa ya bar wa maƙwabci wasiya ko kalihu ko kulawa na wani lamari da dai sauran su. Maƙwabcin Bahaushe yana da ikon ya tsawata wa yaran maƙwabci idan ya ga abin da zai cutar da su. Yana iya bai wa mutum shawara na duk abin da ya ga ya dace. Tsakanin iyalan maƙwabta za a samu kyakkyawar dangantaka ta yadda duk hidimomin da za a yi, tare za a yi su cikin taimakon juna. Ana samun irin wannan dangantaka a gida ko a kasuwa ko a gona da sauransu.

1.3.3 Waɗanda ke yin Zumunta

A cikin al'umma da kuma al'adar Bahaushe kowa na yin zumunta, domin kowa na da 'yan'uwa na jini makusanta. Don haka kowane rukuni na jama'a tun daga manya har kanana, maza da mata babu wanda ba ya aiwatar da wani lamari day a danganci zumunta. Sai dai daga cikin mutane wani ya fi wani riƙo da zumunta. Domin kuwa ga Bahaushe, abin alfahari ne a ce yana da 'yan'uwa da yake zumunta da su. Rashin son zumunta ba abu ne mai kyau bag a Bahaushe. Hasali ma har kyamar marar zumunta ake a cikin al'umma. A takaice dai zumuntar Bahaushe ba ta kebanta ga wani rukunin mutane na musamman ba. Haka kuma ba a keɓe wasu mutane da za a yi zumunta da kaɗai ba.

1.3.4 Al'adun Hausawa da suka {arfafa Zumunta

A dalilin riƙo da zumunta da Bahaushe ke yi da tasirin da take da shi a cikin al'umma, ya karfafa wasu al'adu da suka haɗa da:

1.3.4.1 Wasannin barkwanci

Hausawa suna yin wasannin barkwanci ne tsakanin masu dangantaka ta jini kamar ta kaka da jika; ko tsakanin taubasai (waɗanda suke 'ya'yyan maza da 'ya'yan mata). Haka kuma akwai irin wannan wasa tsakanin Hausawa mazauna gari ko ƙasa daban-daban kamar Kanawa da Zagezagi, ko Hausawa da wasu ƙabilu kamar Gobirawa da Yarbawa, Katsinawa da Dakarkari ko Nufawa. Wannan wasa takan karfafa zumunci ƙwarai ta yadda abokin wasa yakan kula da duk lamurran da suka shafi ɗaya abokin wasan fiye ma da wasu 'yan'uwa na jinni.

1.3.4.2 Tatsuniya

A cikin tatsuniyoyin Hausawa ana cin karo da tasirin zumuncin Bahaushe, inda za a kawo labari wanda ya danganci hakan kamar labarin wa da ƙane, miji da mata, kishiya da kishiya, sarki da talakawansa da sauransu. Haka ma yanayi da tsarin tatsuniyar ta ginu ne a kan zumunci. Wato yara su fito daga gidaje daban-daban su taru a wuri

ɗaya a yi musu tatsuniya. tun daga irin wannan haɗuwar ake kulla dangantaka na zumunci da yakan ɗore har abada.

1.3.4.3 Zaman Makaranta

Makaranta kowace iri a al'ummar Hausawa takan zama wani dandali na samar da zumunci a tsakanin mutane. A duk lokacin da yara suka haɗu a makaranta ɗaya na lokaci mai tsawo don karatu, to zumunci ne abin da zai biyo bayan maƙasudin da ya tara su. Ta nan ne za a ga dangantakar ta ɗore har abada. Wasu daga nan ne ake kulla aure a tasanin ɗaliban ko a tsakanin 'ya'yansu ko zuri'arsu.

1.3.4.4 Gayya

Hausawa sukan gudanar da al'adar gayya inda ake taruwa a gudanar da wani aiki don taimaka wa wani ko taimakon al'umma. Irin wannan al'ada takan samar da zumunta tsakani wanda ya yi gayyar da wanda aka yi wa. Haka kuma ana samun zumunta a tsakanin waɗanda suka aiwatar da gayyar wadda takan iya ɗorewa har abada. Bayan waɗannan al'adun akwai wasu da dama da suka samu kamar Maƙwabtaka da yanayin zama a unguwannin Hausawa da wasannin na dandali da bukukuwan salla da dai sauran su.

Auna Fahimta

- 1- Kawo nau'o'in zumunci da Hausawa suke da shi sannan ka yi sharhi biyu daga ciki.
- 2- Yi bayanin hanyoyi huɗu da Hausawa suke amfani da shi wajen sadar da zumunci.

1.4 Takaitawa

A wannan darasi, an yi bayani a kan ma'anar zumunci da na'o'insa. Haka kuma an bibiyi ainihin abinda ya kunsu da nazarin masu sadar da shi, da hanyoyin sadar da zumuncin Bahausha da kuma al'adun da Hausawa suke aiwatar waɗanda suke taimaka musu wajen karfafa zumuncin.

1.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Ziyara: - na nufin mutum ya tashi daga inda yake, ya yi tattaki kusa ko nesa domin ya ga wanda yake da alaƙa da shi su gaisa

zumunci: - Wata alaƙa ko dangantaka ko nasaba ko jituwa da ke kulluwa ko haɗa mutane daban-daban kan harkokin da suka shafi rayuwa ta yau da kullum musamman wanda ya fuskanci taimakawa tare da kyautata mu'amala da nuna kauna da tausayi tsakanin juna

1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Alhassan, H. da wasu (1982). *Zaman Hausawa*. Ibadan: Islamic Publication Bureau.

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Gusau, S. M. (2010). *Al'adun Hausawa a Takaice*. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau,

S. M. (ed) (2010). *Al'adu d dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Muhammad, M. S. (1997). "Zumuncin Bahausha" Kundin Digirin B. A. Sakkwato:

Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Sa'id, B. da Wasu(ed) (2006). *ƙamusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu

Bello University Press Ltd.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC.

1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Kawo nau'o'in zumunci da Hausawa suke da shi sannan ka yi sharhi biyu daga ciki.

i- **Zumunta ta Jini:**

Wannan shi ne babban rukuni na zumunta da muke da shi, wacce ta dalilin silar haihuwa ta samu. Hada jini babbar dangantaka ce da mutum zai tashi tare da abokan haihuwarsa wuri daya cikin kulawa da mu'amala mai kyau. Ta hanyar wannan zumunci al'umma ke watsuwa wurare daban don a yi ta yaɗuwa, amma duk asali daya ne. daga cikin wannan zumunta akwai wacce ta fi kusa akwai ta nesa. Uwa daya uba daya, ko dangin uwa da dangin uba, har tafiya ta yi nisa.

ii- **Zumunta ta Addini:**

Wannan zumunta akwaita cikin al'ummar Hausawa tun lokacin da suke aiwatar da addininsu na gargajiya. Bayan Hausawa sun samu cuɗuwa da baƙi suka karɓi addinai da suka haɗa da musulunci da kiristanci, wannan zumuntar ta kara karfafa. Kasancewar al'ummar Hausawa mafi yawansu musulmi ne da suke bin koyarwar addinin musulunci, wannan ya sanya suka yi riƙo da wannan zumunta, domin kuwa addinin musulunci ya karfafa muna wannan zumuntar, na kasancewar musulmi ɗan'uwan musulmi duk inda aka haɗu. Don haka wannan zumunta tana ci a cikin al'ummar Hausawa tsawon lokacin da suka karɓi addinin musulunci har zuwa yanzu.

iii- **Zumunta ta {abila:**

Zumuncin kabila, zumunci ne da aka taso cikin kabila ɗaya, launin fata ɗaya, harshe ɗaya, al'adu ɗaya, muhalli ɗaya ana tafiyar da rayuwa bisa tsari da dokokin da al'umma suka gindaya, cikin yarda da amincewar juna. Wannan zumunta ba makawa mutum yana sadar da ita, ko ya sani ko bai sani ba, domin kuwa idan mutum ya bar garinsu zuwa wata duniya, duk lokacin da ya haɗu da ɗan garinsu zai ji daɗi sosai. Wannan ya sanya mutanen da ke rayuwa a wani gari ko ƙasa da ba tasu ba, suka zama a unguwa ɗaya da suke tafiyar da rayuwarsu. A cikin Nijeriya ana samun unguwannin Hausawa a garuruwan da ba na Hausawa ba, tare da sana'o'insu kamar zango, tudun-wada, unguwar Hausawa da sauransu. A irin wannan zama har shugabanci ake naɗa su, don a samu jagoransu da zai riƙa shugabantar su, su kuma suna biyayya gare shi. Haka a sauran ƙasashe ake samun unguwannin da ƙabilu daban-daban suka yi sansani.

iv- **Zumunta ta Sana'a:**

Mafi yawan masu sana'a iri ɗaya, ta hannu ce ko ta zamani suna da dangantaka mai kyau a tsakani. Hakan ya sa za a ga suna zama wuri ɗaya inda suke yin sana'ar ko kuma suna zama a unguwa ɗaya. Wannan ya sanya ake samun unguwanni masu ɗauke da masu nau'in sana'a iri ɗaya a ƙasar Hausa. Misali a wasu sassa na ƙasar Hausa akan sami unguwanni masu alaƙa da sana'o'i kamar makera, marina, majema masaka da sauran su.

v- **Zumunta ta Auratayya:**

Dalilin auratayya tsakanin ɓangarori biyu yana ƙara kulla dankon zumunci ta yadda 'yan uwan ɓangarorin sun zama 'yan uwan juna. Wannan yakan sa duk inda aka haɗu tun da suna da dangantaka ta fuskar 'yan'uwansu ma'aurata, sai ya zama su ma suna ganin kansu a matsayin 'yan'uwan juna. Misali a al'umar hausawa, idan namiji ya aure mace, duk 'yan'uwan matar nan zai riƙa yin zumunta da su. haka ita ma duk 'yan'uwan miji sun zama 'yan'uwanta. sai inda ƙarfinta ya ƙare wajen yi musu hidimar da ta dace a dalilin aure.

vi- **Zumunta ta Sanayya**

Wannan tana samuwa a dalilin karatu a makaranta ɗaya, ko wata tafiya da ta haɗa mutane, ko wani aiki, ko kasuwancin da ya shiga tsakani da sauransu. Irin waɗannan haɗuwa suna kulla dankon zumunci mai ƙarfi tsakanin masu wannan dangantaka. A wasu lokuta idan har ba bayani aka yi ba, ana iya ɗauka zumunta ce ta jini a tsakani.

vii- **Zumunta ta Barantaka ko koyon aiki ko sana'a**

Barantaka shi ne mutum ya zauna a ƙarƙashin wani su kansance yaro da ubangidansa. A irin wannan yanayi, yaron yakan yi wa ubangida aiki da hidimomi daban-daban. Ubangidan kuma shi yake da alhakin kyautata wa wanda ke ƙarƙashinsa ko biyansa haƙƙinsa na aikin da yake aiwatarwa. Ana yin barantaka ta fuskoki da dama da suka haɗa da kasuwanci da almajiranci da hidimomi na ayyukan gida da sauransu. Haka kuma mutum yana samun ubangida a wajen koyon wata sana'a ko a wajen aiki. Wannan dangantaka tana zama zumunta mai ƙarfi, musamman idan ana zama mai kyau. Baran ko yaron na iya fin wasu 'yan'uwan maigidan na jini kusanci da shi da sanin duk sirrinsa. Wasu ma daga an akan iya kulla dangantaka ta auratayya. Wato ubangida ko ya aurarwa yaronsa 'yarsa. A sakamakon irin wannan zumunta, idan lalurar gidan ubangida ya taso, za ka ga yaron nan ya yi ruwa ya yi tsaki. Wannan irin zumuntar bai tsaya ga maza kawai ba. har da mata za a ga suna taka muhimmiyar rawa wajen aiwatar da ita.

2- Yi bayanin hanyoyi huɗu da Hausawa suke amfani da shi wajen sadar da zumunci.

- i- Ziyara
- ii- Gudummawa
- iii- Jaje
- iv- Kyautatawa
- v- ɗaukar nauyin lalurori
- vi- Bayar da kariya na tsaro
- vii- Bayar da shawarwari

Kashi Na Biyu: Hadin Kai

Abubuwan da Suke Ciki

- 2.1 Gabatarwa
- 2.2 Manufofin Darasi
- 2.3 Ma'anar hadin kai
 - 2.3.1 Al'adun hadin kai na Hausawa
 - 2.3.1.1 Kaciya
 - 2.3.1.2 Zaman makoki
 - 2.3.1.3 Fatauci
 - 2.3.1.4 Noman Gandu
 - 2.3.1.5 Ajo
 - 2.3.1.6 Aikin Gayya
 - 2.3.1.7 Cin abinci
 - 2.3.1.8 Wasannin dandali
 - 2.3.1.9 Watanda/kakkawa
 - 2.3.2 Masu Yin Hadin kai a Cikin Al'umma
- 2.4 Takaitawa
- 2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 2.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

2.1 Gabatarwa

A wannan darasi za a ci gaba da bayanin wata kyakkyawar dabi'a ta Hausawa mai alaƙa da zamantakewa kamar yadda aka yi bayanin wadda ta gabata. Wannan ita ce hadin kai. Hadin kai abu ne mai matuƙar muhimmanci a cikin kowace al'umma. A dalilinsa mutane suna ƙaruwa da juna ta fuskoki da dama na rayuwa. Rashin hadin kai babbar illa ce a cikin al'umma wadda ke hana ci gaba a rayuwa. Al'ummar Hausawa suna riƙo da wannan al'ada, kuma suna kwadaitar da aiwatar da ita a cikin zamantakewar rayuwa. Wannan ya sanya za a zurfafa ga bayanin wannan al'ada domin fito da amfaninta da kuma nuna irin yadda Bahaushe ke riƙo da ita.

2.2 Manufofin Darasi

A ƙarshen wannan kashi za ka fahimci:

- Bayyana ma'anar hadin kai a matsayin dabi'a
- Bayanin hanyoyin hadin kan al'ummar Hausawa
- Matsayin hadin kai a cikin al'ummar Hausawa.

2.3 Ma'anar Hadin kai

Ginga (2018:20) ya kawo ma'anar hadin kai da cewa:

“Wata dabara ce da al'umma kan aiwatar tun tale-tale domin su gudanar da abin da mutum dāya ba zai iya aiwatar da shi ba kai tsaye.”

Wannan ma'ana tana nuni da cewa, hadin kai wata dabara ce da al'ummar Hausawa ke yi don tafiyar da lamurransu cikin taimakon juna da yarda da amincewa domin samun ci gaba ko gudun fitina a tsakaninsu. Dabarar hadin kai a cikin al'umma wata hanya ce ta tafiya a kungiyance don a samu biyan bukata cikin sauri ba tare da an wahala ba. Kowane mutum yana da hikima da ta sha bamban da ta fan'uwansa. Wannan ya sanya idan an hada hikimomin mutane daban-daban ake samun biyan bukata, kuma a yi aiki mai inganci. Shi ya sa Bahausha ke da karin maganar “Tsintsiya madaurinki dāya” da “hannu dāya ba ya daukar jinka”. Idan aka hada-kai ba za a karye ba. Haka mutum dāya ba ya iya yin abin da taro ke yi.

2.3.1 Al'adun Hadin Kai na Hausawa

A cikin al'ummar Hausawa akwai waɗansu al'adu da aka daɗe ana aiwatar da su tare domin samar da hadin kai kamar yadda Ginga (2018:23-32) ya bayyana. A tasa fahimtar, matasa su ne kashin bayan kowace al'umma da suke da hankali da tunani da kashin aiwatar da aiki tare. Matasa suna da hanyoyi da yawa a cikin bangarori da dama da suke hada-kai a tafiyar da rayuwar yau da kullum. Akwai hanyoyin da yawa da Hausawa suke bi wajen aiwatar da wannan dabi'a ta hadin kai. A wanna fasali za a yi bayanin wasu daga ciki.

2.3.1.1 Kaciya:

Uwayen yara sukan sa lokacin yin kaciya, a sanar da wanzami. idan lokaci ya yi sai a hada masa yaran anguwa, wuri dāya don yin kaciya. Mafi yawa an fi yin wannan kaciya a lokacin sanyi, domin lokacin rauni ya fi sauƙin warkewa. Kuma ana samun cikin unguwa mutum dāya mai wadata da zai dauki nauyin yin kaciya a gidansa, inda yaran za su zauna a gidansa ya ci gaba da yi musu hidima, har su fita. Wannan haduwa tana kara kulla dankon zumunta tsakanin iyaye saboda kyautatawar da aka yi musu. Su ma waɗannan yaran, tara su da aka wuri dāya yakan samar da hadin kansu na loci mai tsawo. Za su ci gaba da wasa tare, su girma da ruhun taimakon juna.

2.3.1.2 Zaman makoki:

Zaman makoki shi ne zaman da Hausawa suke yi na wasu 'yan kwanaki ana amsar gaisuwa idan wani ya rasu. Akwai haɗin kai sosai wajen zaman makoki, idan aka yi rasuwa, mutanen unguwa na kusa da na nesa da abokan juna za a tafi tare a yi wa waɗanda aka yi wa rasuwar gaisuwa. Waɗansu ma za su zauna tare da waɗanda aka yi wa rashi don nuna kulawarsu da ɗebe musu kwar rashin har a share makoki. Haka kuma za a riƙa yi wa waɗanda aka yi wa rasuwar hidima ta yin aikin gida kasancewar suna cikin alhini, a kuma riƙa dafa abinci ana kawowa gidan gidajen 'yan uwa da maƙwabtansa. Wannan zama da ake yi da hidindimun da ake gudanarwa kyakkywar ɗabi'a ce ta haɗin kai da ta yi tasiri a al'umar Hausawa kuma ake amfana da ita..

2.3.1.3 Fatauci:

Sai'id da wasu (2006:138) sun bayyana fatauci da "ciniki daga wannan wuri zuwa wancan." A taƙaice, muna iya cewa wayo ne da wasu Hausawa suke yi na sayar da hajojinsu daga wuri zuwa wuri suna bin ranakun cin kasuwa. Hausawa suna gudanar da wannan kasuwancin ne ta hanyar haɗa mutane da yawa a yi ta tafiya tare. Ana kiran gungun waɗannan 'yan kasuwan ayarin fatake. Shugabansu kuma shi ne madugu. Wannan tafiya c eta haɗin aki ta yadda akan taimaki juna a ɗebe wa juna kewa, da kuma kauce wa wata ƙaddara da hatsari da kan iya faɗa wa mutum ɗaya. Tafiyar nan da ake yi cikin taro akan samu mutane daban-daban da suke da ƙwarewa a cikin kasuwancin. Don haka idan aka sauka gari kowa zai sauke abin da ya zo da shi, masu saye za su zo suna saya. Duk wanda yake sabo cikin al'amarin za a koyar da shi yadda zai sayar da kayansa, da kuma nuna masa waɗanda yake son saye ya kai nasa gari, har ma a yi masa ciniki. Sa'annan idan ayari zai tashi, sai an tabbatar da kowa yana nan, don kar a tafi a bar shi bai san hanya ba, ya faɗa cikin haɗari. Wannan wata ɗabi'a ce ta haɗin kai a cikin al'ummar Hausawa.

2.3.1.4 Noman gandu:

Noman gandu aiki ne na haɗin kai da taimakekeniya, inda za a taru lokaci ɗaya a yi aiki nome gonar gado. Iyaye na yin wannan dabara saboda haɗin kan 'ya'yansu, ya kasance suna taruwa a lokaci ɗaya su yi aiki mai yawa na noma ba tare da sun wahala ba. A irin wannan yanayi za a ga duk zuri'ar suna haɗuwa don su samar da abin da za su ci ba tare da nuna bambanci ko fifiko ko ƙyamar juna ba. Gidajen Hausawa da suka tashi da wannan ɗabi'ar za a ga suna da haɗin kai matuƙa a tsakanin su.

2.3.1.5 Ajo:

Ana aiwatar da ajo ne a wajen bukin aure a hidimar bukukuwan da suka shafi ango. 'Yan'uwan ango da abokansa suke haduwa da dare su gayyaci mawaka, a samu wajen da za a yi bukin kamar dandali. Dalilin yin wannan buki, shi ne don a bai wa ango gudummuwa ta kuɗi da abinci da duk abin da ake iya bayarwa a matsayin gudummuwa. A wajen ana yin naɗi na muƙarraban da za su kula da ba da gudummuwa da gudanar da bukin. Duk wanda ya bayar da tashi gudummuwa za a rubuta ko a sanar da angon. Idan an gama hadawa za a hannuntawa ango. Wannan taruwa da aka yi haɗin kai ne da ke tabbatar da taikamakon juna a al'umar Hausawa.

2.3.1.6 Aikin gayya:

Aikin gayya aiki ne da ake yi wuri ɗaya a cikin taron mutane don yin aikin da mutum ɗaya ba zai iya yi ba. Yin wannan aikin na sauƙaƙa wa masu aiwatar da shi, su yi shi cikin sauƙi babu takura. Ayyuka na al'umma mafi yawa ana haduwa a yi su tare don samun ci gaba. Irin wannan aikin yana haifar da haɗin kai a cikin al'umma. A wurin gudanar da aikin gayya akan sami haɗin tsakanin waɗanda suka aiwatar da aiki da kuma tsakanin masu aiki da waɗanda suka amfana kai tsaye da aikin.

2.3.1.7 Cin abinci:

wannan al'ada ta cin abinci tare, al'ada ce da ta haɗin kai da ta daɗe a cikin al'ummar Hausawa. Wannan al'adar, magidanta da matasa da kananan yara suna aiwatar da ita. Tun yara suna kanana ake kwaɗaitar da su cin abinci cikin taro domin koyar da su haɗin kai. Aka nuna musu yin hakan na sanya albarka a cikin abincin. Yara sukan taso da wannan al'ada har su zama magidanta. A wannan matakin za su riƙa kai abincin kowane gida a wajen da suke zama don su ci tare. Wannan al'adar tana da matuƙar taimaka wa waɗanda ba su da shi, ko ba su da halin a girka mai kyau a gidajensu.

2.3.1.8 Wasannin dandali:

Wasannin dandali, wasanni ne da yara maza da mata ke yi da maraice ko da dare a dandali, suna nuna al'adunsu da kuma mota jiki. Wasannin suna da matuƙar muhimmanci wajen haɗin kansu tun suna kanana domin za su saba da juna kasancewar suna wasa a wuri ɗaya. Wannan wasa na taka muhimmiyar rawa wajen haɗin-kan yara. Daga irin waɗannan wasanni ake tashi a matsayin abokai

2.3.1.9 Watanda/kakkawa

Sa'id da wasu (2006:471) sun bayar da ma'anar waƙannan kalmomi da: "mutane da yawa su tara kuɗi su sayi dabba guda ɗaya su yanka, su rarraba naman a tsakaninsu" Wannan al'ada da ke fito da ɗabi'ar haɗin kai an fi aiwatar da ita ne a lokacin sallah karama. Magidanta na unguwa ko wurin aiki ɗaya su ke haɗa kuɗi a sayi dabba (sa) a yanka don raba nama. Ana kasa naman gwargwadon kuɗin da mutun ya bayar. Idan an yanke dabbar za a fasalta nama, ta yadda za a jefa wa kowa rabonsa na daga cikin sassan wannan dabba. Sai magidantan su kai gidansu a kara da kaji ga masu halin yin haka, don yin abincin sallah. Maƙasudin gudanar da wannan al'ada shi ne a yalwata iyali da nama a lokacin wannan buki na salla. To amma a ilmance za a fahimci wani nau'i salo ne na haɗin kai da ke samar da saukin rayuwa a al'umar Hausawa.

2.3.2 Masu Yin Haɗin kai a Cikin Al'umma

Kowane rukuni daga cikin al'umma suna yin haɗin kai. Ana samun haɗin- kai tsakanin dattijai wajen samar da ci gaban al'umma. Ana samu tsakanin shuwagabanni da talakawansu. Ana samu a cikin matasa maza masu tasowa. Ana yin haɗin kai tsakanin mata manya da matasa, sai dai ya danganci al'amarin da aka yi haɗin kai dominsa. Haɗin kai har a cikin gida tsakanin kishiyoyi ana yinsa don samun kwanciyar hankali ga mai gida da tafiyar da iyali yadda ya kamata. Wato dai lamarin haɗin kai a al'umar Hausawa ba abu ba ne da ya kebanta da wani rukuni na jama'a ba. Ya shafi kowa da kowa.

Auna Fahimta

. Bayyana hanyoyin haɗin kai na Hausawa guda biyar (5) tare da sharhinsu

2.4 Takaitawa

A wannan darasin an yi bitar al'adun haɗin kai na Hausawa. Bayan da aka yi nazarin ma'anar haɗin kai, an fito da misalan ɗaiɗaikun al'adun haɗin kai da suka shafi Hausawa kamar kaciya da zaman makoki da fatauci da noman gandu da ajo da dai sauran su. Nazarin ya gano cewa, al'adun da suka shafi haɗin kai a al'umar Hausawa, al'adu ne n agamagari. Wato ba su kebanta ga wani rukuni na mutane kawai ba.

2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Wasannin dandali: - wasanni ne da yara maza da mata ke yi da maraice ko da dare a dandali, suna nuna al'adunsu da kuma mota jiki.

Noman gandu: - aiki ne na hadin kai da taimakekeniya, inda za a taru lokaci daya a yi aiki nome gonar gado.

2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Alhassan, H. da wasu (1982). *Zaman Hausawa*. Ibadan: Islamic Publication Bureau.

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Tafaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau,

S. M. (ed) (2010). *Al'adu d dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Ginga, S. A (2018) Hanyoyin Hadin-kan Matasa na Gargajiya da Tasirin Zamani. Kundi digiri na daya, Jami'ar Jihar Sakkwato.

Muhammad, M. S. (1997). "Zumuncin Bahausha" Kundi Digirin B. A. Sakkwato:

Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Sa'id, B. da Wasu(ed) (2006). *ƙamusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Shehu, K (2016) Shafin Zumunta na Was'af (Whatsapp): Gudummuwarsa ga

Taƙarƙarewar Tarbiyya a tsakanin Matasan Sakkwato. Kundi Digirin B. A. Jami'ar Usmanu danfodiyo.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

2.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

- 1- Bayyana hanyoyin hadin kai na Hausawa guda biyar (5) tare da sharhinsu

Kaciya:

Uwayen yara sukan sa lokacin yin kaciya, a sanar da wanzami. idan lokaci ya yi sai a hada masa yaran anguwa, wuri daya don yin kaciya. Mafi yawa an fi yin wannan kaciya a lokacin sanyi, domin lokacin rauni ya fi saukin warkewa. Kuma ana samun cikin unguwa mutum daya mai wadata da zai dauki nauyin yin kaciyar a gidansa, inda yaran za su zauna a gidansa ya ci gaba da yi musu hidima, har su fita. Wannan haduwa tana kara kulla dankon zumunta tsakanin iyaye saboda kyautatawar da aka yi musu. Su ma wadannan yaran, tara su da aka wuri daya yakan samar da hadin kansu na loci mai tsawo. Za su ci gaba da wasa tare, su girma da ruhun taimakon juna.

Zaman makoki:

Zaman makoki shi ne zaman da Hausawa suke yi na wasu 'yan kwanaki ana amsar gaisuwa idan wani ya rasu. Akwai hadin kai sosai wajen zaman makoki, idan aka yi rasuwa, mutanen unguwa na kusa da na nesa da abokan juna za a tafi tare a yi wa wadanda aka yi wa rasuwar gaisuwa. Wadansu ma za su zauna tare da wadanda aka yi wa rashi don nuna kulawarsu da debe musu kwar rashin har a share makoki. Haka kuma za a rika yi wa wadanda aka yi wa rasuwar hidima ta yin aikin gida kasancewar suna cikin alhini, a kuma rika dafa abinci ana kawowa gidan gidajen 'yan uwa da makwabtansa. Wannan zama da ake yi da hidindimun da ake gudanarwa kyakkywar dabi'a ce ta hadin kai da ta yi tasiri a al'umar Hausawa kuma ake amfana da ita..

Fatauci:

Sai'id da wasu (2006:138) sun bayyana fatauci da "ciniki daga wannan wuri zuwa wancan." A takaice, muna iya cewa wayo ne da wasu Hausawa suke yi na sayar da hajojinsu daga wuri zuwa wuri suna bin ranakun cin kasuwa. Hausawa suna gudanar da wannan kasuwancin ne ta hanyar hada mutane da yawa a yi ta tafiya tare. Ana kiran gungun wadannan 'yan kasuwan ayarin fatake. Shugabansu kuma shi ne madugu. Wannan tafiya c eta hadin aki ta yadda akan taimaki juna a debe wa juna kewa, da kuma kauce wa wata kaddara da hatsari da kan iya fada wa mutum daya. Tafiyar nan da ake yi cikin taro akan samu mutane daban-daban da suke da kwarewa a cikin kasuwancin. Don haka

idan aka sauka gari kowa zai sauke abin da ya zo da shi, masu saye za su zo suna saya. Duk wanda yake sabo cikin al'amarin za a koyar da shi yadda zai sayar da kayansa, da kuma nuna masa waƙanda yake son saye ya kai nasa gari, har ma a yi masa ciniki. Sa'annan idan ayari zai tashi, sai an tabbatar da kowa yana nan, don kar a tafi a bar shi bai san hanya ba, ya fada cikin hadari. Wannan wata dabi'a ce ta hadin kai a cikin al'ummar Hausawa.

Noman gandu:

Noman gandu aiki ne na hadin kai da taimakekeniya, inda za a taru lokaci ɗaya a yi aiki nome gonar gado. Iyaye na yin wannan dabara saboda hadin kan 'ya'yansu, ya kasance suna taruwa a lokaci ɗaya su yi aiki mai yawa na noma ba tare da sun wahala ba. A irin wannan yanayi za a ga duk zuri'ar suna haɗuwa don su samar da abin da za su ci ba tare da nuna bambanci ko fifiko ko kyamar juna ba. Gidajen Hausawa da suka tashi da wannan dabi'ar za a ga suna da hadin kai matuƙa a tsakanin su.

Ajo:

Ana aiwatar da ajo ne a wajen bukin aure a hidimar bukukuwan da suka shafi ango. 'Yan'uwan ango da abokansa suke haɗuwa da dare su gayyaci mawaƙa, a samu wajen da za a yi bukin kamar dandali. Dalilin yin wannan buki, shi ne don a bai wa ango gudummuwa ta kuɗi da abinci da duk abin da ake iya bayarwa a matsayin gudummuwa. A wajen ana yin naɗi na muƙarraban da za su kula da ba da gudummuwa da gudanar da bukin. Duk wanda ya bayar da tashi gudummuwa za a rubuta ko a sanar da angon. Idan an gama haɗawa za a hannuntawa ango. Wannan taruwa da aka yi hadin kai ne da ke tabbatar da taikamakon juna a al'umar Hausawa.

Aikin gayya:

Aikin gayya aiki ne da ake yi wuri ɗaya a cikin taron mutane don yin aikin da mutum ɗaya ba zai iya yi ba. Yin wannan aikin na sauƙaƙa wa masu aiwatar da shi, su yi shi cikin sauƙi babu takura. Ayyuka na al'umma mafi yawa ana haɗuwa a yi su tare don samun ci gaba. Irin wannan aikin yana haifar da hadin kai a cikin al'umma. A wurin gudanar da aikin gayya akan sami hadin tsakanin waƙanda suka aiwatar da aiki da kuma tsakanin masu aiki da waƙanda suka amfana kai tsaye da aikin.

Cin abinci:

wannan al'ada ta cin abinci tare, al'ada ce da ta haɗin kai da ta daɗe a cikin al'ummar Hausawa. Wannan al'adar, magidanta da matasa da kananan yara suna aiwatar da ita. Tun yara suna kanana ake kwaɗaitar da su cin abinci cikin taro domin koyar da su haɗin kai. Aka nuna musu yin hakan na sanya albarka a cikin abincin. Yara sukan taso da wannan al'ada har su zama magidanta. A wannan matakin za su riƙa kai abincin kowane gida a wajen da suke zama don su ci tare. Wannan al'adar tana da matuƙar taimaka wa waɗanda ba su da shi, ko ba su da halin a girka mai kyau a gidajensu.

KASHI NA UKU: ZAMAN TARE

Abubuwan da Suke Ciki

- 3.1 Gabatarwa
- 3.2 Manufofin Darasi
- 3.3 Ma'anar Zaman tare
 - 3.3.1 Rabe-raben Zaman tare
 - 3.3.1.1 Zaman tare na Jini
 - 3.3.1.2 Zaman tare na Kusa
 - 3.3.1.3 Zaman tare na Nesa.
 - 3.3.2 Abin da zaman tare ya kunsu
 - 3.3.2.1 Makwabtaka
 - 3.3.2.2 Zaman Gandu
 - 3.3.2.3 Rifon 'Ya'yan Dangi
 - 3.3.2.4 Wakilci
 - 3.3.2.5 Sasantawa
- 3.4 Takaitawa
- 3.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 3.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 3.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

3.1 Gabatarwa

Wannan darasi kamar yadda sunan ya bayyana, zai yi tsokaci ne kan zamantare wanda aka fi sani da suna zamantakewa. Zaman tare ana yinsa a ko'ina a fadin duniya, domin mutane ba su iya rayuwa sai da taimakon junansu. Wanda duk ya tsabbaɓɓe kansa daga zama cikin al'umma, ba zai ji daɗin zaman rayuwarsa ba, domin shi zama dan cude-ni-in-cudeka ne. Mutum bai iya isar wa kansa, sai ya yi mu'amala da iyayensa da matansa da 'yan'uwa da 'ya'ya da abokan arziki da ma mutanen waje na nesa da shi. Wannan zaman tare tamkar jujjuya abubuwa ake yi, kullum muna bukатуwa ga abubuwan hidimomi na rayuwa da na more rayuwa, waɗanda rayuwa ba ta yi sai da su. Waɗannan abubuwa ana samun su ga mutane mabanbanta domin kowa da irin baiwar da aka halicce shi da ita. Don haka kowa yana bukатуwa ga hikima da azancin dan uwansa ko abokin zamansa.

3.2 Manufofin Darasi

A farshen wannan kashi za ka fahimci:

- Gabatar da zaman tare ga daliban wannan darasi
- Fito da rabe-raben zamantare
- Bayyana abubuwan da zaman tare ya kunsu.

3.3 Ma'anar Zaman tare

{amusun Hausa (2006:489) Sun bayyana baman tare a matsayin zamantakewa, "inda suka bayar da ma'anarta da cewa shi ne zamantare wanda ke jawo shakuwa da juna"

Kamar yadda aka yi bayani tun a cikin gabatar da wannan darasi na cewa kalmar zaman tare da zamantakewa ma'anarsu daya, wannan bayanin ya kara fitowa a cikin ma'anar da masana suka bayar da aka samu a cikin kamusun Hausa. Wato zama ne da ke karfafa al'umma ta hanya kara musu shakuwa tsakaninsu.

A wata ma'ana wacce Yakasai, (2020:38) ya bayar ya bayyana cewa:

"Al'adar al'umma ce ke tsara tsarin zamantakewa, ta yadda al'adar za ta fayyace matsayin yaro da na babba ko mata da miji ko wa da kani ko bawa da maigida ko shugaba da mabiya, inda ta ajiye kowanne bisa matsayinsa."

Bisa karin haske da aka sake samu kan zaman tare mun fahimci a cikin al'adar Hausawa suna da dokokin da suka gindaya da su ke yi wa zaman tare jagorance. Zaman nan ba yana nufin a zauna tare kowa ya aikata abin da yake so ba. Akwai tsari na koyar da tarbiyya da girmamawa tsakanin magabata, saboda mutane suna rayuwa bi-da-bi, wani na gaban wani. Wannan ya sanya tsarin zaman tare yake da muhimmanci ga al'umma

3.2 Rabe-raben Zaman tare

Zaman tare yana da kashe-kashe ta fuskar yadda ake aiwatar da ita kamar haka:

3.2.1 Zaman tare na Jini

Akwai zaman tare na jini. Wannan zaman kowa yana da shi domin ana haihuwar mutane cikin 'yan uwa da dangi, ba yadda za a yi mutum ya rasa makusanta da aka haife su tare. Don haka tun da mutum ya tashi, ya taso zagaye da makusanta, cikin iyaye da dangi. Wannan zaman shi ma yana da tsari, ta yadda kowanne daga cikin makusantan yana da nasa matsayi. Misali akwai kakanni da iyaye da yayye da kanne da sauran dangi da ke cikin zuriya. Kowane da irin girman da ya kamata a ba shi. Idan an bai wa kowa girmansa, aka zauna da kowa yadda ya kamata, wannan shi ake kira zaman tare.

3.2.2 Zaman tare na Kusa

Wannan zama ne da ya haɗa mutane kusa da juna amma babu dangantaka ta jini, sai dai zamantakewa ta wasu fuskoki da dama da ya haifar da kusanci da shaƙuwa tsakanin al'umma. Misalin irin wannan zaman shi ne zaman makwabtaka, neman ilim, sana'a/kasuwanci, akida da sauran mu'amaloli masu kusanci na rayuwa da ke haɗa mutane a muhalli ɗaya.

3.2.3 Zaman tare na Nesa

Akwai kuma dangantakar da ke haɗa mutane su yi ta na ɗan lokaci a watse, kowa ya kama hanyar gabansa. Wannan zaman yana iya kasancewa cikin muhalli ɗaya ko kuma nesa. Kamar karatu ya kai mutum wani ƙasa, na wasu shekaru, ya ƙare, ya koma garinsu. Ko kuma kasuwanci ya haɗa mutane a yi cinikayya a rabu. Wannan zaman ba kusa aka aiwatar da shi ba, kuma bai ɗaukar dogon lokaci, sai a rabu.

3.3 Abin da Zaman tare ya {unsa

Zaman tare ya haɗa abubuwa da dama a cikin yanayin zaman al'umma, amma a nan za a yi bayanin kaɗan daga ciki kamar haka:

3.3.1 Makwabtaka:

Zaman tare ya shafi zaman makwabtaka, wanda zama ne da ke haɗa mutum da mutanen da bai da zumunta da su, amma suna rayuwa a wuri ɗaya, gidajensu kusa da juna. Akwai makwabtakar da ta zumunta ce, duk 'yan uwan juna ne aka barbazu cikin unguwa ɗaya, duk tushensu da asalinsu ɗaya. Idan har makwabtaka ta haɗa mutane, to kuwa ana samun kyakkyawar mu'amala ko kulawa da juna.

3.3.2 Zaman gandun:

zama ne na 'yanuwantaka na jini, daga kaka , sai da, sai jika, sai kawu, sai gwaggo da sauran makusanta. Bahaushe yana da wannan tsari na zaman tare tun kafin ya samu cudanya da baki. Zama ne da ake tafiya tare a farkashin shugabancin magabata, bisa tsarin da zuriya suka aminta da shi. Wannan zama na taimakekeniya an riga an taso cikinsa, ba yadda za a yi a yi wata lalura ba tare da taimakon juna ba.

3.3.3 Rikon 'ya'yan dangi

Akwai dalilai da yawa na kyakkyawar mu'amala da ke wanzar da rikon 'ya'yan dangi. Da yawa ana samun kara wanda yake babba ga gida ya rika diyan 'yan uwansa. Wani lokaci kuma lalura ta rashin haihuwa na sa a ba mutum rikon da, ya rika a matsayin kara gare shi. Akwai lalurar mutuwa, wadda ba a tsere mata. A lokacin da aka mutu aka bar yara, ana rarraba wa dangi su rika, ko kuma wani ya nuna yana da sha'awar dauka ya kula da marayun, da dai sauran dalilai da dama da ba a ambata ba.

3.3.4 Wakilci:

zaman tare na haifar da wakilci a cikin al'amurran da ke wakana na rayuwa. Idan akwai zama mai kyau na dangantaka wannan na sanya idan wani abu na farin ciki ya auku irin neman aure, kasuwanci, kula da wani abu mai muhimmanci a sanya abokin zama ya yi wakilci. Haka zalika idan wani abu na jayayya ko shaidu ya taso da ake bukatar wakilci a kotu, a sanya abokin zama ya yi wakilci, idan akwai lalurar da za ta hana wanda abin ya shafa ya halarci wurin. Misali wajen neman aure, mutum na iya wakilci abokinsa ya je nemawa dansa aure, kuma idan aka ce an bayar, shi zai ce ya karfa. Zaman tare shi ya bad a wannan damar.

3.3.5 Sasantawa:

Zaman tare na sanya idan wani abu na rigima ya faru ga abokin zama, tsakaninsa da iyalinsa ko da abokan aikinsa ko wani abokin hulfa, wannan abokin zama zai iya shiga tsakani ya tara masu wannan rigimar don ya sasanta su. Sasanci mafi yawa sai wanda ake ganin girmansa ake lamuncewa ya shiga lamari ya sasanta.

Auna Fahimta

1- Kawo rabe-reben zaman taren Bahaushe tare da bayaninsu 2- Yi bayanin abubuwa uku (3) da suka kunshi Zaman taren Bahaushe.

3.4 Takaitawa

Fitowa da matsayi da darajar irin waƙannan al'adun Bahausha sai a fagen nazari irin wannan. Wannan darasi ya fito muna da zaman tare da Bahausha da abin da ya kunsu, tare da bayyana abubuwan da suka danganci zaman tare.

3.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Take: - rubutu ne wanda yake nufin sunan da mairubutu ya laƙaba wa rubutunsa

3.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Alhassan, H. da wasu (1982). *Zaman Hausawa*. Ibadan: Islamic Publication Bureau.

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Gusau, S. M. (2010). Al'adun Hausawa a Takaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau,

S. M. (ed) (2010). *Al'adu d dabi'un Hausawa da Fulani*. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.

Ginga, S. A (2018) Hanyoyin Haɗin-kan Matasa na Gargajiya da Tasirin Zamani. Kundin digiri na ɗaya, Jami'ar Jihar Sakkwato.

Muhammad, M. S. (1997). "Zumuncin Bahausha" Kundin Digirin B. A. Sakkwato: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu ɗanfodiyo.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *ƙamusun Hausa na Jami'ar Bayero*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Shehu, K (2016) Shafin Zumunta na Was'af (Whatsapp): Gudummuwarsa ga

Tabarbarewar Tarbiyya a tsakanin Matasan Sakkwato. Kundin Digirin B. A. Jami'ar Usmanu ɗanfodiyo.

Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC.

Yakasai, S. A (2020) *Jagoran Ilimin Walwalar Harshe*. Amal Printing Press Limited, Nigeria.

3.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Kawo rabe-reben zaman taren Bahaushe tare da bayaninsu

Zaman tare na Jini

Akwai zaman tare na jini. Wannan zaman kowa yana da shi domin ana haihuwar mutane cikin ‘yan uwa da dangi, ba yadda za a yi mutum ya rasa makusanta da aka haife su tare. Don haka tun da mutum ya tashi, ya taso zagaye da makusanta, cikin iyaye da dangi. Wannan zaman shi ma yana da tsari, ta yadda kowanne daga cikin makusantan yana da nasa matsayi. Misali akwai kakanni da iyaye da yayye da kanne da sauran dangi da ke cikin zuriya. Kowane da irin girman da ya kamata a ba shi. Idan an bai wa kowa girmansa, aka zauna da kowa yadda ya kamata, wannan shi ake kira zaman tare.

Zaman tare na Kusa

Wannan zama ne da ya hada mutane kusa da juna amma babu dangantaka ta jini, sai dai zamantakewa ta wasu fuskoki da dama da ya haifar da kusanci da shakuwa tsakanin al’umma. Misalin irin wannan zaman shi ne zaman makwabtaka, neman ilim, sana’a/kasuwanci, akida da sauran mu’amaloli masu kusanci na rayuwa da ke hada mutane a muhalli daya.

Zaman tare na Nesa

Akwai kuma dangantakar da ke hada mutane su yi ta na dan lokaci a watse, kowa ya kama hanyar gabansa. Wannan zaman yana iya kasancewa cikin muhalli daya ko kuma nesa. Kamar karatu ya kai mutum wani kasa, na wasu shekaru, ya fare, ya koma garinsu. Ko kuma kasuwanci ya hada mutane a yi cinikayya a rabu. Wannan zaman ba kusa aka aiwatar da shi ba, kuma bai daukar dogon lokaci, sai a rabu.

2- Yi bayanin abubuwa uku (3) da suka kunshi Zaman taren Bahaushe.

Makwabtaka:

Zaman tare ya shafi zaman makwabtaka, wanda zama ne da ke hada mutum da mutanen da bai da zumunta da su, amma suna rayuwa a wuri daya, gidajensu kusa da juna. Akwai makwabtakar da ta zumunta ce, duk ‘yan uwan juna ne aka barbazu cikin unguwa daya, duk tushensu da

asalinsu daya. Idan har makwabtaka ta hada mutane, to kuwa ana samun kyakkyawar mu'amala ko kulawa da juna.

Zaman gandu:

zama ne na 'yanuwantaka na jini, daga kaka , sai da, sai jika, sai kawu, sai gwaggo da sauran makusanta. Bahaushe yana da wannan tsari na zaman tare tun kafin ya samu cudanya da baki. Zama ne da ake tafiya tare a farkashin shugabancin magabata, bisa tsarin da zuriya suka aminta da shi. Wannan zama na taimakekeniya an riga an taso cikinsa, ba yadda za a yi a yi wata lalura ba tare da taimakon juna ba.

Rikon 'ya'yan dangi

Akwai dalilai da yawa na kyakkyawar mu'amala da ke wanzar da rikon 'ya'yan dangi. Da yawa ana samun kara wanda yake babba ga gida ya rika diyan 'yan uwansa. Wani lokaci kuma lalura ta rashin haihuwa na sa a ba mutum rikon da, ya rika a matsayin kara gare shi. Akwai lalurar mutuwa, wadda ba a tsere mata. A lokacin da aka mutu aka bar yara, ana rarraba wa dangi su rika, ko kuma wani ya nuna yana da sha'awar dauka ya kula da marayun, da dai sauran dalilai da dama da ba a ambata ba.

Wakilci:

zaman tare na haifar da wakilci a cikin al'amurran da ke wakana na rayuwa. Idan akwai zama mai kyau na dangantaka wannan na sanya idan wani abu na farin ciki ya auku irin neman aure, kasuwanci, kula da wani abu mai muhimmanci a sanya abokin zama ya yi wakilci. Haka zalika idan wani abu na jayayya ko shaidu ya taso da ake bukatar wakilci a kotu, a sanya abokin zama ya yi wakilci, idan akwai lalurar da za ta hana wanda abin ya shafa ya halarci wurin. Misali wajen neman aure, mutum na iya wakilci abokinsa ya je nemawa dansa aure, kuma idan aka ce an bayar, shi zai ce ya karba. Zaman tare shi ya bad a wannan damar.

Sasantawa:

Zaman tare na sanya idan wani abu na rigima ya faru ga abokin zama, tsakaninsa da iyalinsa ko da abokan aikinsa ko wani abokin hulda, wannan abokin zama zai iya shiga tsakani ya tara masu wannan rigimar don ya sasanta su. Sasanci mafi yawa sai wanda ake ganin girmansa ake lamuncewa ya shiga lamari ya sasanta

KASHI NA HUDU: KARA

Abubuwan da Suke Ciki

- 4.1 Gabatarwa
- 4.2 Manufofin Darasi
- 4.3 Ma'anar Kara
 - 4.3.1 Dalilan aiwatar da karar Hausawa
 - 4.3.1.1 Kara a dalilin Aure
 - 4.3.1.2 Kara a dalilin Abokantaka
 - 4.3.1.3 Kara a dalilin Dangantaka ta jini
 - 4.3.1.4 Kara a dalilin Sanayya
 - 4.3.1.5 Kara a dalilin Maƙwabtaka
 - 4.3.2 Abin da Karar Bahausha ta {unsa
 - 4.3.2.1 Hidima a lokacin lalura
 - 4.3.2.2 Ziyara
 - 4.3.2.3 Taimako kowane iri
 - 4.3.2.4 Kulawa
 - 4.3.3 Masu yin Kara a Cikin Al'umma
- 4.4 Takaitawa
- 4.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 4.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 4.7 Amsoshin Tambaypyin Auna Fahimta

4.1 Gabatarwa

A wannan darasi za a tattauna ne kan al'adar kara a al'ummar Hausawa. Kara tana ɗaya daga cikindabi'un Hausawa da suka shafi mu'amala da mutane. Tana daga cikin al'adun Hausawa na kyautatawa da akan yabi mutum da shi idan ya yi. Haka kuma kimar mutum takan ƙaru, mutum ya kasance mai girma a idon mutane idan yana da ita. A ɗaya ɓangaren kuma, idan Bahausha ya kasa riƙe wannan al'ada kan ga raunin sa. A wasu lokutan kuma ya kasa samun tagomashi. Irin haka yakan sa a yi ta cewa, wane ba shi da kara, ko wane yana rayuwa kamar Nasara. A wannan darasi za a kalli kalmar kara a idon Bahausha. Haka za a bibiyi ainihin abin da karar Bahausha ta fansa. Nazarin zai kalli ainihin dagantakar da ke samar da kara a al'umar Hausawa.

4.2 Manufofin Darasi

A ƙarshen wannan kashi za ka fahimci:

- Bayar da ma'anar karar Bahausha

- Bayyana matsayin kara a cikin al'ummar Hausawa
- Fito abin da ake aiwatar a al'adar kara ta Hausawa
- Bayyana abinda karat a funsa a rayuwar hausawa

4.3 Ma'anar Kara

Kalmar kara a takaice tana nufin mutum ya yi wani abu a dalilin wani makusancinsa. Wato dabi'a ce da ta funshi yin hidima da kulawa da kyautatawa da Hausawa suke yi wa wasu mutane da ba su da alaƙa da su ta kai tsaye. Kara tana iya kasancewa aiwatar da zumunci ga wasu mutane waƙanda ba a da kusanci da su albarkacin wasu makusanta. A duk lokaci da Bahaushe ya yi wani aikin alheri ga wani mutum na daban a dalilin wani makusanci nasa da ke da alaƙa da wannan mutumin to akan ce ya yi kara. A fasalin kara ta Hausawa, wanda aka yi hidimar don shi, shi aka yi wa kara. Wannan da aka yi wa karar zai iya kasancewa a raye ko a mace. Wato ko da bayan wani naka ya mutu kana iya yin kara ga makusatarsa. Misali, Idan mutum yana da kanin da ya rasu, wannan rasuwar ba za ta hana shi kula ko yin wata hidima ta alheri ga abokin kanin ba.

4.3.1 Dalilan aiwatar da karar Hausawa

Hausawa suna aiwatar da kara ne a sakamakon wata alaƙa ko zumunci da wanda za su yi wa karar. Wannan zumuncin yana iya bambata daga rukuni zuwa rukuni. Saboda haka a wannan fasali, za a kawo waƙannan dalilai na zumunci da suke sa a yi wa mutum kara.

4.3.1.1 Kara a Dalilin Aure

A dalilin aure mutum zai iya samun dangantaka da mutane da yawa. Duk wata hidima ko kyautatawa da mutum ya yi wa iyayen matarsa ko 'yan'uwan iyaye ko 'yan'uwanta na haihuwa ko 'yan'uwanta na zumunci ko abokan iyayenta to ita aka yi wa kara. Wato an kyautata ne saboda alaƙar aure da mutum yake da shi da ita matar. Haka shi ma duk wani abu da ta yi na kyautatawa ga iyayen miji ko dangin miji, ta yi kara ne saboda shi. Shi zai fi waƙanda aka yi wa hidimar jin dafi.

4.3.1.2 Kara a Dalilin Abokantaka

Abokantaka da mutum takan sa a yi masa kara. Idan mutum yana da aboki, yana iya yi wa iyayensa ko 'yan'uwansa hidima. Misali in kanwar abokin ta haihu ya yi mata hidima. Idan ubansa ba ya da lafiya ya kai shi asibiti. Idan surukin aboki ya rasu ta je ya yi ta'aziya. Duk waƙannan kara ne ga aboki. Shi zai fi jin dafin abin da aka yi ko da ba shi ya amfana kai tsaye da hidimar da aka yi ba.

4.3.1.3 Kara a Dalilin Dangatka ta Jini

Alaƙar da ke tsakanin mutane ta kasancewa sun fito daga tsatso ɗaya takan sa a yi kara. Mutum yana iya yin wata hidima ga mijin yarsa. A nan yarsa ita ce 'yar'uwar ta jini, ita aka yi wa kara ke nan. Albarkacinta ne ya sa kaninta ya yi wa mijinta hidima. A wani misalin kuma, matar uba ko mijin uwa suna iya samun alƙarfa na wata hidima daga mutum albarkacin dangantaka ta jini. Idan aka sami haka an yi wa uba ko uwa kara ke nan. Haka kuma mutum yana iya saw a dansa sunan abokin ubansa. Yin haka kara ce aka yi wa uba, domin shi zai ji daɗin karimcin da aka yi wa abokinsa.

4.3.1.4 Kara a Dalilin Sanayya

Akwai sanayya da yawa da ke wakana a dalilin karatu ko aiki ko kasuwanci ko sana'a wacce ke dorewa ta zama zumunta tsakanin waɗanda ta shafa. Wannan sanayya ana yi mata kara saboda tunawa da irin dangantaka mai kyau da ta faru a baya. Misali mutum ya ɗauki dawainiyar 'ya'yan malaminsa. A nan ya yi wa malamin nasa kara. Haka ma ta fuskar sana'a da kasuwanci, ana rangwame da duk wata cinikayya da ta shiga tsakani domin kyautatawa baya. Misali, ida mutum ya yi rangwame wurin sayar da wani abu ga matar maigidansa, to wannan kara ce ya yi wa maigidan nasa.

4.3.1.5 Kara a Dalilin Makwabtaka

Hausawa sukan yi wani aiki na alheri ga 'yan'uwa ko zuri'ar makwabcinsu. In aka sami haka to kara aka yi ga shi makwabcin. Misali mutum ya sa 'ya'yan makwabci makaranta ko ya ɗauki nauyin karatun 'ya'yansa ko wata hidimar auren 'ya'yan makwabcin duk waɗannan kara aka yi ga shi makwabcin. Iyalin makwabcin aka yi wa hidima, amma shi zai fi jin dadi domin albarkacinsa aka yi.

4.3.2 Abin da karar Bahausha ta kunsu

Kasancewar a baya an ce kara ita ce yin wani abu albarkacin wani, to a wannan fasali za mu so mu ji mene ne mutum zai aikata a farfajiyar wannan kyakkyawar ɗabi'a a ce ya yi kara?

4.3.2.1 Hidima a lokacin wata lalura

Ana yin kara a lokacin hidimomi na lalurar aure da haihuwa da mutuwa. Waɗannan hidimomin biyu daga ciki na farin ciki ne, waɗanda su ne aure da haihuwa. Idan ga misali mutum ya aiwatar da wasu hidimomi na auren gidan suruki ko wata haihuwa da aka yi wa yayan matarsa to an san don matar ya yi. A nan ana iya cewa ya yi mata kara.

Ba sai ya bayar da wani abu zai zama kara ba. dawainiyar da ya yi na kaiwa da dawowa ita ma kara ce. Haka ma abin yake idan aka yi mutuwa. Mutum zai iya yin hidimar jinya da kawar da gawar mahai fiya abokinsa. Yin irin wannan hidima kara ce ga abokin.

4.3.2.2 Ziyara

ta hanyar ziyara ana yin kara, nuna kulawa da kauna ga wanda ake so a yi wa karar. Misali, mutum yana da aboki, sai ya je garin da iyayen abokin yake. To ba zai fito wannan garinba, sai ya biya wajen iyayen abokinsa ya gaishe da su, ya kyautata musu, sa'annan zai tafi. Yin hakan zai sa iyayen da abokin nasa su ji dadi, su ga cewa ya mutuntasu. Amma a zahiri abokin zai fi jin dadi da farin ciki idan ya ji haka. Mutum ya tashi takanas ya ziyarci miji yarsa ko abokin uba ko mijin uwa, to ya yi kara ga yayarsa da mahaifinsa da kuma uwarsa.

4.3.2.3 Taimako kowane iri

A dalilin kara, mutane suna taimakawa ta bangarori da dama, musamman ga wadanda suke da alaka mai kyau da su, don nuna kulawarsu gare su. Misalin wannan da za mu bayar shi ne a lokacin azumi mutum ya sayi kayan abinci iyayen abokinsa ko iyayen makwabcinsa, ko mijin mahaifiyarsa da dai sauransu. Mutum ya biya wa 'ya'yan abokinsa kudin makaranta, ko ya saya wa kanin matarsa keken zuwa makaranta. Duk wadannan misalai ne na taimakawa da aka yi a matsayin kara a sakamakon dangantaka da ake da shi da wadanda aka yi karar domin su.

4.3.2.4. Kulawa

Kulawa a rayuwar Hausawa ta funshi abubawa da dama. Mutum yakan kula da wani da dukiya ko kadara ko iyali ko wani kasuwanci ko gona da dai sauran su. Hausawa sukan nuna kulawa a kowane bangare na rayuwa a dalilin kara, kamar ta fuskar kyautatawa, gaisuwa, barin yin wani abu a dalin wani abu tsawatawa ga yara. Aikata wata hidima ko taimako a dalilin wani ko wata, duk kara ce ga wanda ya aika da kuma wanda aka aikata hakan dominsa.

4.3.3 Masu yin Kara a cikin al'umma

Kamar abin da bayanin da suka nuna, mutane da dama suna yin kara a dalilin wasu. Wannan karar ba ta kebanta ga wasu mutane na daban ba. Kara tana iya zama halitta daga cikin halayen mutane. Wasu mutane suna da tunanin yin abin da ya dace dangane da dangantaka, wasu kuma ba su da. Bayan haka bincike ya nuna kamar yadda Daura (1993) ta bayyana, daga cikin al'ummar Hausawa, mata sun fi yin riƙo da wannan

al'adar kara, saboda sun fi maza kunya sun fi kulawa da zumunci ga kuma tausayi kanƙantar da kai. Amma dai bisa haƙiƙanin abin da yake aukuwa, kowa na yin kara, maza da mata, manya da kanana.

Auna Fahimta

1. Me Bahaushe yake nufi da kara?
2. Kawo nau'o'in kara da ya danganci Hausawa tare da misalai.

4.4 Takaitawa

An bayyana irin karar Bahaushe da nau'o'inta, tare da bayyana hanyoyin da ake aiwatar da ita da waƙanda suka fi aiwatar da ita a cikin al'umma.

4.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Kara: - tana nufin mutum ya yi wani abu a dalilin wani makusancinsa.

4.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Abraham, R. C (1968) *A Dictionary of the Hausa Language*. London: University Press Limited.

Alhassan, H. da wasu (1982). *Zaman Hausawa*. Ibadan: Islamic Publication Bureau.

Aminu, M. (1978). *Ma'anonin Tsabi'un Hausawa*. Kano: Aminu Zinariya Recording & Publishing Co.

Daura, H. K (1993) *Tasirin Zamananci ga Kara a {asar Hausa. Kundin digiri na farko, Jami'ar Ahmadu Bello, Zariya.*

Ginga, S. A (2018) *Hanyoyin Haɗin-kan Matasa na Gargajiya da Tasirin Zamani. Kundin*

Digiri na ɗaya, Jami'ar Jihar Sakkwato.

Gusau, S. M. (2010). *Al'adun Hausawa a Tafaice. A Cikin Funtuwa, A. I. da Gusau,*

S. M. (ed) (2010). *Al'adu d dabi'un Hausawa da Fulani. Kaduna: El-Abbas Printers & Media Concept.*

- Guga, S. B (2001) Tunanin Hausawa a Litattafan Gasa ta Farko. Kundin digirin B. A., Jami'ar Ahmadu Bello, Zariya.
- Muhammad, M. S. (1997). "Zumuncin Bahausha" Kundin Digirin B. A. Sakkwato: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Usmanu danfodiyo.
- Sa'id, B. da Wasu(ed) (2006). *{amusun Hausa na Jami'ar Bayero}*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.
- Shehu, K (2016) Shafin Zumunta na Was'af (Whatsapp): Gudummuwarsa ga Tabarbarewar Tarbiyya a tsakanin Matasan Sakkwato. Kundin Digirin B. A. Jami'ar Usmanu danfodiyo.
- Yahaya, I. Y. da Wasu (1992). *Darussan Hausa Don Manyan Makarantun Sakandare*. Ibadan: University Press PLC

4.8 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Me Bahausha yake nufi da kara?

A duk lokaci da Bahausha ya yi wani aikin alheri ga wani mutum na daban a dalilin wani makusanci nasa da ke da alaƙa da wannan mutumin to akan ce ya yi kara. A fasalin kara ta Hausawa, wanda aka yi hidimar don shi, shi aka yi wa kara. Wannan da aka yi wa karar zai iya kasancewa a raye ko a mace. Wato ko da bayan wani naka ya mutu kana iya yin kara ga makusatarsa. Misali, Idan mutum yana da ƙanin da ya rasu, wannan rasuwar ba za ta hana shi kula ko yin wata hidima ta alheri ga abokin ƙanin ba.

2- **Kawo nau'o'in kara da ya danganci Hausawa tare da misalai.**

Kara a Dalilin Aure

A dalilin aure mutum zai iya samun dangantaka da mutane da yawa. Duk wata hidima ko kyautatawa da mutum ya yi wa iyayen matarsa ko 'yan'uwan iyaye ko 'yan'uwanta na haihuwa ko 'yan'uwanta na zumunci ko abokan iyayenta to ita aka yi wa kara. Wato an kyautata ne saboda alaƙar aure da mutum yake da shi da ita matar. Haka shi ma duk wani abu da ta yi na kyautatawa ga iyayen miji ko dangin miji, ta yi kara ne saboda shi. Shi zai fi waƙanda aka yi wa hidimar jin dadi.

Kara a Dalilin Abokantaka

Abokantaka da mutum takan sa a yi masa kara. Idan mutum yana da aboki, yana iya yi wa iyayensa ko 'yan'uwan sa hidima. Misali in ƙanwar abokin ta haihu ya yi mata hidima. Idan ubansa ba ya da lafiya ya kai shi asibiti. Idan surukin aboki ya rasu ta je ya yi ta'aziya. Duk waƙannan kara ne ga aboki. Shi zai fi jin daƙin abin da aka yi ko da ba shi ya amfana kai tsaye da hidimar da aka yi ba.

Kara a Dalilin Dangantaka ta Jini

Alaƙar da ke tsakanin mutane ta kasancewa sun fito daga tsatso ɗaya takan sa a yi kara. Mutum yana iya yin wata hidima ga mijin yarsa. A nan yarsa ita ce 'yar'uwar ta jini, ita aka yi wa kara ke nan. Albarkacinta ne ya sa ƙaninta ya yi wa mijinta hidima. A wani misalin kuma, matar uba ko mijin uwa suna iya samun alƙarfa na wata hidima daga mutum albarkacin dangantaka ta jini. Idan aka sami haka an yi wa uba ko uwa kara ke nan. Haka kuma mutum yana iya saw a ɗansa sunan abokin ubansa. Yin haka kara ce aka yi wa uba, domin shi zai ji daƙin karimcin da aka yi wa abokinsa.

Kara a Dalilin Sanayya

Akwai sanayya da yawa da ke wakana a dalilin karatu ko aiki ko kasuwanci ko sana'a wacce ke dorewa ta zama zumunta tsakanin wadanda ta shafa. Wannan sanayya ana yi mata kara saboda tunawa da irin dangantaka mai kyau da ta faru a baya. Misali mutum ya dauki dawainiyar 'ya'yan malaminsa. A nan ya yi wa malamin nasa kara. Haka ma ta fuskar sana'a da kasuwanci, ana rangwame da duk wata cinikayya da ta shiga tsakani domin kyautatawa baya. Misali, ida mutum ya yi rangwame wurin sayar da wani abu ga matar maigidansa, to wannan kara ce ya yi wa maigidan nasa.

Kara a Dalilin Makwabtaka

Hausawa sukan yi wani aiki na alheri ga 'yan'uwa ko zuri'ar makwabcinsu. In aka sami haka to kara aka yi ga shi makwabcin. Misali mutum ya sa 'ya'yan makwabci makaranta ko ya dauki nauyin karatun 'ya'yansa ko wata hidimar auren 'ya'yan makwabcin duk wadannan kara aka yi ga shi makwabcin. Iyalin makwabcin aka yi wa hidima, amma shi zai fi jin dadi domin albarkacinsa aka yi.

RUKUNI NA 4

Kashi Na 1	Ajo
Kashi Na 2	Gayya

Kashi Na 1: Ajo**Abubuwan da Suke Ciki**

- 1.1 Gabatarwa
- 1.2 Manufofin Darasi
- 1.3 Ma'anar Ajo
 - 1.3.1 Wa ake yi wa Ajo?
 - 1.3.2 Yadda ake yin Ajo
 - 1.3.3 Fa'i'dojin Ajo
 - 1.3.3.1 Samun taimakon abin more rayuwa
 - 1.3.3.2 Samun jari
 - 1.3.3.3 {ara dankon zumunci
 - 1.3.3.4. Kuranye kuncin rayuwa
- 1.4 Takaitawa
- 1.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1.1 Gabatarwa

Hausawa mutane ne da suke gudanar da rayuwarsu cikin wani tsari na taimakon juna. Wannan ya sa suka samar wa kansu al'adu da suka ba da damar mutum ya kwantar da hankalinsa idan ya shiga wani kunci bisa la'akari da cewa, 'yan'uwa ba a su zura masa ido ba. Wadannan al'adu suka sa ko da mutum bai haihu ba ko kuma bas hi da zuri'ar da za su taimaka masa to ba za a gani a fuskarsa ba. A wannan darasi, za a yi nazarin wata al'ada ta Hausawa mai alaƙa da taimakon juna wadda takan sa mutun ya tabbatar da yana da masoya kuma suna tare das hi a duk halin da yake ciki. Za a kalli yadda hausawa suke yin ajo da kuma yadda yake da tasirin wajen tabbatar da irin ruhun da suke da shi na tallafa juna idan bukata ta taso.

1.2 Manufofin Darasi

A farshen wannan kashi za ka fahimci:

- Ma'anar Ajo
- Yadda ake yin Ajo
- Masu Amfanin yin Ajo

1.3 Ma'anar Ajo

{amusun Hausa (2006:7) ya yi bayanin ma'anar ajo da cewa: "Ajo shi ne taron nuna farin ciki yayin bikin aure don tara wa ango gudummuwa. Gusau (2012) ya yi bayanin ajo da cewa: "Ajo buki ne na al'ada dadadfiya a wasu garuruwa na kasar Hausa kamar Zamfara da Sakkwato da Kebbi. Bukin ne na cudanya-ni-in-cudanyaka wanda samari ke yi tsakaninsu idan wani zai yi aure ko kuma aka yi masa haifuwa."

Ajo hanya ce ta taimakon juna wadda mutane masu ra'ayi iri guda ko masu yanayin sana'a guda ko mazauna wuri guda suke yi da nufin taimakon kai-da-kai. Ajo hanya ce ta taimakon abokin hulɗa ko kasuwa ko wurin zama a yayin da yake wani buki ko wata kaddara ta rayuwa ta sami mutum. Ana yi wa mutum ajo da kuɗi ko kayan more rayuwa ko nau'in kayan da yake gudanar da sana'a ko kasuwanci da su. Fitattun masu yin ajo a yanzu su ne karuwai da 'yandaudu da 'yandambe da mawaƙa da kungiyoyin kallon wasanni na zamani kamar dambe ko kwallon ƙafa da matan aure.

1.3.1 Wa ake yi wa Ajo?

Wadanda ake yi wa ajo su ne abokan da ake kungiya guda da su ko abokan arziki na zamantakewa ko abokan gudanar da wata sana'a tare. Ana yi wa mutum ajo ne idan yana da bukin suna yayin da matarsa ta haihu, ko a lokacin bukin aurar da ɗa ko 'ya ko idan shi kansa zai yi auren. Haka kuma, ana yin ajo ga mutumin da ake tare da shi a wata kungiya ko wata harkar sana'a a lokacin da aka fahinci jarinsa ya durkushe, ko wata kaddarar rayuwa ta faru da shi. Baya ga haka, ana yi wa mutumin da ya dade yana yin ajo ga wasu, to amma ba a taɓa yi masa ba; ko kuma an fahinci ya yi ajo da yawa kuma ba shi da wata hidima ta aure ko aurarwa ko haihuwa. A nan, sai a shirya masa ajo domin ya zama an yi masa irin abin da ya dade yana yi wa wasu a matsayin kara na hidimar da ya yi ga wasu.

A yanzu dabi'ar yin ajo a matsayin hanyar tattalin arziki ga Hausawa ba ta tsaya nan kawai ba, ta zama wata zaunannar al'ada wurin 'Yandambe da Karuwai da 'Yandaudu, da Mawaƙa da Matan aure. Misali, idan dandambe ya daina wasan dambe ko yarjejeniyar da aka yi da shi nay a yi dambe na wani lokaci ta kare a wannan gidan damben, akan shirya masa ajo domin ya samu abin ci gaba da rayuwa.

1.3.2 Yadda ake yin Ajo

Gusau (2012:21) ya yi bayanin yadda ake bukin ajo da cewa: "Ana samun samari su naƙa Sarkin Ajo da mataimakansa, kamar Wazirin Ajo da alkalin ajo da yarin ajo." A cewarsa, waƙannan mutane su za su kula da wannan buki ta fuskar shiryawa da amsar gudummuwa da tarawa domin handantawa ga mai yin ajo. Ya ce gudummuwa tana iya kasancewa ta kuƙi ko ta hatsi. Aikin sarkin ajo shi ne ya tabbatar kowa ya bayar da nasa gudummuwa. Wanda bai bayar ba, alkalin ajo zai sa yarin ajo ya kamo shi a kulle shi a wani ƙaƙi da nufin ladabtarwa ko tarar kuƙi ko hatsi domin fansar kai, a cewar Gusau (2012).

{arin bayanin yadda tsarin bukin ajo yake shi ne, a yi sanarwa ta hanyar gayyata a matakin farko. Gayyatar tana zuwa ne ga waƙanda ake yin ajo da su, da kuma mawaƙa da maroƙa da za su yi wasa a wurin. A wannan zamani, akan yi katin gayyata ko sanarwar ajo a gidajen rediyo da talabijin. Baya ga haka, ana tanadin abinci da abin da za a sha wanda mai gudanar da ajo kan yi saboda tarbar bakinsa. Ana samun wani kebaƙfen wuri da lokaci na gudanar da ajo. Waƙannan bayanai sun kara fito da yadda ake aiwatar da bukin ajo, sabanin yadda Gusau (2012) ya shiga filin ajo ba tare da shirye-shirye ba.

1.3.2 Fa'i'dojin Ajo

Duk wani abu wanda ya samu a dalilin haƙuwar mutane wuri guda domin taimako da zumunci, yana tare da fa'idoji waƙanda suke masu amfani. Fa'idar ajo tana da yawa, daga cikinsu ga wasu muhimmai kamar haka:

1.3.2.1 Samun taimakon abin more rayuwa

Ajo hanya ce wadda mutum zai samu taimako daga abokan yin wannan ajon nasa. Taimako na farko wanda galibi ake yi ga wanda ake yi wa ajo shi ne kuƙi. Baya ga kuƙi, wasu abokan sukan bayar da wasu kayayyaki ko yin ƙari da kaya baya ga kuƙin da suka bayar. Misali, mutumin da ya zo wurin ajo yana iya zuba dubu goma ga wanda ake yi wa ajo tare da shadda yadi goma. Idan kuwa mace ake yi wa ajo, wadda ta zo wannan buki tana iya kawo kuƙi haƙe da atamfofi ko leshi. Haka kuma, ana iya

samun wadanda za su kawo wasu kayayyaki na more rayuwa wadanda za su amfani wanda ake yi wa ajo.

Wani misali na kayayyakin da mai yin ajo yake iya samu sun hada da nau'in kayan da yake gudanar da sana'arsa, ko yin kasuwancinsa da su. Wannan ya nuna cewa wasu masu kawo kayan ba za su kawo kudi ba, a maimakon haka suka kawo abin da zai amfani wanda aka yi wa gudummuwa ta fuskar hanyar samunsa.

1.3.2.2 Samun jari

A duk lokacin da aka yi bukin ajo ga mutumin da yake dan kasuwa ko mai yin wata sana'a, dama ce ya samu ta samun farin jari da zai bunkasa sana'a ko kasuwancinsa. Matakin farko, yin ajo gare shi yana iya kasancewa ya rasa jari ne na kasuwanci ko sana'a, don haka aka yi masa ajo. In kuwa ba haka ba, ajo ne ya zagayo kansa kamar yadda ya dade yana yi ga wasu. Ko ma yaya abin ya kasance, ga mai yin sana'a ko kasuwanci, yin ajo gare shi zai taimaka masu wurin samun isasshen jari wanda zai bunkasa tattalin arzikinsa.

1.3.2.3 {ara dankon zumunci

Masu yin ajo a tsakaninsu, hanya ce ta kara dankon zumunta mai dorewa tsakanin juna. Karamci da taimakon juna, hanyoyi ne da suke nuna damuwa da taimako tsakanin al'umma. Irin wadannan dabi'u, suna daga cikin abubuwan da suke kawo zaman tare na tsawon lokaci cikin jin dadi da walwala. A lokacin da ake gudanar da ajo, wata dama ce da za a haɗu tsakanin 'yan'uwa da abokan arziki a gaisa baya ga yin ajo da za a yi a matsayin zumunci. Ta yiwu, wasu ba su da dama ko lokacin haɗuwa sai a wuraren da za a yi ajo saboda nisa ko yanayin hidindumu.

1.3.2.4. Kuranye kuncin rayuwa

Daga cikin dalilan da ke sa a yi wa mutum ajo akwai lura da wanda jarinsa ya karye ko wanda ya yi gobara ko aka yi wa mutum sata ko wata kaddara ta karyewar tattalin arziki ta shafi mutum. Yin taron buki domin taimaka wa mutumin da ɗaya daga cikin wadannan abu ya afka masa, dama ce gareshi da zai fita daga kuncin rayuwa.

Auna Fahimta

1. Su wa suka fi yin Ajo tsakanin Hausawa a yanzu?
2. Wadanne dalilai ke sa a yi wa mutuum Ajo?

1.4 Takaitawa

A karshen wannan darasi, abubuwan da aka tattauna su ne:

- Abin da ake nufi da ajo.
- Wanda ya cancanci ko ya kamata a yi wa ajo.
- Lokutan da ya dace a yi wa wani ajo.
- Amfanin ajo ga wanda ya yi.
- Amfanin ajo ga wanda aka yi wa.

1.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Daidaitacciyar Hausa: - ita ce Hausa wadda aka tace ta kuma masana ilimin harshen Hausa a tarruruka daban-daban suka amince a yi amfani da ita

1.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Alti, K. M. (2012). "Wasu Dabarun Gargajiya na Kawar da Talauci a

Birnin Katsina"

Kundin Digiri na Biyu, sashen Harsunan Nigeriya. Sakkwato: Jami'ar Jami'ar Usmanu Danfodiyo.

Auta, A. L. (2006). Tattalin Arzikin Al'umma: Nazarin Sana'o'i Da Kasuwancin

Hausawa. A cikin *Algaita Journal of Current Research in Hausa Studies* vol. 1 No: 4 September. Kano: Bayero University.

Bargery, G. P. (1933). *A Hausa-English Dictionary And English Hausa Vocabulary*. Zaria: Ahmadu Bello University Press.

Gusau, G. U. (2012). *Bukukuwan Hausawa*. Gusau: Ol-faith Prints.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *Amusun Hausa*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Nuhu, A. Tattalin Arziki Maguzawa a Rigar Zamani. Ph.D. Seminar. Department of Nigerian Languages, Sokoto: Usmanu danfodiyo University.

Umar, M. B (1983). Tsarin Tattalin Arzikin Hausawa na Gargajiya.
Taron kara wa Juna

Sani. Kano: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Bayero.

1.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1. Su wa suka fi yin Ajo tsakanin Hausawa a yanzu?
 - i- Yandambe
 - ii- Karuwai
 - iii- 'Yandaudu
 - iv- Mawaƙa
 - v- Matan aure

2. Wadanne dalilai ke sa a yi wa mutuum Ajo?
 - i- Samun taimakon abin more rayuwa
 - ii- Samun jari
 - iii- {ara dankon zumunci
 - iv- Kuranye kuncin rayuwa

KASHI NA BIYU: GAYYA

Abubuwan da Suke Ciki

- 2.1 Gabatarwa
- 2.2 Manufofin Darasi
- 2.3 Ma'anar Gayya
 - 2.3.1 Maƙasudin yin Gayya
 - 2.3.2 Yadda ake Gayya
 - 2.3.3 Masu yin Gayya
 - 2.3.4 Rasan Gayya a al'umar Hausawa
 - 2.3.4.1 Gayyar noman iyayen Budurwa
 - 2.3.4.2 Gayyar Jinya
 - 2.3.4.3 Gayyar Sha'awa
 - 2.3.4.4 Gayyar Angwanci
 - 2.3.4.5 Gayyar Gari
 - 2.3.5 Fa'i'dojin Gayya a al'umar Hausawa
 - 2.3.5.1 Yi wa Aiki Taron Dangi
 - 2.3.5.2 Haɗin kan jama'a
 - 2.3.5.3 {ara dankon zumunci
 - 2.3.5.4 Kuranye kuncin rayuwa
- 2.4 Takaitawa
- 2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi
- 2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari
- 2.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

2.1 Gabatarwa

Hausawa sun daɗe da samun fasahar sauwaka wa kan su hanyoyin gudana da wasu ayyuka na taimakon kai-da-kai. Irin waɗannan hanyoyi suna sa maraya ya zama mai iyaye, raggo ya zama mai kuzari, mara gata ya sami gata, talaka ya zama mai hali, mabukaci ya sami wadata. Hanyoyi ne da mutane ke taruwa ko dai su taimaka wa al'umma gaba ɗaya ko kuma a taimaka wa wani mai rauni ko mabukaci ya sami biyan bukata. A wannan darasi, za mu dubi wata kyakkyawar ɗabi'a ta Hausawa wadda ake kira gayya domin mu ga yadda take gudana a tsakanin su.

2.2 Manufofin Darasi

A karshen wannan kashi za ka fahimci:

- abin da Hausawa suke nufi da gayya
- abin da gayya ta Hausawa ta kunsu.
- fayyace mutanen da al'ada ta dora wa alhakin yin gayya da waƙanda ke amfana da iya.
- yadda Hausawa suke gudanar da gayya.
- fa'idojin da ke tattare da wannan al'ada ta gayya.

2.3 Ma'anar Gayya

A takaitacciyar ma'anar da wasu masana suka bayar, sun nuna cewa, ta nufin "haduwar mutane domin su yi aiki (Sa'id da wasu 2006:163). Lallai wannan haka yake, domin mutum d'aya ba ya gayya. Kuma sai za a gudanar da wani aiki ake yin gayya. To idan za a fadada wannan ma'ana, ana iya kara wanda zai amfana da wannan aikin. Wato a nuna Gayya haduwa ce ta mutane a cikin al'uma na wani takaitaccen lokaci domin su gudanar da wani aiki ga al'uma ko kuma ga wasu daidai mutane mabukata.

3.2 Makasudin yin gayya

Muhimman dalilan da ke sa a gudanar da gayya a al'umar hausawa suna:

- i. Gudanar da aiki mai yawa cikin sauri wanda ke buƙatar kulawa ta gaggawa.
- ii. Taimaka wa wani mabukaci ya aiwatar da wani aiki da yake ci masa tuwo a kwarya wanda in an bar shi shi kafai ba zai iya ba.
- iii. Samar da wata dama ta hadin kan al'uma domin a warware wata matsala da ta addabe su ciki saurki.
- iv. Taimaka wa wasu mutane ta hanyar hadin kan jama'a don a yi musu wani aiki mai wahala domin su biya wasu bukatar na kamalar rayuwa.

3.3 Yadda ake Gayya

Yadda ake aiwatar da al'adar gayya a kasar Hausa yana iya bambanta daga wuri zuwa wuri ko daga lokaci zuwa lokaci. Misali, hanyoyi da mataakai da ake bi a da wajen aiwatar da gayya ba su ne ake bi a yanzu ba.

A da idan za a yi gayya, akan sami uban gayya wanda shi ke raba goron gayyata ga abokai ko wafanda ake so su halarta. Za a fadi rana da lokaci da wurin da ake so a haɗu. Idan lokaci ya yi, kowa zai fito da kayan aikinsa. Wasu akan yi mahada ne galibi a gidan uban gayya. Wasu kuma a muhallin gayyar za a haɗu kai tsaye. Baya ga raba goron gayyata ga abokai, akan kai irin wannan goron ga wani shahararren makadi. A al'adance, ba a yin gayya sai da makadi. Wannan makadi shi ke sa wa aikin armashi. A wurin raba goron gayya, uban gayya yakan yi bayanin irin aikin da za a yi da kuma wurin da za yi. A yawancin lokuta, uban gayya ba shi ke amfana kai tsaye da aikin da za a yi ba. Ko dai ya kasance wani abokinsa za a yi wa gayya ko kuma iyayen budurwar da yake nema. Galibin wadannan 'yan gayya musamman a kauyuka, sukan yi jike-jike na magani su sha kafin a fara domin su sami kuzari, kuma kada su ba da kunya idan an je wurin aikin. Wasu kuma magunguna irin su layu da harhu guru suke daurawa musannan wafanda aka tanadar musu a gida ko wafanda suka gada daga iyaye da kakanni.

Idan aka haɗu a wurin da za a yi gayya, 'yan gayya za su fara aiki ne kai tsaye, ba ji ba gani. Shi kuma makadi zai tsaya a bayansu yana ta rafsar ganga. Yakan sa taken wasu 'yan gayyar ko taken gidansu domin ya tsuma su. Idan gayyar noma ne to, akan jeru ne a yi ta tafiya tare kowa yana fofari kada a bar shi a baya. Ana yi ana ihu, musammam idan an kiɗa taken kakannin namiji. Haka za a ta zuwa ana dawowa daga farkon gona zuwa karshe. Idan lokacin tsayawa ya yi, za a sami wuri a zauna a ci abinci, a huta. In akwai bukar a karsa, to za a tashi a ci gaba. Dangane da abincin 'yan gayya, ya danganta ne da nau'in gayyar. (Akwai bayani a fasali na gaba). Idan lokaci ya yi, sai a sallami 'yan gayya, kowa ya kama gabansa. Haka shi ma makadin, bayan karin da wasu 'yan gayyar suka yi masa a sakamakon tuna masu da iyaye da kakanni, uban gayya ko wanda ya amfana da aikin za su sallame shi.

Dangane da gayya a wannan zamanin kuma, har zuwa yanzu, ya fi tasiri a kauyuka. Wafanda ake yi a birane ba na daidai mutane ba ne ko na neman aure. An fi yin gayyar gyaran gari kamar magudanan ruwa ko makabarta ko kwashe wata shara da dai sauran su. A kauyuka inda aka fi yin gayyar a wannan zamanin, duk da yake su ma da goro ake gayyata, ana samun wafanda suke amfani da hanyoyin sadarwa na zamani kamar hanyar buka waya. A yanayin aiwatar da gayya a birane kuma, wasu kungiyoyi ne ke daukar nauyi ta hanyar gayyar 'yan kungiya. Ana

amfani da gidajen radiwo da talabijin da wayar hannu wajen aikawa da sakwannin gayyata ga 'yan kungiya. Ta nan ne za a fadl inda za a haɗu da yanayin aikin da za a yi. Duk kungiyar da ta nemi a zo aikin gayya, ita za ta ɗauki ɗawainiyar ciyar da 'yan gayya. Haka kuma ita za ta salami makadin da aka gayyato. To sai dai a wannan zamanin, maimakon a sha magungunan gargajiya, kwaya ake jifa wa 'yan gayya a cikin ruwa ba su sani ba. Wasu kuma suna sane suke sha. Wasu kuma kade-kaden da aka ɗauka a na'ura suke amfani da shi don ya ba da kuzari ga 'yan gayya a lokacin da ake gudanar da aikin.

3.4 Masu yin Gayya

Rukunin mutanen da aka fi gayyata su gudanar da aiki gayya a al'umar Hausawa su ne samari ko matasa masu jini a jiki. Su ke da karfin da za su gudanar da aikin da ake bukata. Gayya a al'umar Hausawa ba na tsoaffi ko manyan mutane ba ne. Idan suka halarci wannan wuri to sai don su ba da kwarin guiwa ko kuma idan su ke amfana da aikin da ake gudanarwa.

3.5 Rasan Gayya a al'umar Hausawa

A wannan fasali, za a dubi nau'o'in gayya a al'umar Hausawa ta la'akari da dalilin gayya ko irin ainihin aikin da za a aiwatar ko kuma yanayin wanda zai amfana da aikin da za a gudanar.

3.5.1 Gayyar noman sarakuci

A al'adar Hausawa ta gargajiya, idan saurayi yana neman budurwa, daga cikin toshin da akan yi don jawo hankalin yarinyar da kuma iyayenta akwai gayya na noman gonar mahaifinta. Duk samarin da suke neman ta za su rinka kai gayya ɗaya bayan ɗaya. Saurayi yakan aika a tambayo masa yana so rana kaza ya kawo gayya. Idan an amsa masa to akwai hasken cewa, an fara yarda da shi. Idan kuma iyayen suka fi amsa masa, to tun daga lokacin sai ya shi taitayinsa (Abdullahi 2008) Saurayi yakan gayyaci abokansa, da makafi, su yi sammako a gonar, su yi ta noma. Idan gonar kusa da gidan take, za a ta jin kiɗa yana tashi. Wani lokaci uban yarinyar yakan tanadar musu abinci. Wasu kuwa uban gayyar (saurayin yarinyar) ne zai tanadi abin da za a ci. Haka kuma, shi zai sallami makafi. Shi ma haka daga cikin abokansa da ya gayyata zai gayyace shi idan nasa neman auren ya taso.

3.5.2 Gayyar jinya

A wasu kauyukan Hausawa akan lura da mutanen da suka kwanta rashin lafiya. Idan ya kasance rashi lafiya ta kwantar da mutum har lokacin damana kuma aka lura ba shi 'ya'ya ko dangin da za su yi masa noma,

to akan yi masa gayya daga lokaci zuwa lokaci, mataki-mataki har a kawo amfanin gona gida. Akan fara da gayyar gyaran gona, sannan sai a yi shuka, a yi noma, a yi girbi, har dai karshe. A irin wannan gayya, ba samari kadai suke halarta ba. Wani lokaci har da manya masu shekaru.

3.5.3 Gayyar Sha'awa

A kauyukan Hausawa, musamman a zamanin da, akan sami saurayi da yakan kira gayya a gonar wani dattijo wanda yake sha'awara rayuwarsa. Wannan saurayin zai gayyaci abokansa ta hanyar raba musu goro, ya gayyaci makadi, su haɗu a gonar wannan mutumin. Idan gonar kusa da gidan ne, tun da safe za a rinka jin kida ko hayaniyar mutane da ihu yana tashi a gonar. Za a je a dubo ko wane ne, a kuma tambayi ko wane ne uban gayyar. Sai a shi kuma mai gona ya tanadi abinci a kai wa 'yan gayya kafin su tashi. Idan lokacin tashinsu za yi, za su zo su sallami mai gonar. A al'adance zai sami dan akuya ko rago ya bayar tukuici. Wasu 'yan gayyar sukan bar wa uban gayyar wannan dabbar da aka bayar tukuici. Wasu kuma, sukan yanka, a gasa naman su raba a tsakanin su. Baya ga wannan tukuicin da mai gona ya bayar, wasu iyayen gayyar sukan yi sa'a a mai gona yace ya zo ya nemi 'yarsa aure. Idan aka dace soyayya ta kullu a tsakani, sai a yi aure (Abdullahi 2008).

3.5.4 Gayyar Angwanci

A al'adar Hausawa, idan saurayi zai yi aure, yakan tanadi dakin da za a sa amarya. Irin wannan daki musamman idan auren farko ne a cikin gidan ake keɓe wani sashe a gina. dawainiyar gina wannan daki yakan rataya ne a wuyan shi saurayin da zai yi auren. Shi kuma a nasa bangaren sai ya gayyaci abokansa ko daukacin samarin da ke kauyen a taru a yi wannan ginin. Idan lokacin yin wannan aikin ya yi, zai tanadi kasa wadda za a kwaba ya ajiye. Wasu ma sukan tanadi tubali adadin da ake bukata a irn ginin da yake so. Babban abokinsa shi zai shi zai raba goron gayyata na kwaba lakar. Idan ranar ta so, samarin da aka gayyata za su taru, kowa ya dauki aikin da zai yi. Wasu suna dauko ruwa a rafi ko rijiya, wasu suna zuba rowan, wasu kuma suna kwaba lakar, ana sa ramno. Akan gayyaci makadi da zai rinka kida yana tsuma maza. Idan aka fare kwamin sai a lullube lakar da ramno a bar ta har sai wani lokaci, ko lakacin da za a yi ginin. Kafin ranar da za ayi ginin, za a kara raba goron gayyatar gina ainihin dakin. A wannan karon za a gayyato magina. In kuma daga cikin samarin akwai wanda ya iya ko ya gaji wannan sana'ar, to shi zai gudanar da ginin. Sauran samarin da suka halarci wannan gayyar za su kama aikin ba jib a gani. Wasu suna kwaba kasar suna tattakawa, wasu suna dauka suna kaiwa muhallin ginin, wasu suna kuma suna miƙa wa maginan kasa da tubali. Haka za a yi ta aikin cikin raha da annashuwa. Shi kuma makadi zai ta rafsar ganga. Uban gayya wato wanda ya kira gayyar shi ke da alhakin ciyar da 'yan gayyar

a wannan yinin. Idan aka kare sai a salami kowa ta hanyar yi musu godiya. Shi kuma uban gayya sai a bar shi da alhakin rufe dakin.

3.5.5 Gayyar Gari

A wasu lokuta, aka wayi gari kauye ko muhallin da ake zaune yana fama da wata matsala da ta shafi al'umar baki daya. Irin wannan matsalar takan yi wuyar magancewa ga mutum daya. Daga cikin irin waɗannan matsaloli akwai magudanan ruwa, ko wani wurin tara shara, ko rashin kyan hanya, ko zaizayar kasa ko gyaran makabarta da dai sauran su. Akan sami kungiyoyi a gari ko kauye da sukan gayyaci mutane wajen gudanar da aikin gayya don a gyara. A wuraren da babu kungiyoyin, to mahukuntar gari ko kauye ko kuma shugabannin al'uma su ke shirya irin wannan gayya. Manyan shugabannin kungiyoyi su ne iyayen gayya. Don haka su ke gayyatar mutane ta hanyar shela ko sanarwa a kafaifan yada labarai (a yanzu). Za a sa rana da lokaci da wurin da za a haɗu. In ban da gyaran makabarta da masallaci, akan gayyaci makafi domin ya kara wa 'ya gayya karsashi. A wurin irin wannan gayyar, kowa zai dauki aikin da zai iya yi gwargwadon hali ko karfinsa. Za a yi ta aiki ana raha da annashuwa, ana ba'a da juna. Galibi samari su suka fi halartar wannan wuri. Abincin da akan ci a irin wannan wuri yakan rataya ne a wuyan iyayen gayya. Ga waɗanda ba za su sami halartar wannan gayyar ba sukan bayar da abin da suke da shi don ya taimaka a gudanar da lamarin cikin sauki. Shi ma idan lokacin tashi ya yi ko lokacin da aka gama aikin, akan sallami jama'a ta hanyar yi musu godiya.

3.6 Fa'i'dojin Gayya a al'umar Hausawa

Al'adar gayya a al'umar hausawa abu ne da ke tattare da fa'idoji da yawa. A wannan fasali za a kalli irin amfanin da ake samu wajen aiwatar da ayyukan gayya.

3.6.1 Yi wa Aiki Taron Dangi

Al'adar gayya tana taimakawa wajen samar da hanya mafi sauki kammala aiki. Aikin da zai iya daukar lokaci mai tsawo ana gudanar da shi, to idan aka rufar masa ta aikin gayya, cikin kankananin lokaci sai a ga an kammala shi. Wannan kyakkyawar dabi'a ce ta taimakon juma wurin kammala kudurin mutane cikin sauki

3.6.2 Hadin kan Jama'a

Gayya a al'umar Hausawa tana samar da hadin kan jama'a da yawa ta yadda hakan ke taimakawa wajen warware matsalolin rayuwa cikin sauki. A duk lokacin da aka sami mutane da yawa suka haɗun a kungiyance suka gudanar da aiki irin na gayya za a ga an kara samun

hadin kai a tsakanin su. Wanda ya kira gayyar da wanda ya amfana a aikin za su kara jin suka kaunar wadanda suka taya su gudanar da wannan aikin. A duk lokacin da wata matsala ko abin alheri ya taso ga wani acikin su, nan da nan za a haɗu a tunkari lamarin albarkacin waccan gayya da aka yi. Dangane da gayya ta neman aure, ko da auren bai yuwu ba, gayya ta sa an samar da haɗin kai na wani lokaci.

3.6.3 {ara dankon zumunci

Al'adar gayya a al'umar Hausawa tana taimakawa wajen kara dankon zumunci a tsakanin mutane. Duk wanda ya taimaka ya kira gayya aka yi wa mutum aikin da bai iya yi wa kansa nan take, to zumunci ya kullu ke nan a tsakanin su. Za a rinka mutunta juna, ana gimama juna, ana yi wa juna ragowa. A baya mun yi maganar gayya ta sha'awa wadda takan sa a kulla aure tsakani wanda aka yi wa gayya da wanda ya kira gayya. Idan irin wannan ya tabbata, zumunci ya kullu ke nan har abada musamman idan an sami zuri'a. Haka kuma haɗuwar da aka yi a lokacin gudanar da wannan aikin gayya, yana iya kawo sanayya tsakanin wasu, su kulla hulɗa ta abokantaka ko da auratayya ko da maƙwabtaka ko kuma ta kasuwanci da dai sauran su. Wannan gayyar ta zama dalilin samar da wannan zumuncin. Haka ma abin yake a wurin gayyar da aka yin a neman aure. Idan aure ya tabbata, gayya ta taimaka a matsayin toshi da ya samar da wannan zumunci na aure.

3.6.4. Kuranye kuncin rayuwa

Kamar yadda ma'ana da kuma bayanai suka nuna, ana yi gayya ne don a kammala wani aiki mai yawa a cikin taƙaitaccen lokaci. Rashin fare wannan aikin a cikin wannan lokacin zai iya jefa mutun cikin wani kunci na rayuwa. Misali, ga wanda ya kwanta rashin lafiya ya kasa yin noma sai da aka yi masa gayya, idan ya kasance ya sami sauƙi a daidai lokacin da damana ta wuce to zai fuskanci wani kalubale na rashin abincin da zai ci. Wannan na iya sa cutar ta dawo ko wata cuta ta auka masa ya zama ajali. Haka abin yake ga wanda aka taimaka masa ta hanyar gayya ya gina ɗakin da za a sa maasa amarya. Idan ga misali ya kasance an sa ranar da za a yi buki, kuma aka wayi gari bai kammala ginin ba, yana iya sa a fasa auren ko wani abu ya shiga wanda daga ƙarshe zai sa shi cikin kuncin rayuwa. Idan muka dawo ta fuskar gayyar da ake yi a al'umma na gyaran wani abu, babu shakka mutane sukan fuskanci matsaloli idan ba a gyara lamarin ba. Irin wannan aikin gayyar ya taimaka wajen warware matsalar kuncin rayuwa wadda ita ta sa aka aiwatar da wannan gayyar.

Auna Fahimta

1. Me Hausawa suke nufi da Gayya?
2. Kawo nau'o'in gayya na Hausawa guda huɗu tare da bayanin buyu daga ciki.

2.4 Takaitawa

A wannan darasi, an yi ƙoƙarin bayanin wata kyakkyawar dabi'ar haɗin kai ta Hausawa. A ciki, an yi bayanin ma'anar gayya, yadda ake yin gayya da kuma bayanin rukunin mutane a al'umar Hausawa masu aiwatar da wanna al'ada. An fito da nau'o'in gayya da fa'idodin da al'umma take samu a sakamakon dasuwar wannan al'ada ta haɗin kai.

2.5 Ma'anar Muhimman Kalmomi

Gayya: - ta nufin "haɗuwar mutane domin su yi aiki"

2.6 Manazarta da Wasu Ayyukan Karin Nazari

Abdullahi, I .A . (2008) *Jiya Ba Yau Ba: Waiwayen Al'adun Matakan Rayuwar*

Maguzawa Na Aure da Haihuwa da Mutuwa. *Kundin Digiri Na Uku, Sashen Harsunan Nigeriya. Sokoto: Jami'ar Usmanu danfodiyo.*

Alti, K. M. (2012). "Wasu Dabarun Gargajiya na Kawar da Talauci a Birnin Katsina"

Kundin Digiri na Biyu, sashen Harsunan Nigeriya. Sakkwato: Jami'ar Jami'ar Usmanu Danfodiyo.

Auta, A. L. (2006). *Tattalin Arzikin Al'umma: Nazarin Sana'o'i Da Kasuwancin*

Hausawa. A cikin *Algaita Journal of Current Research in Hausa Studies* vol. 1 No: 4 September. Kano: Bayero University.

Bargery, G. P. (1933). *A Hausa-English Dictionary And English Hausa Vocabulary.* Zaria: Ahmadu Bello University Press.

Gusau, G. U. (2012). *Bukukuwan Hausawa.* Gusau: Ol-faith Prints.

Sa'id, B. da Wasu (ed) (2006). *{amusun Hausa*. Zaria: Ahmadu Bello University Press Ltd.

Nuhu, A. Tattalin Arziki Maguzawa a Rigar Zamani. Ph.D. Seminar. Department of Nigerian Languages, Sokoto: Usmanu danfodiyo University.

Umar, M. B (1983). Tsarin Tattalin Arzikin Hausawa na Gargajiya. Taron kara wa Juna

Sani. Kano: Sashen Harsunan Nijeriya, Jami'ar Bayero.

2.7 Amsoshin Tambayoyin Auna Fahimta

1- Me Hausawa suke nufi da Gayya?

A takaitacciyar ma'anar da wasu masana suka bayar, sun nuna cewa, ta nufin "haduwar mutane domin su yi aiki (Sa'id da wasu 2006:163). Lallai wannan haka yake, domin mutum daya ba ya gayya. Kuma sai za a gudanar da wani aiki ake yin gayya. To idan za a fadada wannan ma'ana, ana iya kara wanda zai amfana da wannan aikin. Wato a nuna Gayya haduwa ce ta mutane a cikin al'uma na wani takaitaccen lokaci domin su gudanar da wani aiki ga al'uma ko kuma ga wasu daidai mutane mabukata.

2- Kawo nau'o'in gayya na Hausawa guda huɗu tare da bayanin buyu daga ciki.

i- **Gayyar noman sarakuci**

A al'adar Hausawa ta gargajiya, idan saurayi yana neman budurwa, daga cikin toshin da akan yi don jawo hankalin yarinyar da kuma iyayenta akwai gayya na noman gonar mahaifinta. Duk samarin da suke neman ta za su rinka kai gayya daya bayan daya. Saurayi yakan aika a tambayo masa yana so rana kaza ya kawo gayya. Idan an amsa masa to akwai hasken cewa, an fara yarda da shi. Idan kuma iyayen suka ki amsa masa, to tun daga lokacin sai ya shi taitayinsa (Abdullahi 2008) Saurayi yakan gayyaci abokansa, da makadi, su yi sammako a gonar, su yi ta noma. Idan gonar kusa da gidan take, za a ta jin kiɗa yana tashi. Wani lokaci uban yarinyar yakan tanadar musu abinci. Wasu kuwa uban gayyar (saurayin yarinyar) ne zai tanadi abin da za a ci. Haka kuma, shi zai sallami makadi. Shi ma haka daga cikin abokansa da ya gayyata zai gayyace shi idan nasa neman auren ya taso.

ii- **Gayyar jinya**

A wasu kauyukan Hausawa akan lura da mutanen da suka kwanta rashin lafiya. Idan ya kasance rashi lafiya ta kwantar da mutum har lokacin damana kuma aka lura ba shi 'ya'ya ko dangin da za su yi masa noma, to akan yi masa gayya daga lokaci zuwa lokaci, mataki-mataki har a kawo amfanin gona gida. Akan fara da gayyar gyaran gona, sannan sai a yi shuka, a yi noma, a yi girbi, har dai karshe. A irin wannan gayya, ba samari kadai suke halarta ba. Wani lokaci har da manya masu shekaru.

iii. **Gayyar Sha'awa**

A kauyukan Hausawa, musamman a zamanin da, akan sami saurayi da yakan kira gayya a gonar wani dattijo wanda yake sha'awara rayuwarsa. Wannan saurayin zai gayyaci abokansa ta hanyar raba musu goro, ya gayyaci makadi, su haɗu a gonar wannan mutumin. Idan gonar kusa da gidan ne, tun da safe za a rinka jin kiɗa ko hayaniyar mutane da ihu yana tashi a gonar. Za a je a dubo ko wane ne, a kuma tambayi ko wane ne uban gayyar. Sai a shi kuma mai gona ya tanadi abinci a kai wa 'yan gayya kafin su tashi. Idan lokacin tashinsu za yi, za su zo su sallami mai gonar. A al'adance zai sami ɗan akuya ko rago ya bayar tukuici. Wasu 'yan gayyar sukan bar wa uban gayyar wannan dabbar da aka bayar tukuici. Wasu kuma, sukan yanka, a gasa naman su raba a tsakanin su. Baya ga wannan tukuicin da mai gona ya bayar, wasu iyayen gayyar sukan yi sa'a a mai gona yace ya zo ya nemi 'yarsa aure. Idan aka dace soyayya ta kullu a tsakani, sai a yi aure (Abdullahi 2008).

I6- **Gayyar Angwanci**

A al'adar Hausawa, idan saurayi zai yi aure, yakan tanadi ɗakin da za a sa amarya. Irin wannan ɗaki musamman idan auren farko ne a cikin gidan ake kebe wani sashe a gina. ɗawainiyar gina wannan ɗaki yakan rataya ne a wuyan shi saurayin da zai yi auren. Shi kuma a nasa bangaren sai ya gayyaci abokansa ko ɗaukacin samarin da ke kauyen a taru a yi wannan ginin. Idan lokacin yin wannan aikin ya yi, zai tanadi kasa wadda za a kwaba ya ajiye. Wasu ma sukan tanadi tubali adadin da ake bukata a irn ginin da yake so. Babban abokinsa shi zai shi zai raba goron gayyata na kwaba lakar. Idan ranar ta so, samarin da aka gayyata za su taru, kowa ya ɗauki aikin da zai yi.

6- **Gayyar Gari**

A wasu lokuta, aka wayi gari kauye ko muhallin da ake zaune yana fama da wata matsala da ta shafi al'umar baki ɗaya. Irin wannan matsalar takan yi wuyar magancewa ga mutum ɗaya. Daga cikin irin waɗannan matsaloli akwai magudanan ruwa, ko wani wurin tara shara, ko rashin kyan hanya, ko zaizayar kasa ko gyaran maƙabarta da dai sauran su. Akan sami ƙungiyoyi a gari ko kauye da sukan gayyaci mutane wajen gudanar da aikin gayya don a gyara. A wuraren da babu ƙungiyoyin, to mahukuntar gari ko kauye ko kuma shugabannin al'uma su ke shirya irin wannan gayya. Manyan shugabannin ƙungiyoyi su ne iyayen gayya.